ВАРНЕНСКИ
СВОБОДЕН
УНИВЕРСИТЕТ
ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР

АКРЕДИТИРАН С
НАЙ-ВИСОКА ОЦЕНКА
СРЕД ЧАСТНИТЕ ВИСШИ
УЧИЛИЩА В БЪЛГАРИЯ

European Commission
ERASMUS CHARTER FOR
HIGHER EDUCATION 2014-2020

HR EXCELLENCE IN RESEARCH

EUA
European University Association

Специалности за учебната 2019/2020 г.
Образователно-квалификационни степени „бакалавър” и „магистър“
(след завършено средно образование)

Р – редовно обучение / З – задочно обучение / Д – дистанционно обучение
Обучението се провежда на български език. В означените специалности се предлага обучение и на чужд език, съответно:
ENG – възможност за провеждане на обучение на английски език
BI – Ексклузивна програма за обучение съвместно с BI Norwegian Business School, Норвегия,
което завършва с 2 дипломи – от ВСУ и от BI NBS

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „ПСИХОЛОГИЯ“
Психология (Р, З) ENG

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „ПОЛИТИЧЕСКИ НАУКИ“
Международни отношения и право (Р) ENG

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „ПРАВО“
Право (Р, З)

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ“
Бизнес администрация и мениджмънт (Р, З, Д) ENG
с профили:
Международен бизнес мениджмънт; Мениджмънт на туризма; Агромениджмънт
Публична администрация и мениджмънт (З, Д)
с профили:
Държавна и териториална администрация; Съдебна администрация
Международен публичен и бизнес мениджмънт (З)

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „ИКОНОМИКА“
Финанси на английски език (Р) ENG, BI
Международен бизнес на английски език (Р) ENG, BI
Дигитална икономика (Р) ENG
Международни икономически отношения (З, Д)
Финанси и счетоводство (Д)
Маркетинг, реклама и ПР (З)

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „ИНФОРМАТИКА И КОМПЮТЪРНИ НАУКИ“
Информатика и компютърни науки (Р, З, Д) ENG

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „АРХИТЕКТУРА, СТРОИТЕЛСТВО И ГЕОДЕЗИЯ“
Архитектура (Р) ENG
Дизайн (Р, З) ENG
с профили:
Интериорен дизайн; Графичен дизайн
Строителство на сгради и съоръжения (Р, З) ENG
с профили:
Строителни конструкции; Пътно строителство; Водоснабдяване и канализация
Пожарна безопасност и защита на населението (З) ENG

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „ИЗОБРАЗИТЕЛНО ИЗКУСТВО“
Моден дизайн (Р, З)

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „МУЗИКАЛНО И ТАНЦОВО ИЗКУСТВО“
Хореография (Р, З)
с профили:
Български народни танци; Съвременен танцов театър

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ „НАЦИОНАЛНА СИГУРНОСТ“
Защита на националната сигурност (Р, З)
с профили:
Национална сигурност; Защита от аварии и бедствия; Корпоративна сигурност; *Организация и управление на националната сигурност*
Противодействие на престъпността и опазване на обществения ред (Р, З)
с профили:
Криминалистика; Криминално разузнаване
Профайлъринг (Р, З)
Интелигентни системи за сигурност (Р, З)
Международно право и сигурност с английски език (Р, З) ENG

ISSN 1310–6376

ИЗВЕСТИЯ

на Съюза на учените – Варна

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРАВО

Маргарита Бъчварова
Особености на отговорността при прехвърляне на търговското предприятие 5

Андрияна Андреева
Електронните документи в трудовото досие на работника или служителя – съвременна трудовоправна уредба 11

Андрияна Андреева, Галина Йолова
Необходимост от нов модел за определяне на минималната работна заплата и минималния осигурителен доход 16

Галина Йолова
Законодателни тенденции при установяване на групите осигурени лица 22

Беанета Василева
Някои въпроси за презграничните преобразувания на търговски дружества в Директива 2017/1132/ЕС... 27

Беанета Василева
Правни аспекти на използването на дигиталните технологии при презгранични преобразувания и друга презгранична активност на търговски дружества в ЕС..... 33

ИКОНОМИКА

Николина Грозева
Някои аспекти на обучението в семинарни занятия и упражнения по теория на счетоводството 38

Павлина Ямукова
Проблеми на социалното развитие и интелигентния растеж 42

Надежда Веселинова
Роля на лидерството за разработване на качествена, надеждна и устойчива инфраструктура за подпомагане на икономическото развитие и благосъстоянието на хората 48

Иванка Банкова
Предизвикателства пред управлението на устойчивото развитие 52

ИНФОРМАТИКА

Евгения Ракитина-Куреши
Отворени данни, отворен код и отворени проучвания и проекти – база за изграждане на отворената наука 57

Евгения Ракитина-Куреши
Отвореното рецензиране, отворения достъп и отворените образователни ресурси като градивни единици на отворената наука 60

Веселина Спасова
Въвеждане на нова информационна система в малко предприятие 63

СОЦИОЛОГИЯ

Веселина Славова
Старостта и остаряването в представите на съвременния човек 68

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
проф. д.в.н. Боян Медникаров
проф. д-р Павел Павлов
проф. д.м.н. Росен Маджов
доц. д-р Иван Иванов
доц. д-р Даниела Георгиева-Клисарова

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ НА БРОЯ
проф. д.с.н. **Лоретта Парашкевова**
доц. д-р **Маргарита Бъчварова**
доц. д-р **Масис Хаджолян**
проф. д-р **Валери Стоянов**
доц. д-р **Антон Грозданов**

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ
Варна 9000
ул. "Васил Друмев" № 73

ОСОБЕНОСТИ НА ОТГОВОРНОСТТА ПРИ ПРЕХВЪРЛЯНЕ НА ТЪРГОВСКОТО ПРЕДПРИЯТИЕ

Маргарита Бъчварова

ВЪВЕДЕНИЕ

Търговското предприятие е основна категория, въведена от нормативната уредба със специфично съдържание, което и придава търговското законодателство. Легална дефиниция на понятието се съдържа в чл. 15 от ТЗ, съгласно който търговското предприятие е съвкупност от права, задължения и фактически отношения. Разнородният характер на състава на предприятието е основание в правната теория за наличието на множество дискусионни схващания и теории. Поради спецификата в съдържанието на понятието, научният интерес е насочен към прехвърлителните сделки с търговско предприятие, за които се предвижда специфична отговорност на праводателя и правоприемника, съгласно ТЗ. Продажбата на предприятието може да се извърши и в условията на несъстоятелност на собственика-търговец, за което е налице специална уредба в частта на несъстоятелността. В настоящото изложение анализът е насочен към общия правен режим за прехвърляне (продажба на предприятието) по реда на чл. 15 от ТЗ.

Предмет на изследване е нормативната уредба и съдебната ни практика, свързани с особеностите на солидарната отговорност при прехвърляне на предприятието, съгласно търговското законодателство.

Основната цел на изследването е да се систематизират спецификите на солидарността по отчуждителните сделки с предмет търговско предприятие.

Научната теза на автора е за наличието на съществени отклонения относно солидарната отговорност между праводателя и правоприемника при прехвърляне на търговското предприятие в сравнение с общия ред.

За постигането на целта авторът си поставя следните научни задачи: а) *нормативен анализ* на специалния регламент, свързан със солидарната отговорност на страните по транслативните сделки с предмет търговско предприятие; б) *систематизиране* на спецификите на отговорността; в) *проучване* на съдебната практика.

The subject of analysis in this scientific study is the specific provisions of the commercial law relative to the responsibilities the parties have on a transfer of business. It studies the scope of responsibility and the maximum limit to which the parties to the transaction are liable. For practical purposes, it also indicates court judgments which count for the resolution of the contested matters. The author's scientific thesis is that as compared to the common order there are significant deviations in respect of the shared responsibility of grantor and grantee on a transfer of business.

The basic conclusion is that the legislation needs to be improved by explicit texts reflecting the achievements of theory and our case law decisions.

ИЗЛОЖЕНИЕ

1. Правна същност на търговското предприятие

Търговското предприятие като съвременно явление е коренно различно по своята правна същност и съдържание от утвърдените до момента правни категории.[1] Правният анализ на категорията търговско предприятие и предмет на задълбочени изследвания в правната ни теория. Позитивното ни право предимно регламентира по лаконичен начин правният режим на сделките с цяло търговско предприятие. Един от подходите, който се използва е съпоставянето на търговското предприятие с правните категории: обект и субект на правото. Позицията при третирането му според Търговския закон е *класическата и традиционна концепция* за характеризирането му като **правен обект**. Нормативно тя е намерила израз в легалното определение в чл. 15 ТЗ, според което предприятието е "съвкупност от права, задължения и фактически отношения". Съдебната

[1] **Бъчварова, М.** Търговски предприятия и сделки с тях. Малео-63, Варна. **Ланджев, Б.** Търговското предприятие. Сиела, С., 2003.

практика и теория разглеждат предприятието през призмата на категорията на субективните права. Независимо от различието в детайлите при юридическото третиране на предприятието в доктрината, от съществено значение за решаването на отделни частни проблеми е изясняването на съдържанието на търговското предприятие. Според юридическата същност на отделните компоненти, съдържанието на предприятието се състои от три части: а*) елементи на предприятието, признати за самостоятелни обекти на правото;б*) *несамостоятелни елементи на предприятието и в*) *фактически отношения*. Признаването на търговското предприятие като обект на правото обуславя правната последица да е предмет на правни сделки.[2]

2. Сделки с търговско предприятие и последици

Правният режим на отделните видове сделки е диференциран в зависимост от нейният вид. Според правния резултат сделките с търговско предприятие могат да се квалифицират на сделки по разпореждане, сделки по управление и обезпечителни сделки.[3] Сделките с предмет търговско предприятие не са равнозначни на прехвърляне на дружествените дялове в дружеството с ограничена отговорност, за което е въведен диференциран правен режим в чл. 119 от ТЗ.

Особен практически и научен интерес представляват сделките по разпореждане, към които отнасяме продажбата на цяло търговско предприятие.За сделките, чието действие се изразява в отчуждаване на предприятието като цялостен имуществен комплекс се прилага чл. 15 от ТЗ. Продажбата на търговско предприятие притежава родовите белези на търговски договор[4].

Идентифициращите елементи на сделката се отнасят до: страни, обект, действие. В посочената връзка и логическа последователност се извеждат отделните специфики на елементите при договор за продажба на търговско предприятие.

Страни по сделката са единствено и само субекти, които притежават търговско качество и са вписани в търговския регистър. В доктрината е изразено и становището, че правоприемникът може и да не притежава търговско качество към момента на покупката, но е длъжен да подаде заявление за вписване като търговец в 7- дневен срок[5]. Изискването е обосновано, поради третирането на търговското предприятие като съвкупност, принадлежаща на търговеца в резултат на неговата дейност.

Предмет на сделката е цялата или част от нея съвкупност от права и задължения като единен обект на право на собственост.

Действието на сделката се изразява в отчуждаването на правото върху предмета от търговеца-продавач в имуществото на търговеца-правоприемник. Във връзка с основното вещно действие, възникват и облигаторни задължения по предаване владението върху елементите, предмет на съвкупността и плащането на цената. Основната и крайна цел на сделката е обуславянето на универсално правоприемство, в резултат на което купувачът придобива качеството на главен длъжник за задълженията от състава на търговското предприятие. По отношение на вземанията купувачът се конституира като кредитор спрямо длъжниците на предприятието. Поради смяната на страната в облигационната връзка, отчуждителят е длъжен да уведоми първоначалните длъжници и кредитори, за да има договорът за прехвърляне на търговското предприятие действия спрямо тях.

Характерно относно правния регламент на договора е, че законът въвежда *солидарна отговорност* между праводателя (продавача) и правоприемника (купувача) за задълженията на търговското предприятие към момента на прехвърлянето му. Регламентирането й отразява идеята на законодателя да осигури максимална защита спрямо интересите на кредиторите, аналогично при извършването на преобразуване на търговските дружества[6]. Тя е в съответствие й с предвиденото в законодателството на Европейския съюз[7].

---

[2] **Бъчварова, М., Р. Рачев.** Търговско право. Наука и икономика, В., 2011.

[3] **Бъчварова, М.** Търговско и облигационно право. Наука и икономика, В., с. 26–27.

[4] **Бъчварова, М.** Специфични ненаименувани търговски договори – институт на договорното право. Теория и практика. Наука и икономика, В., 2015.

[5] Вж. **Калайджиев, А.** Търговско право. Обща част, с. 65–66; **Герджиков, О.** Коментар на Търговския закон. Част първа (чл. 1–112), с. 125.

[6] **Василева, Б.** Правна защита на интересите на кредиторите при презгранични вливания и сливания на търговски дружества в Търговския закон. Научни трудове на Русенския университет „Ангел Кънчев“, 2010, т. 49, с. 7, с. 44-48. http://conf.uni-ruse.bg/bg/?cmd=dPage&pid=proc10-7

[7] **Василева, Б.** Правна защита на интересите на кредиторите при презгранични вливания и сливания на търговски дружества във вторичното законодателство на Европейския съюз. Научни трудове на Русенския университет „Ангел Кънчев“, 2010, т. 49, с.7, с. 39–43. http://conf.uni-ruse.bg/bg/?cmd=dPage&pid=proc10-7

Тълкуването на основата на разпоредбата на чл. 15, ал. 3 от ТЗ е основание да се систематизират следните **изводи:**

✓ Солидарният характер на отговорността при прехвърляне на

предприятието възниква **по силата на закона**. При наличие на конкретни клаузи в договора, които му противоречат, те следва да се третират като нищожни. Изводът следва от императивния характер на правните норми, уреждащи солидарната отговорност. Предпоставка за възникване на отговорността е наличието на сделка с отчуждителен ефект с предмет търговско предприятие със значението по чл. 15, ал.1 от ТЗ. В този смисъл е и съдебната ни практика[8]. Уведомлението на длъжниците, респективно кредиторите не е обуславящ факт за пораждане на предвидената в закона солидарна отговорност и тя не е равнозначна на встъпване в дълг по смисъла на чл. 102 от ЗЗД.

✓ Въведени са **две съществени отклонения от общия режим на солидарността**, установен в ЗЗД, отнасящи се до процедурата по предявяване на вземанията от кредиторите от една страна и максималният предел на отговорността на страните от друга страна. Особената последователност при предявяване на вземанията се отнася единствено и само до тези, които са от категорията на **търсимите по вид задължения**[9]. В този случай, кредиторите са длъжни да се обърнат първоначално към отчуждителя на предприятието. Следователно търговското законодателство определя специална последователност при удовлетворяване на кредиторите, в зависимост от правната характеристика на задължението. Посочената последователност в известна степен разпокъсва връзката между единството в правата и задълженията, включени в предприятието. На практика, правата се получават от правоприемника, а кредиторите търсят търсимите задължения от праводателя. Считаме, че посоченото отклонение и въведената последователност с основание се критикува в правната ни теория[10]. Следствие от нея е възникване в полза на правоприемника на *правото* да *противопостави възражение за поредност* до спазването на посочената от закона процедура за предявяване на вземанията. То може да бъде упражнено при наличието на две условия: а) в договора страните не са уговорили изрично отпадането на последователността, предвидена в закона. Счита се, че подобна уговорка е допустима и може да намери приложение в договора за прехвърляне на предприятието[11]; б) да е налице уведомяване, съгласно чл. 15, ал. 2 от ТЗ[12].

✓ Солидарната отговорност на отчуждителя може да се преодолее чрез сключване на писмено споразумение, страни по което са кредиторите на преприятието и прехвърлителя. Споразумението може да съдържа волеизявление за опрощаване от страна на кредиторите на предприятието или да представлява встъпване, респективно заместване в дълг по смисъла на чл. 102 от ЗЗД във връзка с чл. 15, ал. 3 от ТЗ. Във всички случаи за наличието на „друго споразумение“, изключващо предвидената по закон солидарна отговорност е необходимо спазване на изискуемата писмена форма и изрична воля за освобождаване на отчуждителя от отговорност.[13]

✓ Периодът на солидарната отговорност не е обвързан от шестмесечния срок, предвиден в чл. 16 а от ТЗ за разделно управление на имуществото на праводателя и правоприемника. В този смисъл е и съдебната ни практика.[14]

✓ Налице е **специална защита на вземанията на работниците за възнаграждения** и обезщетения, произтичащи от трудови правоотношения, както и за задължителните осигурителни вноски. Необходимо е преди прехвърлянето, те да бъдат изплатени, включително до три години от прекратяване на трудовите договори.

✓ Поради липса на изрична уредба в ТЗ, детайлизиращи солидарната отговорност на страните по отчуждителните сделки с търговско предприятие, основните дискусионни аспекти се отнасят до: *определяне на началния момент*, към който следва да се прецени отговорността за задълженията и *определяне на максималната граница*, до която се разпростира отговорността на отчуждителя при условията на солидарност. Във връзка с тях могат да се обобщят следните основни положения:

---

[8] Решение № 213 от 30.12.2010 г. по т. д. № 29/2010 г., Т. К., II т. о. на ВКС.

[9] Понятието търсими задължения обхваща всички непарични по вид задължения.

[10] **Григоров, Гр.** Отговорност за задълженията при прехвърляне на предприятие по член 15 на Търговския закон. – В: Юбилеен сборник в чест на професор Живко Сталев, с. 123.

[11] **Ставру, Ст.** Особености на правоприемството във вземания и в задължения при прехвърляне на предприятие. Сп. Норма, бр. 6 от 2014 г., с. 30–44.

[12] Вж. **Герджиков, О., К. Калайджиев, К. Касабова, Т. Бузева, Ал. Кацарски.** Коментар на Търговския закон. Книга първа., чл. 1–112. С., 2007, с. 126.

[13] Решение от 27.11. 2012 г. по гр.д. № 11925/2011 г. на СГС.

[14] Решение № 3472 от 25.03.2008 г. по адм. д. № 12807/ 2007 г., I отд. на ВАС.

Първо, отграничителният момент за определяне на задълженията, които попадат в рамките на солидарната отговорност е моментът на прехвърляне на предприятието. На практика, това е моментът на сключването на договора в изискуемата от закона форма и необходимите условия за валидността му като сделка. За преценка на настъпването на вещния ефект върху елементите в състава на предприятието се прилагат съответно разпоредбите на чл. 24 от ЗЗД[15], поради липса на специален регламент в ТЗ. Независимо, че договорът се вписва в търговския регистър по партидата на правоприемника и праводателя, вписването не се оценява като част от фактическия състав на сделката. Основният аргумент е свързан с оповестителното действие на вписването. Следователно, съществуващите задължения към момента на сключване на договора влизат в обема на солидарната отговорност на страните.[16]

Отговорността следва да обхване всички задължения в състава на предприятието, както по търговски сделки, така и публичноправните по вид задължения, свързани с търговската дейност. От солидарната отговорност се ползва и държавата в качеството и на носител по публичноправни вземания, които могат да се търсят както от отчуждителя, така и от правоприемника[17]. Когато се прехвърля цялото търговско предприятие, това автоматично не обуславя прекратяване на търговското качество на отчуждителя, а е необходимо изрично заявление за преустановяване на търговскоправния му статут. Когато продавач е физическо лице- едноличен търговец, което едновременно с прехвърлянето на предприятието преустановява и търговското си качество, този факт не се отразява на предвидената солидарна отговорност от закона. Това е така, поради предвидената неограничена отговорност на физическите лица – еднолични търговци за всички задължения с цялото си имущество и тя продължава дори и след преустановяване на качеството търговец.

Допустимо е да се прехвърли и идеална или обособена част от предприятие по аргумент на по-силното основание **(per argumentum a fortiori)**. Особеното в случая за валидността на договора се отнася до индивидуализиране на предмета на сделката. Основното изискване за действителността на договора е да се индивидуализира неговия предмет. Поради това е наложително при прехвърляне на идеална или обособена част, тя да се обособи счетоводно или по друг начин с цел правата, задълженията и фактическите отношения, които и съответстват и за които е постигнато съгласие да преминат от патримониума на отчуждителя в патримониума на приобретателя. С оглед на липса на каквито и да е норми, указващи начина на индивидуализация, следва да се приеме, че обособяването зависи от волята на договарящите страни, с оглед на основното правило за свобода на страните да определят съдържанието на сключената сделка между тях. Основното изискване е да се извърши по начин, така че да не съществува съмнение относно съдържанието на съвкупността, прехвърлена чрез договора по чл. 15, ал. 1 от ТЗ. В този смисъл е и действащата ни съдебна практика, според която „спазването на изискването за обособяване на реалната част от предприятие е предпоставка за валидността на прехвърлителната сделка и за пораждане на правните й последици с оглед особените разпоредби на чл. 15, ал. 3 от ТЗ, чл. 16 от ТЗ и чл. 16а от ТЗ, уреждащи солидарната отговорност между отчуждителя и приобретателя на предприятието“[18].

Второ, в чл. 15, ал. 3 от ТЗ се предвижда отговорността да е ограничена до „размера на получените права“. Нормата е неясна и се подлага на критика в правната доктрина и практика. Основните причини относно дискусионните аспекти на предвиденото правило се коренят в сложния и динамичен характер на търговското предприятие, чиято цена, респективно стойност се обуславя от множество икономически фактори и финансови показатели, гарантиращи неговата устойчивост[19].

На основата на нормативния анализ, по наше мнение, възможните критерии за определяне на максималния предел на границите на отговорността, могат да бъдат:

а) продажната цена, посочена в договора за прехвърляне на предприятието;

[15] Съгласно чл. 24 от ЗЗД договорът за продажба притежава автоматично вещно действие и собствеността се прехвърля със сключването му когато продавачът е действителен собственик на вещта, вещта е индивидуално определена и не е предвиден срок или отлагателно условие. Собствеността върху родово определените вещти преминава от момента на тяхната индивидуализация.

[16] Решение № 115 от 11.02.2009 г. по т. д. № 308/2009 г., Т. К., I Т. О. на ВКС.

[17] Решение № 387 от 20.01. 2016 г.. по адм. д. № 6951/2015 г. на АС – София.

[18] Решение 213 fj 30.12.2010 г. по т. д. № 29/2010 г., Т. К., II Т. О. на ВКС.

[19] Относно проблемът за финансовата устойчивост на предприятието Вж. **Станева-Тодорова, М.** Оценка на финансовата устойчивост на предприятието като превенция срещу изпадането му в несъстоятелност. Сборник с доклади от 31-ва международна научно-практическа конференция. Строително предприемачество и недвижима собственост. Наука и икономика. В., с. 481–482.

б) балансовата стойност на активите, които преминават в собственост в полза на получателя (купувачът, правоприемникът);

в) разликата между правата и задълженията, включени в състава на предприятието, т.е чистата стойност, която преминава в полза на правоприемника.

Неяснотата на редакцията на чл. 15 от ТЗ, в частта за максималния предел на отговорността на правоприемника, е основание да се извърши тълкуване от правоприлагащите органи. Възприето е, че изразът „до размера на получените права“, употребен в чл. 15, ал. 3, изр. първо ТЗ, има предвид не цената по сделката, а получената от приобретателя стойност на търговското предприятие.[20]

В отделни съдебни решения се приема, че като максимален предел за отговорността е стойността на прехвърлените активи[21]. Данни за посочената стойност следва да се съдържат в търговските книги и счетоводството на предприятието, предмет на договора, както и в самия договор. Липсата на индивидуализацията на стойността на тези активи води и до липса на определяне на границите на отговорността[22]. От това следва, че фиксираната в нормата на чл. 15, ал. 3 от ТЗ предел на отговорността „до размера на получените права“ се тълкува от правоприлагащите органи със значението на „стойност на активите“, които преминават в резултат на сделката. В допълнение към този извод е и приетото от съдебната ни практика, че посоченото ограничение се отнася единствено до приобретателя на предприятието[23]. Отговорността на отчуждителя е в пълния размер на задълженията и ако е със статут на физическо лице ще отговаря по общите правила за неограничената отговорност[24]. При прехвърляне на предприятието на едноличния търговец без правно значение е извършеното едновременно с това прекратяване на търговското му качество. Физическото лице, преустановило търговската си дейност, продължава да отговаря неограничено за задълженията към момента на прехвърляне на търговското предприятие. Следователно с прекратяване на търговската му дейност не се погасяват възникналите задължения, произтичащи от нея.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В резултат на нормативния анализ и на действащата съдебна практика могат да се оформят следните изводи:

Първо, правната уредба в чл. 15, ал. 3 от ТЗ е несъвършена и следва да бъде осъвременена с достиженията на теорията до този момент и изводите от наличната ни съдебна практика.

Второ, съдебната ни практика също не е единна в използваната от нея терминология. В част от съдебните решения като равнозначно на понятието отговорността е ограничена до „размера на получените права“ (има се предвид относно правоприемника) се влага като съдържание „стойност на предприятието“ или „стойност на прехвърлените активи“.

Трето, с оглед на посочените изводи се налага промяна на чл. 15, ал. 3 от ТЗ за внасяне на единство в употребената граница за солидарна отговорност на приобретателя при прехвърляне на предприятието.

Използвана литература

1. **Бъчварова, М.** Търговски предприятия и сделки с тях. Малео-63, Варна.

2. **Бъчварова, М.** Специфични ненаименувани търговски договори – институт на договорното право. Теория и практика. Наука и икономика, В., 2015.

3. **Бъчварова, М.** Търговско и облигационно право. Наука и икономика, В., 2009.

4. **Бъчварова, М., Р. Рачев.** Търговско право. Наука и икономика, В., 2011.

5. **Василева, Б.** Правна защита на интересите на кредиторите при презгранични вливания и сливания на търговски дружества в Търговския закон. Научни трудове на Русенския университет „Ангел Кънчев“, 2010, т. 49, с.7, с. 44-48.

6. **Василева, Б.** Правна защита на интересите на кредиторите при презгранични вливания и сливания на търговски дружества във вторичното законодателство на Европейския съюз. Научни трудове на Русенския университет „Ангел Кънчев“, 2010, т. 49, с.7, с. 39–43.

7. **Герджиков, О.** Коментар на Търговския закон. Част първа (чл. 1–112). Алиена-Досев, С., 1991.

8. **Герджиков, О., К. Калайджиев, К. Касабова, Т. Бузева, Ал. Кацарски.** Коментар на Търговския закон. Книга първа, чл. 1–112. С., 2007.

9. **Григоров, Гр.** Отговорност за задължения-

[20] Решение № 5473 от 17.04.2012 г. по адм. д. № 8033/2011 на Върховния административен съд.

[21] Решение от 7.11.2012 г. по гр д. № 11925/2011 г. на СГС във връзка с решение № 213/30.12.2010 г. по т.д. № 29/2010 г., ТК, II ТО.

[22] Решение № 116 от 25.05.2018 г. по т.д. № 167/2018 г. на АС – Варна

[23] Решение № 5473 от 17.04.2012 г. по адм. д. № 8033/2011 на Върховния административен съд.

[24] Решение № 3472 от 25.03.2008 г. по адм. д.. № 12807/ 2007 г., I отд. на ВАС.

та при прехвърляне на предприятие по член 15 на Търговския закон. – В: Юбилеен сборник в чест на професор Живко Сталев, с. 123.

10. **Калайджиев, А.** Търговско право. Обща част. Нова звезда, С., 2011.

11. **Ланджев, Б.** Търговското предприятие. Сиела, С., 2003.

12. **Станева-Тодорова, М.** Оценка на финансовата устойчивост на предприятието като превенция срещу изпадането му в несъстоятелност. Сборник с доклади от 31-ва международна научно-практическа конференция. Строително предприемачество и недвижима собственост. В., Наука и икономика.

13. **Ставру, Ст.** Особености на правоприемството във вземания и в задължения при прехвърляне на предприятие. Сп. Норма, бр. 6 от 2014 г., с. 30–44.

СЪДЕБНА ПРАКТИКА

1. Решение № 213 от 30.12.2010 г. по т. д. № 29/2010 г., Т. К., II Т. О. на ВКС.

2. Решение от 27.11.2012 г. по гр. д. № 11925/2011 г. на СГС.

3. Решение № 3472 от 25.03.2008 г. по адм. д. № 12807/2007 г, I отд. на ВАС.

4. Решение № 115 от 11.02.2009 г. по т. д. № 308/2009 г., Т. К., I Т. О. на ВКС.

5. Решение № 387 от 20.01.2016 г. по адм. д. № 6951/2015 г. на АС – София.

6. Решение 213 fj 30.12.2010 г. по т. д. № 29/2010 г., Т. К., II Т. О. на ВКС.

7. Решение № 5473 от 17.04.2012 г. по адм. д. № 8033/2011 ВАС.

8. Решение от 7.11.2012 г. по гр д. № 11925/2011 Г. на СГС.

9. Решение № 116 от 25.05.2018 г. по т.д. № 167/2018г. на АС – Варна

10. Решение № 5473 от 17.04.2012 г. по адм. д. № 8033/2011 ВАС

11. Решение № 3472 от 25.03.2008 г. по адм. д. № 12807/2007 г., I отд. на ВАС.

12. Решение № 1921 от 08.02.2012 г. по адм. д. № 5075/2011 ВАС).

За контакти:
Проф. д-р Маргарита Бъчварова
Икономически университет – Варна
bachvarova@ue-varna.bg

ЕЛЕКТРОННИТЕ ДОКУМЕНТИ В ТРУДОВОТО ДОСИЕ НА РАБОТНИКА ИЛИ СЛУЖИТЕЛЯ – СЪВРЕМЕННА ТРУДОВОПРАВНА УРЕДБА

Андрияна Андреева

The material analyzes the current labor law related to electronic documents in the employee's file. Emphasis in the exhibition is to clarify the basic concepts of modernity introduced in view of the needs of digital society and the requirements for the transposition of EU norms. On the basis of the study, conclusions and recommendations on the application of the norms are made.

Въведение

Съвременното общество е навлязло вече в ерата на дигитализацията и четвъртата индустриална революция. Тези процеси са с бързо и интензивно въздействие върху всички обществени отношения и налагат преосмисляне на традиционните модели на общуване, на търговия, на обучение, форми на труд и др. Същевременно в рамките на Европейския социален модел е заложено създаване на преуспяваща икономика с прогресивна мрежа от социални стандарти. Двете основни предизвикателства за запазването на социалния модел[1] са стабилния растеж и повече и по-добри работни места в условията на глобална конкуренция и застаряващо население. В тази връзка се налага международната общност, респективно институциите на отделните държави да бъдат адаптивни и гъвкави в законодателната си политика, за да предвидят норми в отделните правни сфери съответстващи на потребностите от регулиране на новите обществени отношения. В областта на трудовото право регулирането на новите форми на труд, на цифровизацията изисква актуална нормативна уредба в различни аспекти на трудовото правоотношение.

В настоящото изложение се прави опит да се внесе яснота по въпросите, касаещи трудовите досиета на работниците и служителите и актуалната уредба в националното ни законодателство на възможността от използването на ел. документи в трудовите досиета.

Актуалността на избраната тема е безспорна по няколко причини. Навлизането на електронните услуги и електронните документи в ежедневието пречупват бариерата позната от преди десет години, при която гражданите изпитваха несигурност и страх при боравенето с ел. документи. В настоящият етап законодателят също поетапно реагира посредством въвеждането на базови понятия и включването на норми явяващи се гарант за сигурността в електронния обмен.

Цел на настоящата разработка е да се анализира актуалната трудовоправна уредба, свързана с електронните документи в трудовото досие на работника или служителя. Акцент в изложението са въпроси свързани с изясняване на основни понятия на съвременната уредба въведени с оглед потребностите на дигиталното общество и изискванията за транспониране нормите на ЕС. На база на изследването се правят изводи и препоръки по приложението на нормите.

За постигане на поставената цел авторът е заложил изпълнението на няколко **изследователски задачи**, а именно:

1. да се анализират основните опорни точки в актуалната трудовоправна уредба, свързана с електронните документи в трудовото досие на работника или служителя;
2. да се даде отговор на въпроси с теоретична и практическа насоченост свързани с приложението на нормите осигуряващи възможността от въвеждането на ел. документи в трудовото досие на работника или служителя
3. на база на извършеният нормативен анализ да се дадат предложения с практическа насоченост .

Методологията на изследването включва прилагане на традиционни методи за правни изследвания, а именно: нормативен, исторически, сравнителноправен, индукция и дедукция.

Разработката се базира на актуалното трудово законодателство към 15 октомври 2018 г.

Изложение

Работодателят е страната в трудовоправната връзка, ангажирана и отговорна за организацията

[1] **Благойчева, Хр.** Социалноотговорно възлагане на обществени поръчки. ИЗВЕСТИЯ – списание на Икономически университет – Варна, бр. 4, 2013, с. 46–56.

на трудовия процес. Това е едно от проявленията на работодателската правоспособност. Въпреки богатият набор от задължения, които трудовото ни законодателство вменява на работодателя, сравнително скоро с измененията и допълненията в Кодекса на труда (КТ), обн. в ДВ, бр. 54 от 2015г., в сила от 17.07.2015г. е въведено изрично задължение за водене на трудово досие на работника или служителя.

Това задължение въпреки, че не беше предвидено до този момент в трудовоправните държавни източници се изпълняваше от голяма част от българските работодатели. С оглед систематизация и правилна хронологична подредба документите свързани със създаването, съществуването, изменението или прекратяването на трудовото правоотношение се окомплектоваха в трудово досие. С цел създаването на стабилност в трудовоправната връзка и осигуряване на гаранции за защита интересите на работника и служителя, законодателят въвежда тази изрична норма, с която разширява кръга на задълженията на работодателя. Разпоредбата на чл. 128б, ал. 2 КТ определя първоначалният момент на създаване на трудовото досие на работника или служителя, а именно при постъпване на работа. Определен е и кръгът от документи, включени в това досие. Същите не са изчерпателно посочени, а са дефинирани, като „документи във връзка с възникването, съществуването, изменението и прекратяването на трудовото правоотношение“. Нормата на КТ е лаконична предвид детайлизацията на документите в източници от подзаконово ниво. Прави впечатление хронологичното описание на документите част от трудовото досие, като тяхната поредност е съобразно жизнения цикъл на трудовото правоотношение.

На първо място са документите, свързани с възникването на трудовото правоотношение. Това са документи, които са от фазата на привеждане на преговори между страните и те са тези, които са ориентирали работодателя в трудовия живот на работника и служителя. Важно с оглед доказването на факти по трудовото правоотношение е още в началният момент, а именно възникването му да се спазват изискванията на Наредба №4 от 1993г. за документите, които са необходими за сключване на трудов договор.

Втората група документи обхващат такива във връзка със съществуването и изменението на трудовото правоотношение. Например допълнителни споразумения към трудовия договор, заповеди във връзка с ползване на отпуск, заповеди за налагане на дисциплинарни наказания и др.

Третата последна група обхваща документи, свързани с прекратяването на трудовото правоотношение. Например предизвестие на страна по правоотношението за прекратяване на трудов договор, заповед за прекратяване, обходен лист и др.

Нормативната ни уредба не съдържа изчерпателен списък на документите и това е правилен подход по няколко причини.

От една страна следва всеки един работодател при изпълнение на задължението си за водене на трудово досие на работника или служителя да отчете спецификите в съответното предприятие и да допълни списъка на документите с такива съответстващи и произтичащи на осъществяваната дейност.

От друга страна е възможно кръгът документи да бъде регламентиран във вътрешните актове на работодателя, относими към групата на недържавните източници. По този начин се следва и съвременната тенденция за минимална държавна регулация и предоставяне уредбата на трудовите правоотношения на волята на страните.

Възниква въпрос от практическа гл. точка, а именно след като в КТ законодателят е посочил началният момент, от който следва да се води трудовото досие, защо липсва краен такъв. Това е така, защото КТ е основен, но не и единствен източник на трудовото право. За неуредените въпроси приложение намират норми от други преки или субсидиарни източници. В тази хипотеза приложимост намират разпоредбите на множество актове от различен ранг, в зависимост от вида на документа, който следва да се съхранява, респективно наличната в него информация.

Като основен сред тях е Законът за Националния архивен фонд и още Закон за счетоводството (чл. 12, ал. 1 и ал. 4, чл. 41, ал. 1 във вр. с чл. 38, ал. 1, т.1 от Данъчно-осигурителния процесуален кодекс) и Наредбата за трудовата книжка и трудовия стаж (чл. 8 ал. 1 и 2), Кодекс за социално осигуряване (чл. 5, ал. 10) и др.

Навлизането на обществото в периода на дигитализация и цифровизация неизменно дава своето отражение и в сферата на трудовите правоотношения и по-конкретно в случая възможността да се ползват електронни документи. Процесът на цифровизацията, като базисен за съвременно доразвитие на различни сфери от разнообразни по вид и характер правоотношения е в посока на динамично, адаптирано и непрекъснато доразвитие, налагащо неотложни и адекватни темпове по максимални с оглед защитата правата на лицата правни рамки.[2] С нормата на чл.128б, ал.3 от КТ

[2] Yolova, G.Electronic Register of the Medical Certificates Specifics and Functions Related to the Prevention of Abuse in the Health Insurance System.Globalization, the State and the

се създаде една правна възможност, според която част от документите по ал. 2 могат да бъдат създавани и съхранявани като електронни документи. Видът и изискванията за създаването и съхраняването им се определят с акт на Министерския съвет. Близо една година след това е приета и съответната подзаконова уредба, а именно Наредба за вида и изискванията за създаването и съхраняването на документи в трудовото досие на работника или служителя[3]. Както вече се посочи приемането на този подзаконов акт е важна стъпка в развитието на трудовото право, предвид факта, че посредством нея се създава основа за трансформация на документите съпътстващи жизнения цикъл на трудовото правоотношение. От класическият хартиен документ обществото и съответно страните в трудовоправната връзка имат възможността да преминат към новата, актуална за 21 век форма, а именно електронния документ.

Важно е да се отбележи, че посредством Наредбата се дообогатяват източниците, съответно се разширяват възможностите за работодателя да изпълни вмененото му задължение за водене на трудово досие на работника или служителя. Нормите нямат императивен характер, т.е. те не ангажират отговорност за работодатели предпочели да съхраняват и обработват документите на хартиен носител. Правната възможност предоставена с тази Наредба е относима за определен кръг работодатели, а именно тези които са въвели технологичните новости в производствения си процес и респективно имат възможността да въведат електронните досиета[4]. На този етап от развитието на нормативната уредба може да се каже, че съществуват два паралелни режима, които се дообогатяват и допълват взаимно. Запазена е възможността да се ползват и прилагат към трудовото досие документи на хартиен носител. Причините за това са обясними предвид съществуващите традиции в тази посока. Взаимното допълване на режимите за съхраняване на трудовите досиета е в полза и на двете страни на трудовото правоотношение. От гл.т. на работодателя правната възможност да въведе използването на ел. документи в трудовото досие не го лишава от правото да премине към предходния режим или да ги съвместява. Всичко това се решава от него в рамките на работодателската му правоспособност и посредством издаването на вътрешни актове – Правилник за дейността на предприятието и други специални вътрешни актове детайлизиращи режимите на съхранение и вида на документите. Същевременно наличието на електронни документи или в цялост на ел. досие облекчава работодателя в процеса на съхранението им, обработването и по-бързата оперативност с тях.

От позицията на работника или служителя въвеждането на ел. документи и взетото решение на работодателя да прилага този метод по никакъв начин не ограничава правата им на достъп, респективно не им вменява задължение за тях самите да предоставят документите в ел. формат. Работниците могат да депозират всички видове документи по трудовоправната връзка на хартиен носител, както и да изискат да им бъдат предоставяни такива.

Електронния обмен и електронните услуги са вече част от ежедневието ни и прилагането на ел. форма при трудовият процес и в частност при оформянето и съхраняването на документите по трудовоправната връзка е част от дигитализацията.

Приемането на Закона за електронния документ и за електронните удостоверителни услуги (ЗЕДЕУУ) проправи пътя на навлизането на електронните документи не само в търговския оборот, но и в други сфери с по-консервативен характер. Посредством регламентирането на основни понятия в този закон се даде възможност за стабилност както при ползването на ел. документи, така и за създаването на увереност в адресатите относно тяхната защита при ползването им и признаването им в правния живот. Сред тези понятия с най-важно значение е електронния документ по своята правна същност е приравнен на ел. документ по смисъла на чл.3, т.35 от Регламент (ЕС) №910/2014 на Европейския парламент и на Съвета на Европа от 23.07.2014 г. относно електронната идентификация и удостоверителните услуги при електронни трансакции на вътрешния пазар и за отмяна на Директива 1999/93/ЕО (ОВ, L257/73 от 28.08.2014 г.) Регламента и ЗЕДЕУУ намират приложение при създаването на електронните документи от трудовото досие на работника или служителя. Именно при спазването изискванията на нормите на тези специални източници се гарантира авторството на лицето използвало електронен подпис. В ЗЕДЕУУ се въвеждат няколко разновидности на електронен подпис, а именно: електронен подпис, усъвършенстван електронен подпис и квалифициран

Individual: International Scientific Journal, Varna: VFU „Chernorizets Hrabar“, 2018, 2(18), 55–61.

[3] Приета с Постановление № 71 от 10.05.2018 г. на Министерски съвет, обн. ДВ, бр. 40 от 15.05.2018 г.

[4] Вж. **Дичева, Т., Стаменов, И**. Електронните документи в трудовото досие на работника или служителя. Как да ги създаваме. Как да ги съхраняваме. ИК „Труд и право“, С., 2018, с. 70.

електронен подпис. Нормата на чл. 13, ал. 3 ЗЕДЕУУ предоставя на страните по правната връзка предварително да договорят използването на тези видове, съответно приравняването със саморъчния подпис. Ако те са се възползвали от това правната сила на електронния подпис и на усъвършенствания електронен подпис е равностойна на саморъчния.

Важен момент в уредбата на електронните документи, като част от трудовите досиета на работниците и служителите е свързан със осигуряване на сигурността и надеждността на тези документи. Именно в отговор на това Наредбата въвежда минимални изисквания в тази посока. На следващо място е регламентирана възможността от осъществяване на традиционния контрол от страна на компетентните държавни органи на административен и съдебен контрол с оглед защита правата на страните по трудовото правоотношение. В тази връзка е предвидената допустимост на електронния документ като валидно доказателство в рамките на административни и съдебни производства във връзка с трудовите правоотношения[5].

Електронните документи съдържащи се в трудовото досие на работника или служителя могат да бъдат класифицирани по различни критерии, сред които с практическа насоченост са класификациите по следните признаци. От гл.т. на етапите от правната връзка – по повод възникването, съществуването, изменението или прекратяването на правоотношението. От гл.т. на субекта издал документа (чл.6 , ал. 1 от Наредбата) – от страна на работодателя, от страна на работника или служителя, по взаимно съгласие на страните на трудовото правоотношение, от външен субект – орган или лице.

Въвеждането в конкретното предприятие на режима по създаване и съхраняване на електронни документи в трудовото досие на работниците и служителите е свързано задължително с уведомяване на адресатите. Редът и начинът на уведомяване се определят с Правилника за вътрешния трудов ред (чл.3 от Наредбата). Нормативната уредба предоставя възможност за преценка, респективно изразяване на активна позиция на страните по трудовото правоотношение, което следва да бъде изразено в писмена форма в трудовия договор или в друга писмена форма. Съгласно чл. 4 ал. 3 всяка от страните по трудовото правоотношение има право по всяко време да оттегли съгласието си да бъде адресат на електронни изявления. В голяма част от текстовете законодателят следва традициите в трудовото законодателство за диспозитивен характер на нормите, предоставящ свобода на страните. В определени случаи обаче с оглед гарантиране сигурността на електронния обмен е въведена императивна уредба. Такава е нормата на чл. 4, ал. 4 предвиждаща електронните изявления между страните по трудовото правоотношение да се връчват чрез услугата за електронна препоръчана поща. В тази разпоредба е транспонирано европейското право в областта, а именно изискванията на Регламент (ЕС) 910/2014

Настоящото изложение не претендира за изчерпателно и детайлно изследване на въпросите свързани с електронните документи в трудовите досиета.

Акцентът е поставен посредством актуалния анализ на базисните и опорни точки в уредбата, като в следващи изследвания авторът ще се спре на ключови въпроси в тяхната детайлна уредба.

В заключение могат да бъдат направени някои изводи и обобщения, касаещи актуалната правна уредба на трудовите досиета .

На първо място приемането на Наредбата представлява важна стъпка в модернизацията на трудовото ни законодателство. Въпреки че става въпрос за акт с по-ниска юридическа сила, посредством него се създава своеобразен преход към електронизация на отрасъла.

На второ място се разширяват ангажиментите на работодателя и в качеството си на водеща и традиционно възприемана като по-силна страна му се вменяват ангажименти по създаване и поддържане на информационна система обезпечаваща ел. досиета. Не следва обаче да се пренебрегва факта, че това за него се явява правна възможност и избор, който самият той е направил с цел модернизация на трудовият му процес и конкурентност в съответния бранш.

На трето място нормативно са създадени гаранционни механизми в няколко посоки – за самите ел. документи и тяхната автентичност и достоверност, за работниците и служителите, които не могат да бъдат поставени в по-неблагоприятно положение, ако работодателят е направил избор и е въвел използването на ел. документи в трудовите досиета.

Въпреки всички тези позитиви тепърва ще бъдат отчетени недостатъци и пропуски, които неминуемо се свързват с практическото приложение на нормите, но дори и при тяхното наличие приемането на Наредбата е стъпка напред в един нов етап от развитието както на трудовото

[5] Повече за административните производства виж**: Цанков, П., Андреева, А., Йолова, Г., Димитрова, Д.** Основи на публичното право. Наука и икономика, ИУ – Варна, 2006, с. 108–118.

законодателство, така и на понятията и институтите на трудовото право и доктрината.

Използвана литература

1. **Благойчева, Хр.** (2013). Социално отговорно възлагане на обществени поръчки. Известия, Икономически университет – Варна, бр. 4, с. 46–56.

2. **Дичева, Т., Стаменов, И.** (2018). Електронните документи в трудовото досие на работника или служителя. Как да ги създаваме. Как да ги съхраняваме. ИК „Труд и право“, с. 70.

3. **Цанков, П., Андреева, А., Йолова, Г., Димитрова, Д.** (2006). Основи на публичното право. Наука и икономика, ИУ – Варна, с. 108–118.

4. **Yolova, G.** (2018). Electronic Register of the Medical Certificates Specifics and Functions Related to the Prevention of Abuse in the Health Insurance System.Globalization, the State and the Individual : International Scientific Journal, Varna: VFU „Chernorizets Hrabar“, 2(18), p. 55–61.

За контакти:
Доц. д-р Андрияна Андреева
ИУ – Варна
a.andreeva@ue-varna.bg

НЕОБХОДИМОСТ ОТ НОВ МОДЕЛ ЗА ОПРЕДЕЛЯНЕ НА МИНИМАЛНАТА РАБОТНА ЗАПЛАТА И МИНИМАЛНИЯ ОСИГУРИТЕЛЕН ДОХОД

Андрияна Андреева, Галина Йолова

In the article is motivated the necessity of rethinking of the model for determining of the minimal wage and the minimum contributory income. Considering achieving the goal of the examination the authors perform retrospection in the development of the notions and their interrelation to the principle of social dialogue and collective bargaining. In conclusion they make proposals in support of the necessity of passing from administrative model to social dialogue.

Въведение

За значимостта на минималната работна заплата (МРЗ) може да се съди по въведените гаранции и закрилата на правото на възнаграждение (и конкретно този вид) в норми от различни ниво в националното ни законодателство. Разпоредбата на чл. 48, ал. 5 от Конституцията определя, че „Работниците и служителите имат право на …минимално трудово възнаграждение и на заплащане съответстващо на извършената работа…“. Конституционната уредба се явява връх в пирамидалната структура от източници, след която са подредени КТ, подзаконови актове и недържавни източници. Регулацията на трудовото възнаграждение преминава през различни периоди в зависимост от развитието на икономическите отношения в страната и свързаната с това политика по закрила на труда.

На всеки един от тези етапи проблематиката се явява актуална поради значимостта на правото на трудово възнаграждение и конкретно на минималната работна заплата за работниците и служителите. Значението на този вид трудово възнаграждение е комплексно, както за трудовото, така и за осигурителното правоотношение. Явявайки се долна граница, праг под който не може да се договаря индивидуална основна работна заплата, тя има вменени и още множество правни значения, като напр. за гарантираните вземания на работника при несъстоятелност на работодателя, за съизмеряване на осигурителни вноски (чл. 9, ал. 6 от Кодекса за социалното осигуряване (КСО), осигурителни плащания (чл.41, ал.2, т.3 КСО) и др. Отчитайки значението на МРЗ през всеки един от етапите от общественото развитие и отражението й върху множество свързани правни институти, авторите насочват своето изследване и анализ именно към този вид трудово възнаграждение.

В настоящото изследване се обосновава потребността от преосмисляне и последваща актуализация на модела за определяне на минималната работна заплата и реципрочното понятие в осигурителното законодателство минимален осигурителен доход (МОД).

Целта на авторите е да представят взаимовръзката на понятията МРЗ и МОД и да насочат вниманието към потребността от промяна на нормативната уредба с включването на адекватен модел.

С оглед постигането на тази цел се определят и **следните задачи:**

1. На база утвърдени доктринални постановки за същността на понятията МРЗ и МОД и анализ на актуалната нормативна уредба да се изведе базовата им характеристика и взаимовръзка;
2. Да се обоснове потребността от преминаването към нов модел за определянето на МРЗ и МОД;
3. Да се направят предложения и изводи относно преминаването към различен модел за определяне на институтите.

Методологията на изследването включва комплексното прилагане на следните методи: нормативен, исторически, сравнителноправен, индукция и дедукция.

Изложение

1. Минималната работна заплата и специфики на нейното определяне

В своята същност понятието “трудово възнаграждение” може да бъде представено, като

двуединство от икономическа и правна същност[1]. Явявайки се цената на работната сила трудовото възнаграждение от икономическа гл. точка е обвързано, както с носителя на работната сила от една страна, така и с пазара на труда. Тази същност е динамична предвид състоянието на икономиката, както в отделната държава, така и с оглед влиянието на външните икономически процеси. Правната същност на понятието е неразривно свързана с икономическата, но и я допълва. Различните аспекти в нейното изясняване е привличал през годините интереса на видни български учени като проф. Л.Радоилски[2], проф. В. Мръчков[3], проф. Ат. Василев[4] и др.

Правната природа на трудовото възнаграждение е немислимо да бъде извлечена без източниците, които регулират това право. В исторически план и с оглед значението на понятието в международен аспект на първо място следва да бъдат поставени универсалните международни актове. Сред тях безспорно базисни за развитието на този правен институт и за определяне на същността, функциите и гаранциите за реализиране на правото са два акта на Организацията на обединените нации (ООН). Всеобщата декларация за правата на човека поставя правото на справедливо и задоволително трудово възнаграждение сред основните икономически права на човека (чл. 23, ал. 2 и 3). Международния пакт за икономически социални и културни права (МПИСКП) доразвива правото, като го признава за елемент на справедливите и благоприятни условия на труд (чл. 7,б.“а“).

С оглед предмета на настоящото изследване акцент е поставен на един от видовете трудово възнаграждение, а именно минималмата работна заплата.

В устава на МОТ е регламентирано „правото на заплата, осигуряваща прилични условия на съществуване“. Немалко въпроси са регулирани и с отделни конвенции на МОТ, като с оглед на нуждите на настоящото изследване интерес представлява Конвенция № 26 относно установяването на методи за определяне на минималните заплати, 1928 г. и Конвенция № 95 за закрила на работната заплата, 1949 г., които са ратифицирани и са в сила за България.

От регионалните актове значима за правото на трудово възнграждение е Европейската социална харта, в чл. 4 , т. 1, на която е въведено едно от важните изисквания към правото на възнаграждение, а именно – да осигурява прилично жизнено равнище на работниците и служителите. Тази норма не е ратифицирана от България.

На национално ниво регламентацията на минималната работна заплата се съдържа в гл. XII КТ и е доразвита в актове на МС.

В общ план изследвайки регулацията на правния институт трудово възнаграждение в България е въведен принцип на договаряне на размера на трудовото възнагражение. В тази връзка приложение намират източници от групата на недържавните, а именно – колективни трудови договори, вътрешни актове на работодателя и др.

Трудовото възнаграждение в различните му видове има определени обществени функции. Тези функции са насочени, както към отделният субект, носител на работната сила, така и към обществото като цяло. В този смисъл бихме могли да кажем, че те са обвързани и допълващи се. От една страна е стимулиращата функция, свързана пряко с работника или служителя, посредством която трудовото възнаграждение е насочено към удовлетворяване интересите на субекта на правото, носител на работната сила. При минималната работна заплата тази функция гарантира размер на трудово възнаграждение, който за конкретния момент се счита за минимум на цената на престирания труд. Нарастването в размера на трудовото възнаграждение се свързва с повишаване качеството на предоставяния труд и по-голямо количество. Стимулиращата функция в правната регулация на минималната работна заплата в България се постига посредством определянето и по административен ред от Министерски съвет.

Взаимносвързана с първата се явява обезпечаващата функция, касаеща осигуряването на средства за живот на работника или служителя или членовете на неговото семейство.[5] Обезпечаването в хипотезата на МРЗ е възложено не само и единствено на страните по трудовото правоотношение посредством договаряне на индивидуалния размер, а се добавя и държавна гаранция за базов минимум необходим за съществуването на човек. Това е в унисон с правните рамки установени в универсалните международ-

[1] Вж. **Средкова, Кр.** Трудово право . Специална част. Дял I. Индивидуално трудово право. Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, С., 2011, с. 290.

[2] **Радоилски, Л.** Трудово възнаграждение. С.: Институт за социални проучвания, 1948, 2 изд. С.: УИ “Св. Кл. Охридски“, 2008.

[3] **Мръчков, В.** Правни въпроси на трудовите норми. С., БАН, 1967,

[4] **Василев, Ат.** Въпроси на размерите на обезщетенията по трудовото правоотношение. Съвременно право, 1997, №1; Василев, Ат. – В: Мръчков, В., Кр. Средкова, Ат. Василев. Коментар на Кодекса на труда. 10 изд. С., Сиби, 2009, 766–803.

[5] Вж. **Средкова, Кр.** Цит. съч., с. 296–297.

ни актове (чл.23, ал.3 ВДПЧ и чл.7, б „а“ , т.“i” МПИСКП). На национално ниво правилата, въведени за определяне размера на МРЗ, изцяло съответстват на идеята заложена в обезпечителната функция.

Тя подлежи на държавно регулиране, като по делегация правомощията са предоставени на МС. Министерски съвет определя МРЗ след тристранно сътрудничество (чл. 244, т. 1 във вр. с чл.3, ал. 1 КТ). Това се подкрепя и от практиката на ВАС[6]. Законодателната уредба в КТ, предвижда задължителни консултации в рамките на тристранното сътрудничество, което означава, че тези консултации са част от процедурата по създаване на съответния нормативен акт за определяне размера на МРЗ. Неизпълнението на процедурата по приемане на нормативен акт по чл. 3, ал. 1 във връзка с чл. 3а КТ е основание за отмяната му. Видно от това е, че МС не може едностранно и без провеждане на консултации да определи размера на МРЗ, тъй като непровеждането на консултации с НСТС преди окончателното приемане на нормативния акт от компетентния държавен орган, което е задължително условие по приемането на акта ще се яви основание за отмяна. В горният смисъл е и съдебната практика на Върховния административен съд – влезли в сила решения по адм. дела № 8256/ 2001 г., № 4021/2009 г., № 4062/2009 г.

Настоящата актуална нормативна уредба в редакция от 1992 г.[7] е по-лаконична в сравнение с предходното законодателно решение Обн. ДВ, бр. 27 от 1986 г. Правната характеристика на минималната работна заплата се извлича от анализа на разпоредбата на чл. 244 КТ.

Първата характеристика е регламентирана в нормата на чл. 244, т. 1 – МРЗ се определя за страната, т.е приложима е за цялата територия и спрямо всички работници и служители заети във всички икономически дейности. Въпреки, че това не е изрично посочено, както в предходната редакция на текста[8], безспорно е, че МРЗ е национална .

В сравнителноправен аспект примери за такъв модел на национална МРЗ могат да бъдат открити в много страни, както в рамките на ЕС, така и извън него. Например в САЩ се прилага обща за страната МРЗ. От европейските страни такива примери за национално определяне могат да се посочат за Франция, Люксембург, Португалия, Испания, Холандия и др. Практиката е тя да се установява след преговори между правителството и представителни организации на работниците. В отделните държави възприетият модел е с различни детайли спрямо субектите за които е приложима, или спрямо определени дейности. С това се отчитат националните особености и се цели стимулиране и/или гарантиране труда на определена категория работници. В Холандия общата за страната минимална работна заплата се отнася за около 94 на сто от заетите. В Люксембург определят най-ниската минимална работна заплата за заетите в селско стопанството, както и за работещите като домашни помощници. Във Франция, Люксембург, Холандия и Португалия работниците до 18 годишна възраст имат право на фиксиран процент от минималната работна заплата, която е установена за страната. В Белгия и Гърция има обща за страната минимална работна заплата, определена в споразумение на национално равнище. В Дания, Германия и Италия минималната заплата се регулира чрез колективни трудови договори на отраслово равнище.

На второ място, като правна характеристика МРЗ е основна. Към нея могат да бъдат добавяни дължимите допълнителни трудови възнаграждения. Определянето и се извършва за всички работници и служители на национално ниво, но тя се явява база за договаряне на основната работна заплата по индивидуалното трудово правоотношение.

В съвременният етап от общественото развитие трудовото законодателство е изправено пред предизвикателствата на динамичност в трудовите процеси. Глобализацията, дигитализацията и свободното движение на хора са с отражение не само върху международния пазар на труда, но в частност и върху националните. Това налага потребността българското трудово право да бъде адекватно на външните процеси и да се стреми да бъде в синхрон с нуждите на участниците в трудовия процес.

В обобщение може да изведена потребността държавата да преосмисли прилагания до сега модел за определяне на МРЗ, като на мястото на административния подход заложи нови фактори за определянето й. Сред тях по наше мнение следва да се включва производителността на труда. По този начин ще се предостави възможност за по-голяма гъвкавост и по-голяма мотивираност за високопроизводителен труд.

---

[6] Вж. Решение № 5698 от 19.05.2015 г. на ВАС по адм. д. № 2277/2015 г., I о., докладчик съдията Светлозара Анчева, Обн. ДВ, бр. 44/2015 г., в сила от 16.06.2015 г.

[7] Изм. ДВ, бр. 100 от 1992 г.

[88] Чл. 244 (обн. ДВ, бр.27 от 1986г.) (1) Министерски съвет и централното ръководство на професионалните съюзи регулират размерите, нарастването и съотношението между трудовите възнаграждения на различните категории работници в национален мащаб , като:…“

2. Минимален осигурителен доход – значение и механизъм за определяне

Дефиниран легално в текста на чл. 6, ал. 2 КСО, осигурителният доход е месечен доход, включващ всички възнаграждения, включително начислените и неизплатени или неначислените и други доходи от трудова дейност на осигуреното лице. Извън обхвата на доходът, законодателя изнася плащания, нямащи отношения по реализиране на труда, а касаещи компенсиране на допълнителни разходи на работещите, в частност – дневните пари при командировка до двукратния им размер, определен в нормативен акт, пътните и квартирните пари при командировка или заместващите ги възнагражданеия, стойността на работното, униформеното и представителното облекло, предоставено при условия и по ред, предвидени в нормативен акт, сумите, изплатени за храна, доволствия, облекло и порционни пари, компенсацията на работниците и служителите, за които е установено непълно работно време, паричните или предметните награди и отличия, суми за транспортни разходи, и не на последно място – всички видове обещетения, дължими на работника или служителя по КТ.

Институтът на осигурителния доход е с решаващо значение в осигурителното законодателство, очертаващо се в следните основни насоки, а именно: 1) законово е дефиниран е като основа, служеща за определяне размера на дължимата осигурителната вноска, 2) абсолютна база е за процентно изчисляване на дължимите краткосрочни осигурителни плащания, в частност обезщетения за рисковете майчинство, временна неработоспособност, временна намалена работоспособност и безработица, в който смисъл те се явяват компесаторни спрямо него и възстановяващи досежно загубите на лицето, и 3) служи като основа за определяне размера на контрибутивните пенсии.[9].

Основен принцип на осигурителното законодателство е определяне на доходът предвид неговия минимален и максимален размер. Тези ставки се определят със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване като максимален месечен размер на осигурителния доход през календарната година и минимален месечен размер на осигурителния доход през календарната година за самоосигуряващите се лица

Докато максималният осигурителен доход е единен за всички осигурени лица и определим като праг на осигуряването, независим от получавания осигурения доход, то минималния размер на осигурителния доход, т.нар осигурителни прагове на заетите по трудово или приравнено на него правоотношения, както и изпълняващи функции по договор за управление и контрол се определя по критериите основните икономически дейности и квалификационни групи професии. Що касае самоосигуряващите се лица там се прилага различен принцип – принцип на фиксирано определяне, зависимо от годишния облагаем доход съгласно който осигурителни вноски се дължат авансово върху избран месечен осигурителен доход между минималния и максималния месечен размер на дохода, определен със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за съответната година. Така окончателният размер на месечния осигурителен доход за тези лица се определя за периода, през който е упражнявана трудова дейност през предходната година въз основа на данните, декларирани в справка към годишната данъчна декларация по Закона за данъците върху доходите на физическите лица, и не може да бъде по-малък от минималния месечен осигурителен доход и по-голям от максималния месечен осигурителен доход. Окончателните осигурителни вноски се дължат от осигурените лица върху годишния осигурителен доход в размерите за фонд „Пенсии“ и за допълнително задължително пенсионно осигуряване и в размерите за фонд „Общо заболяване и майчинство“ за самоосигуряващите се лица, които са избрали да се осигуряват в този фонд в срока за подаване на данъчната декларация. Годишният осигурителен доход се определя като разлика между декларирания или установения от органа по приходите при условията и по реда на Данъчно-осигурителния процесуален кодекс облагаем доход от упражняване на трудова дейност и сбора от доходите, върху които са внасяни авансово осигурителни вноски. Когато с данъчната декларация за предходната година са декларирани доходи, получени за извършена дейност през минали години, или е определен с влязъл в сила ревизионен акт по Данъчно-осигурителния процесуален кодекс по-висок или по-нисък облагаем доход, лицето подава и коригираща справка за осигурителния доход за съответната година.[10]

[9] **Андреева, А., Г. Йолова.** Трудово и осигурително право. Наука и икономика, В., 2014.

[10] Единствено регистрираните земеделски производители и тютюнопроизводители, произвеждащи непреработена растителна и/или животинска продукция, не определят окончателен размер на осигурителния доход за тази дейност. Осигурителните вноски за тези лица могат да се изплащат от фондове за подпомагане на земеделските производители по ред, определен от Министерският съвет.

Основна законодателна идея при установяване на праговете за работещите по трудови и служебни правоотношения е преодоляване на практиката по заобикаляне на закона посредством формално определяне на трудови възнаграждения, по-малки от реално получаваните[11]. Основната икономическа дейност на осигурителя се определя съгласно Класификацията на икономическите дейности (КИД-2008), утвърдена със заповед на председателя на Националния статистически институт, по икономическите дейности, посочени в Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за всяка календарна година, като в случай, че последният осъществява две или повече икономически дейности, основната му икономическа дейност се определя от дейността, в която са заети най-голям брой лица, работещи по трудово правоотношение. Същевременно квалификационната група професии разпределя осигурените в общо девет квалификационни групи – ръководни служители, аналитични специалисти, административен персонал, техници и др.

Актуална социална проблематика и дискусия е идеята за преминаване към различен модел за определяне на минималните осигурителни прагове. Тенденциите на идеите в тази насока насока касаят необходимостта, както за преодоляване на административният императивен подход при определяне на праговете, така и с оглед нуждата от отчитане на реални икономически и социални показатели, насочващи към непреодолими разлики в заплащането и престиране на труда в отделни сфери на икономическа дейност. В този смисъл се обосновава необходимостта от прекратяване определянето на минимални осигурителни доходи административно и централизирано, като в достатъчно близка перспектива то бъде заменено с договаряне на минимални работни заплати по икономически дейности преимуществено и изцяло на браншово равнище между съответните представителни организации на работодателите и на работниците и служителите на отраслово/браншово равнище. В подобен смисъл е и становище на експертите на АИКБ, с изтъкване на факта, че колективното договаряне на ниво икономически дейности е много по-адекватно на икономическите реалности и особено на тенденциите в динамиката на производителността на труда, тъй като трендът на производителността на национално равнище не съответства на този при отделните икономически дейности.

От осигурителноправен аспект бихме могли да изтъкнем няколко основни аргументи. Безспорен факт е, че определяне на минималните прагове внася относителна уеднаквеност в базовите доходи на лица при отчитане, макар и твърде формална на отделните икономически дейности, спецификите при реализиране на труда и критериите за неговото заплащане предвид групата професии на осигуреното лице. Същевременно както основателно се посочва, целта на въвеждане на праговете е както гарантиране на минимум постъпления във фондовете на осигуряването, така и сравнително социално приемлив и справедлив размер на осигурителните плащания[12]. Въвеждането на нов подход от нивото на браншовото договаряне би постигнало няколко основни ефекта:

1. специфициране на праговете не само с оглед конкретика на дейността, но и с оглед начинът и спецификите на упражняването й, както в новите икономически реалности, така и пред нивото на териториален, отраслов и вътрешноотраслов и ефект на производителността,

2. постигане на специфицирана осигурителна закрила на относително еднородна група лица, но различаващи се досежно особеностите на полагане на труда, неговата производителност, позициониране в съответния отрасъл или икономически регион. Така би се преодоляла общата рамка на осигуряване, при която лица с нееднородни на практика доходи попадат в аналогична нормативна категория,

3. освен определен, но реално гарантиран мимимум от постъпване на осигурителни средства се постига и изчисляване, съответно набиране и внасяне на осигурителни плащания, но на вече реална основа и в много по-малка степен чрез практика по заобикаляне на закона.

Заключение

Безспорно е, че динамиката на обществените отношения налага радикални законови промени в различни аспекти от законодателството не само чрез усъвършенстване на нормативния механизъм, но и по линия на преодоляване на централизирания административен подход. Аналогично и при определянето на минималната работна заплата, респ. минималните осигурителни прагове се налага преосмисляне като належащ и адаптивен относно различните по естеството си социални реалности гъвкав и ефективен подход.

[11] **Средкова, Кр.** 2012, с. 244.

[12] Вж. **Средкова, Кр.** Цит. съч., с. 244.

Използвана литература

1. **Андреева, А., Г. Йолова**. (2014) Трудово и осигурително право. Наука и икономика, В.

2. **Василев, Ат.** (1997) Въпроси на размерите на обезщетенията по трудовото правоотношение. Съвременно право, № 1.

3. **Василев, Ат.** (2009) В: Мръчков, В., Кр. Средкова, Ат. Василев. Коментар на Кодекса на труда. 10 изд.С.: Сиби,с. 766–803.

4. **Мръчков, В.** (1967) Правни въпроси на трудовите норми. С.: БАН.

5. **Радоилски, Л.** (2008) Трудово възнаграждение. С.: Институт за социални проучвания, 1948, 2 изд. С.: УИ "Св. Кл. Охридски".

6. **Средкова, К.** (2012) Осигурително право. Четвърто преработено и допълнено издание. София: Сиби.

7. **Средкова, Кр.** (2011) Трудово право. Специална част. Дял I. Индивидуално трудово право. Унив. изд. „Св. Климент Охридски", С., с. 290

За контакти:
Доц. д-р Андрияна Андреева
ИУ – Варна
a.andreeva@ue-varna.bg

Доц. д-р Галина Йолова
ИУ – Варна
Ina_yolova@ue-varna.bg

ЗАКОНОДАТЕЛНИ ТЕНДЕНЦИИ ПРИ УСТАНОВЯВАНЕ НА ГРУПИТЕ ОСИГУРЕНИ ЛИЦА

Галина Йолова

The report examines some of the main tendencies and legislative approaches in establishing the group of insured persons. Trough retrospection and comparative apposition the author makes main conclusions about the specificity of the legislative idea about the group of insurance and the dynamics of the idea about insurance security of the particular categories of insured persons.

Въведение

Определяне и установяване кръга на осигуряването, касаещо свързаните с него субекти по отношение на които същото се прилага и реализира в практиката на осигурителните органи, е свързано обективно и с въвеждане групите осигурени лица – предвид видът на осигуряване и с оглед характеристиката на свързаните с него рискове. Предвид традиционните за осигурителното ни законодателство принцип за въвеждане кръга осигурени субекти с оглед тежестта, честотата и видът на рисковете, от една страна, и характерът на трудова заетост или източникът за реализиране на доходи за издръжка, от друга, е базисната рамка за законодателни решения и реализиране на осигурителният механизъм. Предвид това и актуалността на избраната тема е обоснована от необходимостта да се очертае, както динамиката на свързаните с установяване кръга на осигуряването принципи и насоки, така и с оглед нуждата от проследяване на свързаните с това тенденции по развитие на законодателната идея.

В този смисъл и **цел на настоящата разработка** е да се проследи тенденцията по развитие на нормите, касаещи въвеждане кръгът на осигурените лица, в динамика по промяна на законодателството и предвид ефектът върху комплексното установяване и най-вече – специфики в прилагане на осигурителният механизъм.

За постигане на поставената цел авторът е заложил изпълнението на няколко **изследователски задачи, а именно:**

1. Да се посочат основните насоки в процесите по актуализиране на общите норми
2. Да се изведат характерни принципни моменти, свързани със законодателната логика и особеностите на актуалната правна рамка
3. На база на извършеният нормативен анализ да се обобщят типичните за осигурителното законодателство тенденции, следващи динамиката по развитие на социалните взаимовръзки и нуждата от законодателно решение на някои нови обществени, в частност трудовоправни отношения.

Методологията на изследването се основава на традиционни за правните изследвания методи – нормативен, формално-юридически, сравнителноправен, индукция и дедукция.

Изложение

Най-съществена е динамиката при установяване кръгът на задължително осигурените лица, предвид на което и настоящото изложение следва да подчертае основните насоките на промяна. Старата редакция на Кодекса на социалното осигуряване (КСО) установяваше следните групи лица, въведени в нормата като задължително осигурени по критериите групи рискове, а именно: **1) Задължително осигурени за общо заболяване и майчинство, инвалидност поради общо заболяване, старост и смърт, трудова злополука и професионална болест и безработица; 2) Задължително осигурени за инвалидност, старост и смърт и за трудова злополука и професионална болест, като** в посочената група се обхващаха работниците и служителите, наети на работа при един или повече работодатели за не повече от 5 работни дни (40 часа) през календарния месец, т.е такива упражняващи трудова дейност в условията на определена като краткотрайна трудова заетост.[1],

[1] Досежно тях се приемаше разбирането, че поради сравнително малкото значение на изпълняваната им работа и следващото им се срещу това трудово възнаграждение отсъства логика за разширен обем осигуряване обхващащо рисковете майчинство, временна неработоспособност поради

3) Задължително осигурени за инвалидност поради общо заболяване, старост и за смърт. [2]

С последвалите изменения се установяват към 2015 г. е налице установяване задължително осигурените лица на две големи групи задължително осигурени лица, съответно – задължително осигурени за общо заболяване и майчинство, инвалидност поради общо заболяване, старост и смърт, трудова злополука и професионална болест и безработица и задължително осигурени за инвалидност поради общо заболяване за старост и за смърт. Последното е следствие на факта на отпадане на лицата с краткотрайна трудова заетост и включването им в общата категория работниците и служители, формулирани по общата бланка – независимо от характера на работата, от начина на заплащането и от източника на финансиране.

Предвид актуална законова уредба категориите осигурени отново са три – задължително осигурени за общо заболяване и майчинство, инвалидност поради общо заболяване, старост и смърт, трудова злополука и професионална болест и безработица, задължително осигурени за инвалидност поради общо заболяване, старост, смърт, трудова злополука и професионална болест и задължително осигурени за инвалидност поради общо заболяване, за старост и смърт, като към втората категория вече са включени са работниците и служителите, наети на работа с еднодневен трудов договор по чл. 114а, ал. 1 КТ, във вр.чл. 4, ал.(10) КСО (Нова – ДВ, бр. 54 от 2015 г., в сила от 17.07.2015 г.) . Последното е в известен смисъл възстановяне идеята за осигуреност на лица с краткотрайна заетост предвид необходимостта от надлежна осигурителна закрила без оглед обема на полаганата работна сила.

Краткият характер на изложението предполага очертаване на основните -тенденции при въвеждане кръгът на осигуряването, които бихме могли да систематизираме в няколко по-характерни момента. От една страна, налице са **трайни законови тенденции по преодоляване на законови несъвършенства при отделни категории осигурени лица.** В посочения смисъл от обхвата на задължително осигурените лица изрично се изключват и съответно пренасят в категорията на доброволно осигурените лица работещите пенсионери, както и докторанти, неосигурени за пенсия на друго основание. От друга страна, категорично и трайно и лицата, които работят по втори или по допълнителен трудов договор – съответно работещи по две трудови правоотношения, сборната продължителност, на които надхвърля 8 часа на ден, съответно изпълняващи задължения по т.нар външно или вътрешно съвместителство отпадат като самостоятелна категория осигурени лица и се включват в общата категория работници и служители. Същевременно и както вече се подчерта, предвид въвеждане на еднодневни трудови договори се включват и лицата по чл. 114а КТ по логиката на упражнявата като определяна краткотрайна услуга[3], изискваща минимална, но гарантирана степен на осигуреност досежно определен и свързан с упражняваната дейност труд.[4] В посочения аспект предвид осигурени за всички рискове лица основателно се въвежда общата бланката на работещи по трудови или служебни правоотношения, без оглед характера и продължителността на труда, а не с оглед старата формулировка, изискваща наемане на работа за повече от пет работни дни, или 40 часа, през един календарен месец[5], респ. отнасяне на субектите с краткотрайна заетост към самостоятелна, неоправдано лишена и стеснена относно обхвата на осигуряването група.

Налице са законови корекция на ниво добавяне на специфични досежно вече установени категории субекти, предвид по-прецизна нормативна конкретика. В този е корекцията на нормата на чл. 4, ал. 1, т. 7 КСО въвеждаща като задължително осигурени освен управителите и прокуристите на търговски дружества и на еднолични търговци и на техните клонове, още и членовете на съвети на директорите, на управителни и надзорни съвети и контрольорите на търговски дружества, синдиците и ликвидаторите, както и

общо заболяване и безработица – вж**. Стайков, Ив.** Обществено осигуряване на работещите по чл. 114 КТ – Съвременно право, 2002, № 1 ,с. 56-66

[2] **Йолова, Г.** Специфики в установяването на осигурените лица предвид характера на трудовата заетост. // Икономиката в променящия се свят: национални, регионални и глобални измерения : Сб. докл. от междунар. науч. конф. : Т. 1. - Варна : Унив. изд. Наука и икономика, 2015, с. 33–38.

[3] **Мръчков, В.** (2009). Коментар на Кодекса на труда. София: Сиби.,с.335

[4] В тази насока не следва да се пренебрегва и фактът, че посредством такива договори се създава осигуреност и на маргинализирани, респ. стигматизирани лица без реална възможност за наемане на работа. Както основателно се посочва „третият компонент от цената на престъпността е свързан със загубите за икономиката от извършване на престъпна дейност, вместо трудова или някакъв друг вид производствена дейност“ – в този смисъл вж. Ковачева, Г. Някои ефекти от стигматизацията на правонарушителите върху цената на престъпността. Ролята на правото в съвременната икономика. Сборник доклади от национална научна кръгла маса. Изд. „Наука и икономика”, ИУ – Варна, 2017, с. 169.

[5] **Йолова, Г., А. Андреева.** (2014). Трудово и осигурително право. Варна: Наука и икономика.

лицата, работещи по договори за управление на неперсонифицирани дружества и лицата, на които е възложено управлението и/или контролът на държавни и общински предприятия по глава девета от Търговския закон, техни поделения или на други юридически лица, създадени със закон. Преди редакцията на текста в тази категория се отнасяха само изпълнителите по договори за управление и контрол на търговски дружества, едноличните търговци, неперсонифицираните дружества, както и синдиците и ликвидаторите. Аналогично и към служителите по властническо правоотношение са добавени и лицата – кандидати за младши съдии, младши прокурори, а с текста на сила от 01.01.2017 г. и кандидатите за младши следователи по Закона за съдебната власт. Освен предвидените по стария текст военнослужещите по Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България, резервистите на активна служба по Закона за резерва на въоръжените сили на Република България, понастоящем се включват и държавните служители по Закона за Министерството на вътрешните работи и Закона за изпълнение на наказанията и задържането под стража, държавните служители по Закона за Държавна агенция „Национална сигурност“, по Закона за Държавна агенция „Разузнаване“ и по Закона за специалните разузнавателни средства, офицерите и сержантите по Закона за Националната служба за охрана, служителите в Главна дирекция „Пожарна безопасност и защита на населението“ на Министерството на вътрешните работи.

Въвеждане на морските лица[6] като самостоятелна категория осигурени лица е друга, типична специфика на развитие на осигурителния механизъм, въвеждаща по същество различен характер на осигуряване по отношение на самоосигуряващи се лица. В този смисъл морските лица се различават от самоосигуряващите се на две основни нива – както предвид кръгът на осигурените рискове по линия на задължителното осигуряване, въведени изчерпателно, императивно и неизбирателно, така и досежно кръгът на рисковете за доброволно осигуряване. В посочения смисъл е предвидено морските лица задължително да се осигуряват изцяло за своя сметка за общо заболяване и майчинство, инвалидност поради общо заболяване, старост, смърт, трудова злополука и професионална болест върху избран месечен осигурителен доход между минималния и максималния размер на осигурителния доход за самоосигуряващите се лица, определен със закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за съответната година. По свой избор и желание те могат да се осигуряват изцяло за своя сметка и за безработица върху избрания месечен осигурителен доход между минималния и максималния размер на осигурителния доход за самоосигуряващите се лица, определен със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване за съответната година.Така последните формират специфична категория осигурени лица – от една страна са задължително осигурени за всички рискове за собствена сметка и на собствен риск извън общата логика на въвеждане и установяване принципите при осигуряване на самоосигуряващите се лица[7] и едновременно с това – доброволно осигурени, но единствено и само за безработица, като очертаващи и обхващащи по посочения ред максимално пълен обхват на осигуреност и социално обезпечаване. По посочения начин, в случай и на доброволно осигуряване за безработица морските лица са единствените самоосигуряващи се с възможен максимален обем на осигуреност, уеднаквен изцяло с работещите по трудови или служебни правоотношения.

Съществени промени са извършен и в категорията на доброволно осигурените лица. Категорията традиционно обхваща, от една страна, задължително осигурени лица, разширяващи доброволно обема на осигурените спрямо себе си рискове, а от друга – включва субекти с изключителна доброволност в осигуряването, който принципно и предвид съответни факти (напр. пенсиониране) са освободени от задължение за привеждане на осигурителни вноски. На първо място, към тази категория бяха добавени две категории лица – съгласно текста на чл.4, ал.9 КСО (Нова – ДВ, бр. 58 от 2012 г., в сила от 01.08.2012 г., изм. ДВ, бр. 12 от 2015 г.) това са съпрузите на лицата по ал. 3, т. 1 и 4 КСО , когато с тяхно съгласие участват в упражняваната от тях трудова дейност. Осигуряването на тази категория лица е обусловено предвид включване в подлежаща на осигуряване дейност, като същевременно кръга на рисковете за които тези лица се осигуряват е по-широк в сравнение с останалите доброволно осигурени лица с оглед нуждата от уеднаквяване с кръга и обема на

[6] Дефинирането ми ги определя като физически лица, които заемат длъжност по трудово правоотношение като член на екипажа на морски кораб, вписан в регистъра на корабите на държава – членка на Европейския съюз, независимо дали се намира на брега или на борда на кораба, притежава свидетелство за правоспособност и свидетелство за допълнителна и/или специална подготовка, придобито по реда на Кодекса на търговското корабоплаване.

[7] **Средкова, К.** (2012). Осигурително право. Четвърто преработено и допълнено издание. София: Сиби, с .222.

осигуряване на техните съпрузи. С редакция от 2007 г., в сила от 01.01.2008 г., изм. – ДВ, бр. 109 от 2008 г., в сила от 01.01.2009 г., изм. – ДВ, бр. 100 от 2010 г., в сила от 01.01.2011 г. като доброволно осигурени са въведени и съпругът/съпругата на дългосрочно командирован служител в дипломатическа служба за времето, през което е пребивавал в чужбина по време на задграничния му мандат. С отпадане на работещите пенсионери от кръга на задължително осигурените лица по настоящем същите са включени в категорията доброволно осигурени предвид формулировката на чл. 4, ал. 6 КСО (Нова – ДВ, бр. 64 от 2000 г., изм. и доп. – ДВ, бр. 99 от 2009 г., в сила от 01.01.2010 г.), предвиждаща лицата по ал. 3, т. 1, 2, 4 – 6, на които е отпусната пенсия, да се осигуряват по свое желание, т.е ако след пенсиониране упражняват свободна професия и/или занаятчийска дейност, трудова дейност като еднолични търговци, собственици или съдружници в търговски дружества и физическите лица – членове на неперсонифицирани дружества, регистрирани са като земеделски стопани и тютюнопроизводители или полагат труд без трудово правоотношение и получават месечно възнаграждение, равно или над една минимална работна заплата, ако не са осигурени на друго основание през съответния месец.

В посочения смисъл следва да се констатира установява на доброволно осигурените лица на следните категории – **допълнително разширяващи кръга на осигуреност спрямо задължителния обхват на рисковете по самоосигуряване, изключително и само доброволно осигурени лица, но с лимитативно и без възможност за избор на осигурявне рискове и лица с осигуреност, съвпадаща с осигуреността на лицата, чието правно положение следват.**

Същевременно се въведоха **промени в правото и възможността на избор досежно осигурените рискове**. Така, ако по старият ред лицата, изпратени на работа в чужбина от т.нар български посредник имаха право да избират да се осигуряват доброволно между две категории рискове, понастоящем те нямат право на избор и се осигуряват единствено за рисковете инвалидност поради общо заболяване, старост и смърт и то върху избран осигурителен доход между минималния и максималния месечен размер на осигурителния доход, определен със Закона за бюджета на държавното обществено осигуряване. Същото касае и съпругът/ата на дългосрочно командирован служител в дипломатическа служба по време на задграничния мандат за времето, през което е пребивавал в чужбина по време на задграничния му мандат – ако преди имаше право на избор по свое желание и за своя сметка за рисковете инвалидност поради общо заболяване, за старост и за смърт или за общо заболяване и майчинство, инвалидност поради общо заболяване, старост и смърт, сега то може да се осигурява по свое желание и за своя сметка за инвалидност поради общо заболяване, старост и смърт върху минималния осигурителен доход за самоосигуряващите се лица. Видно е, че въведената вариантивност на кръгът от рискове е заменена с императивно и неизбирателна формула на осигуряване. Подобен законодателен подход е рационален, предвид установяване на уеднаквеност в режима на заложени като относими към аналогични и сродни категории лица, но без разлика, както досега в характера на рисковете за които те се осигуряват – по избор и в кръга на алтернативната норма.

Заключение

Кратката ретроспекция във въвеждане кръга на осигуряването дава основание да се очертаят няколко основни и типични тенденции. От една страна е налице трайна насока по непрекъснато прецизиране и усъвършенстване на нормите в посока усъвършенстване законодателния механизъм като цяло и частност – досежно адекватна осигурителноправна защита на различни по характера на заетостта си лица. От друга, е налице насока по разширяване кръга на самоосигуряващите се и доброволно осигурени лица, както в посока на тяхната индивидуализация, така и предвид спецификите, тежестта и честотата на свързаните с тях осигурени рискове. Позитивни момента са уеднаквяване режима на осигуреност по отделни категории лица, но и предвид връзки между тях по аналогия, формална законодателна логика и необходимост от адаптиране на нови социални и трудовоправни отношения и модели на заетост, респ. престиране на труда[8].

Използвана литература

1. **Андреева, А.** (2015) Новите видове трудови договори – актуална форма на заетост. Проблеми на законодателството и правоприлагането, свързани с развитието на бизнеса в Република България, София: УНСС, 1, с. 106–112.

2. **Андреева, А.,Йолова, Г.** (2014) Трудово и осигурително право. Варна: Наука и икономика.

[8] **Андреева, А.** Новите видове трудови договори- актуална форма на заетост. Проблеми на законодателството и правоприлагането, свързани с развитието на бизнеса в Република България, София: УНСС, 1, 2015, 106–112.

3. **Ковачева, Г.** (2017) Някои ефекти от стигматизацията на правонарушителите върху цената на престъпността. Ролята на правото в съвременната икономика. Сборник доклади от национална научна кръгла маса. Изд. „Наука и икономика", ИУ – Варна, 2017, с. 169.

4. **Мръчков, В.** (2009). Коментар на Кодекса на труда . София: Сиби.

5. **Средкова, К.** (2012). Осигурително право. Четвърто преработено и допълнено издание. София: Сиби.

6. **Стайков, Ив.** (2002) Обществено осигуряване на работещите по чл.114 КТ – Съвременно право, № 1, с. 56–66.

7. **Йолова, Г.** (2015) Специфики в установяването на осигурените лица предвид характера на трудовата заетост.// Икономиката в променящия се свят: национални, регионални и глобални измерения : Сб. докл. от междунар. науч. конф. : Т. 1. - Варна : Унив. изд. Наука и икономика, с. 33–38.

За контакти:
Доц. д-р Галина Йолова
Икономически университет – Варна
ina_yolova@ue-varna.bg
0882164717

НЯКОИ ВЪПРОСИ ЗА ПРЕЗГРАНИЧНИТЕ ПРЕОБРАЗУВАНИЯ НА ТЪРГОВСКИ ДРУЖЕСТВА В ДИРЕКТИВА 2017/1132/ЕС

Беанета Василева

The paper discusses the legal regulations of Directive 2017/1132/EU which codified certain areas in European company law matters. The paper focuses on the provisions regarding cross-border mergers in the Directive and establishes the level of transposition of the provisions in the national law. It deals with issues regarding the guarantees of interests of all the participant in the operations. The scientific analysis provides a critical review of the provisions on the base of comparison with the previous regulations in European legislation. The study focuses on the evaluation of the degree of protection and makes recommendations for improvements.

Приемането на Директива 2017/1132/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 14 юни 2017 г. представлява първи опит за кодификация на европейското дружествено право. Обединяването на шест директиви (82/891/ЕИО, 89/666/ЕИО, 2005/56/ЕО, 2009/101/ЕО, 2011/35/ЕС, 2012/30/ЕС)[1] в една, според Frank Bernauer[2], представлява създаване на първия Европейски корпоративен кодекс.

Целта на настоящото изследване е, прилагайки нормативния и сравнително-правния анализ, да установи степента на усъвършенстване на материята в европейското законодателство и доколко е прецизно транспонирането му в националното ни законодателство, което е предпоставка, за да се гарантира еднаква степен на защита на участниците в презграничните вливания и сливания търговски дружества.

Научната теза в тази статия е, че правните норми относно материята за презграничните преобразувания не е променена, а установените в правната теория и практика пречки за реализацията на дружествата свобода на установяване в рамките на Единния европейски пазар (ЕИП) продължават да съществуват.

До 14 юни 2017 г. основен източник на правно регулиране във вторичното законодателство на общностно равнище за презграничните вливания и сливания на дружества с ограничена отговорност бе Директива 2005/56/ЕС. След тази дата първоизточник на уредбата е новоприетата и влязла в сила на 14 юни 2017 Директива 2017/1132/ЕС.

Амбициозната цел в областта на Европейското дружествено право винаги е била в превръщането му в „крайъгълен камък на вътрешния пазар“. Планът за действие от 2003 г. за модернизиране на дружественото право и подобряване на корпоративното управление в Европейския съюз[3] имаше за задача изграждане на политики и правила за свобода на установяване на дружествата, подобряване на прозрачността, правната сигурност и контрола над техните операции. Въпреки предприетите мерки, последвалата Финансова криза демонстрира значителни слабости по отношение на дружествата, слабости в тяхното управление, в липсата на стимули от страна на акционерите да търсят отговорност от управителните органи и пр.[4]

През 2011 и 2012 г. Европейската комисия предприе обществени консултации с широк кръг заинтересовани лица и прие следващия План за действие под надслов „Европейско дружествено право и корпоративно управление – модерна правна рамка за по-ангажирани акционери и по-устойчиви предприятия“.[5]

[1] Член 166 от Директива 2017/1132/ЕС.

[2] https://www.lexology.com/754/author/Franck_Bernauer/, посетен на 10.10.2018.

[3] Съобщение на Комисията до Съвета и Европейския парламент „Модернизиране на дружественото право и подобряване на корпоративното управление на Европейския съюз – план за напредък“ COM(2003) 284 окончателен.

[4] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52012DC0740

[5] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52012DC0740.

Новият план за действие набеляза три основни инициативи: **повишена прозрачност в управлението; достъп до самоличността и идентификацията на акционери и съдружници; надзор върху сделките със свързани лица.**

Резултат от предприетите инициативи от страна на Европейската комисия е консолидацията на множеството на брой разпоредби в областта на европейското дружествено право в един правен документ. Проведените обществените консултации установяват подкрепа за сливане на съществуващите директиви. Над 75 % от запитаните са дали становище в посока създаването на единен инструмент на ЕС за дружествено право, групирани по обединяващ фактор[6]. Съществен мотив за консолидацията на уредбата е намаляването на грешки, улесняване на регламентацията, уеднаквяване на мерките за защита на интересите на участниците в презграничните преобразувания страни[7].

Уредбата за презграничните вливания и сливания в консолидираната директива са включени в Глава II, на Директива 1017/1132/ЕС, озаглавена „Презгранични сливания на дружества с ограничена отговорност“. Таблицата за съответствие детайлно разпределя кореспонденцията на нормите в двата правни акта. От анализа на уредбата се констатира пълна идентичност в използвания понятиен апарат. И двете директиви придават едно и също съдържание на понятията „вливане“ и „сливане“, които според Търговския закон обозначават понятието „сливане“, първоизточник на което е Директива 78/885/ЕИО, наричана „Трета директива“[8]. В нея се използват понятията „сливане чрез придобиване” и „сливане чрез учредяване на ново дружество”. Със “сливане чрез придобиване” Трета директива обозначава понятието „вливане”, а със “сливане чрез учредяване на ново дружество” се обозначава понятието „сливане”. Директиви 2005/56/ЕС и Директива 2017/1132/ЕС са реципирали напълно този термин, определяйки съдържанието му по следния начин. „Вливането“ е „операция“, в която едно или повече дружества прехвърлят, към момента на прекратяване на дейността си и без да се ликвидират, активите и пасивите си на друго съществуващо дружество — приобретател, срещу предоставяне на техните членове на ценни книжа или акции от капитала на последното дружество и, ако е приложимо, срещу плащане в брой, което не превишава 10 % от номиналната стойност или, при липса на номинална стойност, балансовата стойност на тези ценни книжа или акции. Член 2, ал. 2, т. б) от Директива 2005/56/ЕС и съответно чл. 119, ал. 2, т. б) от Директива 2017/1132/ЕС дава определение за понятието „сливане“ по подобен начин: „две или повече дружества прехвърлят, към момента на прекратяване на дейността и без да се ликвидират, активите и пасивите си на създадено от тях ново дружество срещу предоставяне на техните членове на ценни книжа или акции от капитала на новото дружество и, ако е приложимо, срещу плащане в брой, което не превишава 10 % от номиналната стойност или, при липса на номинална стойност, балансовата стойност на тези ценни книжа или акции.

Вливането и сливането имат редица сходни черти с обединенията на търговци, с прехвърлянето на предприятие на търговец, с изкупуванията, прекратяването с ликвидация, апорт на търговско предприятие и др. Отликите помежду им се отнасят до броя на участниците, вида на правно организационните форми на търговците и др. Също така съществува разлика не само фактическия състав, но и в правните последици. В резултат на обединение на търговци не настъпва сливане на имущество, на управление или на членство, нито до прекратяване на участниците в обединението и пр.[9] Прилики и отлики има между вливането и сливането и прехвърлянето или апорта на търговско предприятие. При тези правни институти се установява идентичност в правните последици от осъществените фактически състави. Цялата съвкупност, като се вземат предвид различните теории в правната доктрина относно същността на търговското предприятие[10], се прехвърля, най-често чрез възмездна сделка. Насрещната престация най-често е паричен израз на стойността на търговското предприятие. След прехвърлянето на предприятието не следва прекратяване на търговеца. При апорта, сходството се състои в обмяната на дялове и акции, съобразно направената оценка на имуществената общност на предприятието. При вливането и слива-

[6] Пак там, с. 17.

[7] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0740&from=BG p. 14.

[8] Директива 78/855/ЕИО, публикувана OJ № L 295, 20 октомври, 1978 г., с. 36.

[9] Вж. **Григоров, Г.** Вливане и сливане на търговски дружества (Глава 16 на Търговския закон). С., 2001, с. 47.

[10] Вж. **Бъчварова, М, Рачев, Р.** Търговско и облигационно право. Наука и икономика, В., 2009, с. 26–27.

нето след универсалното правоприемство се влива цялата съвкупност от права, задължения и фактически отношения на преобразуващото се дружество, а прехвърлянето на предприятието се извършва чрез облигационно правна сделка. За разлика от вливането и сливането при прехвърлянето на предприятие липсват дружествено правни последици, липсва сливане на членство. Прехвърлянето на търговско предприятие има за последица само частно правоприемство. Разлика има и в данъчното третиране на двете операции.

Друга особеност при вливане и сливане е, че може да има повече от две участващи в преобразуването дружества. Участниците в сделката по прехвърляне на търговско предприятие могат да бъдат от вида на всеки от видове търговци по Търговския закон, докато при вливането и сливанията участниците могат да бъдат само търговски дружества.

Наред с множеството отлики между вливанията, сливанията и изкупуванията, едно от най-съществените е, че вливания и сливания между дружества се извършват най-често между икономически равностойни субекти, докато изкупуванията обичайно се осъществяват между икономическо по-мощно и стопански по-слабо търговско дружество.

Изясняването на понятията имат своето място и от гледна точка на правилното третиране на самите операции, доколко те са свързани с операциите по вливане и сливане само между дружества от един и същи национален правопорядък.

При осъществяване на презграничо вливане и сливане, обаче се налага да бъде изяснена допълнително изключително важната материя, която касае „националността“ на търговските дружества. Това е така, защото директивите, определят обхвата за приложение на нормите им да бъдат дружества с националност от държава – членка на ЕС и на ЕЕП.

В европейката правна доктрина и съдебна практика са застъпени две основни теории за определянето на националността на юридическото лице. Те конкретизират факторите, които привързват дадено дружество към определен национален правов ред. Прилагат се две теории т. нар. “*real seat”* или “*incorporation”* теория. Чрез прилагането на едната или другата теория различните държави членки признават правосубектността на дадено дружество и принадлежността му към чужда юрисдикция. Признаването на дадено търговско дружество от друг национален правов ред има значение едва, когато то е страна в международно частни правоотношения, каквито са презграничните вливания и сливания. За определянето на приложимото право се прилагат конкретни критерии – фактори, които свързват дружествата с даден национален суверенитет[11]. **Инкорпоративна теория** подчинява правосубектността на юридическото лице, съответно на търговското дружество, на правото на държавата, на чиято територия то е създадено, съответно регистрирано. Инкорпоративната теория се прилага във Великобритания, Ирландия, Холандия, Дания, Финландия и Швеция. Преобладава схващането, че тя спомага за миграцията на дружествата, [12] окуражава мобилността за осъществяване на дейност извън страната по тяхното учредяване. Учредителите могат да избират мястото на регистрация в зависимост от преимуществата, които дава съответната правна система на държавата членка. Критиката, която се отправя към инкорпоративната теория е, че тя води до търсене на най-подходящ правен климат за дружествата, до т.нар. *“Delaware effect”* или понятието “forum shopping”.

В контраст с инкорпоративната теория е създадената през 19 век в Германия и Франция „real seat” теория, теорията на **действителното седалище**. Тя съчетава в едно националност и местопребиваване. При прилагането на тази теория се изисква дружество създадено под юрисдикцията на даден национален правов ред да осъществява дейността си, да позиционира управлението си в държавата по неговото учредяване. Държавите – членки на ЕС прилагат различни способи за привързване на дружествата към съответна юрисдикция, въпреки че Европейският съд в множество емблематични съдебни решения, обяви теорията на реалното седалище за противоречаща на Европейското законодателство, поради възпрепятстването на един от основните принципи заложени при учредяването на Общността, а именно свободата на установяване.

Обхватът на приложение на Директива 2005/56/ЕС и Директива 2017/1132/ЕС, съответно в чл. 1 и чл. 118 е идентично регламентиран. Подходът е съобразен с уредбата на чл. 49 и чл. 54 от ДФЕС: “за да се възползват от правото на свободно установяване в рамките на Общността, дружествата трябва да са създадени в съответ-

[11] Вж. по-подробно **Янева, Б.** Правна мисъл, бр. 3, 2011, с. 30–58.

[12] **Edwards, V.** EC Company Law. Clarendon Press – Oxford. 1999, ISBN 0-19-825993-X, p. 335.

ствие със законодателството на държава членка и да имат седалище, централно управление или основно място на дейност в рамките на Общността“.

И двете директиви очертават два критерия за определянето на принадлежността на едно дружество към правопорядъка на държава от Общността. Първото условие е дружеството да е създадено според законодателството на държава членка, а второто условие е алтернативното разполагане на „седалище, централно управление или основно място на дейност в рамките на Общността”. Задължително изискване е дружеството да е създадено съобразно националното законодателство на държава членка и след създаването му то да разположи поне един от привързващите го фактори в рамките на Общността. В директивите се допуска не само разполагането на трите елемента на „седалището” в различни държави от Общността, но също допуска разделянето на място на регистрация от място на уставно седалище.

Българското право определя националността на юридическите лица според мястото на тяхното учредяване (чл. 56 от КМЧП)[13].

В много случаи държавата, в която дружествата се създават и в чиито регистри те се вписват[14], се различава от държавата, в която дружествата разполагат, установяват централното си управление или основно място на дейност. От анализа на уредбата в Търговския закон, транспониращa обхвата на приложение на нормите за презграничните вливания и сливания на дружествата с ограничена отговорност, чл. 265г, ал. 1 от ТЗ определя националността на българските търговски дружества чрез прилагане на привързващия критерий „седалище”. Съобразно европейското дружествено право понятието „седалище” следва да се тълкува с трите му елемента[15]. В това отношение нашият законодател не е изпълнил ангажираността си при определянето на обхвата за прилагане на уредбата за презграничните вливания и сливания с тези в двете директиви и ДФЕС.

Сравнявайки нормативната уредба относно вписване на осъщественото презгранично преобразуване, в таблицата за съответствие, чл. 130 от Директива 2017/1132/ЕС, кореспондира на чл. 13 от Директива 2005/56/ЕО, който налага „незабавното нотифициране на регистъра, в който дружеството е задължено да вписва документите си, че презграничното вливане и сливане се е състояло“. Предходна редакция в Директива 2005/56/ЕС за известяването на състоялото се вписване от регистъра на държавата членка, се използва термина „незабавно“. Наистина правната сигурност на търговския обмен изисква, моментът на вписването на реализираното преобразуване да съвпада с момента на прекратяване на преобразуващите се дружества. Директива 2009/101/ЕО[16] бе транспонирана в българското законодателство със Закона за изменение и допълнение на закона за търговския регистър. Директивата установява системата за взаимно свързване на централните, търговските и дружествените регистри, наречена „Система за взаимно свързване на регистрите“. Липсва легално определение на понятието, поскоро то е заимствано от чл. 4а от Директива 2009/101/ЕО, в която **„**системата за взаимно свързване на регистрите“ е посочена като съвкупност от регистрите на отделните държави членки, европейската централна платформа и портала, който служи за европейска електронна точка за достъп. Същият член съответства на чл. 22 от Таблицата за съответствия в Директива 2107/1132/ЕС.

С въвеждането на Системата за взаимно свързване на регистрите в чл. 265н от ТЗ е добавено ново изречение, „уведомлението се получава и чрез системата за взаимно свързване на регистрите“. Член 130 от Директива 2017/1132/ЕС употребява понятието „без забавяне“, което да бъде извършено чрез Системата за взаимно свързване на регистри, установена в съответствие с член 22, параграф 2.

Изменението на Закона за търговския регистър от 2015, влязло в сила на 01.01.2017, въведе изискването за наличие на технически условия за свързването на търговския регистър със системата за взаимно свързване на регистрите, с нова алинея на чл. 31а. Тази норма касае единствено „уведомяването“ на извършеното презгранично

[13] Кодекс на международното частно право. Обн. ДВ, бр. 42 от 2005 с изменения и допълнения, чл. 56.

[14] **Бъчварова, М., Рачев, Р.** Търговско право. Наука и икономика, В., 2011, с. 32.

[15] **Янева, Б.** Правна мисъл, бр. 3, 2011, с. 30-45.

[16] Директива 2009/101/ЕО на Европейския Парламент и на Съвета от 16 септември 2009 г. за координиране на гаранциите, които държавите членки изискват от дружествата по смисъла на чл. 48, втора алинея от Договора, за защита на интересите на членовете и на трети лица с цел тези гаранции да станат равностойни. (Директивата е отменена от 19.06. 2017), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/bg/TXT/?uri=CELEX:32009L0101, посетен на 16.10.2018.

вливане и сливане на търговски дружества. Глава Втора „а“ в Закона за търговския регистър и регистъра за юридическите лица с нестопанска цел бе създадена с транспонирането на Директивата за презграничните вливания и сливания, озаглавена „Регистърно производство и ред за издаване на удостоверения за Европейски дружества, Европейски обединения по икономически интереси, Европейски кооперативни дружества при преобразуване с участие на дружества от държави – членки на Европейския съюз или други държави – страни по Споразумението за Европейското икономическо пространство“. Член 11, ал. 2 от Директива 2005/56/ЕО и чл. 128, ал. 2 от Директива 2017/1132, изискват задължително срок от шест месеца, за да бъде представен сертификата (удостоверението за законосъобразността на преобразуването по чл. 265л от ТЗ). Издаването на удостоверението и определянето на срок за неговата валидност има своето значение, поради динамиката на стопанския обмен, освен това искането за издаването му се придружава от редица доказателства, „решението за преобразуване, съгласията по чл. 265к, ал. 3, докладът на проверителя и доказателства, че решението е прието при спазване на всички изисквания на закона, както и декларация, че дружеството не притежава земя съгласно забраната по чл. 265г, ал. 3“[17] Издаването на удостоверението за законосъобразност има съществено значение за доказване на обезпечените интереси и гаранции на кредиторите. Това, обстоятелство, обаче няма как да бъде предмет на проверка и удостоверяване от търговския регистър, тъй като в ТЗ липсва уредба за предварително обезпечаване на интересите на кредиторите. Ето защо при участие на дружества с предварителен модел на защита на кредиторите и дружества от държави членки с последващ модел на защита на кредиторите, в удостоверението за законосъобразност ще бъдат удостоверени различни обстоятелства.

От направения анализ на транспонираната уредба на Директивата 2005/56/ЕО се установява неуместно препращане към правни норми от самата директива, както и към вече отменени директиви, чиито норми са обединени от Директива 2017/1132/ЕС.

Недоумение буди също фактът, че въпреки влизането в сила на измененията и допълненията на Закона за търговския регистър от 01.01.2017 г. и възможността за получаване и предоставяне на информация от базите данни за търговците на територията на целия ЕС, издаването на удостоверението за законосъобразност продължава да се предвижда да бъде издавано само на хартиен носител. Очевидно е, че общата европейска платформа е създадена за предоставяне на бърза и актуална информация, не само относно вписаните обстоятелства, но и относно осигуряването на бърз и сигурен достъп до данни и извършване на справки чрез отдалечен достъп.

Видно от анализа на чл. 31е ал. 2, от ЗТРРЮЛНЦ, че единствено при уведомяването за извършено преобразуване, се предвижда използването на наличната система за взаимно свързване на регистрите, което наистина е жалко при съвременното внедряване на дигиталните технологии във всички сфери на обществения живот.

С направения анализ на правната уредба в ТЗ, ЗТРРЮЛНЦ, Директива 107/1132/ЕС се правят следните **изводи:**

1) Липсва унификация на понятието „седалище“ в ТЗ, в ЗТРРЮЛНЦ с уредбата на понятието в европейското дружествено право.

2) Необходимо е да се приложат ясни и прозрачни процедури при издаването на удостоверението за законосъобразност на презграничните вливания и сливания.

3) Необходимо е прилагането на системата за взаимно свързване на регистрите, както при вписване на осъществено презгранично преобразуване, така и при издаване на сертификата за законосъобразност.

4) Изискването за срок на валидност следва да бъде прието с цел осигуряване на еднаква защита на заинтересованите участници в преобразуванията с участието на дружества от различни държави – членки на ЕС и на ЕИП.

Литература

1. **Бъчварова, М, Рачев, Р.** Търговско и облигационно право. Наука и икономика, В., 2009.

2. **Бъчварова, М, Рачев, Р.** Търговско право, Наука и икономика, В., 2011.

3. **Григоров, Г.** Вливане и сливане на търговски дружества (Глава 16 на Търговския закон). С., 2001.

4. **Янева, Б.** Правна мисъл, бр. 3, 2011.

5. **Edwards, V.** EC Company Law. Clarendon Press – Oxford. 1999, ISBN 0-19-825993-X.

6. Директива 2009/101/ЕО на Европейския Парламент и на Съвета от 16 септември 2009 г. за

[17] Член 265л от Търговския закон.

координиране на гаранциите, които държавите членки изискват от дружествата по смисъла на чл. 48, втора алинея от Договора, за защита на интересите на членовете и на трети лица с цел тези гаранции да станат равностойни. (Директивата е отменена от 19.06.2017), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/bg/TXT/?uri=CELEX:32009L0101, посетен на 16.10.2018.

7. Директива 78/855/ЕИО, публикувана OJ № L 295, 20 октомври, 1978 г.

8. Съобщение на Комисията до Съвета и Европейския парламент „Модернизиране на дружественото право и подобряване на корпоративното управление на Европейския съюз – план за напредък“ COM(2003) 284 окончателен.

9. https://www.lexology.com/754/author/Franck_Bernauer/, посетен на 10.10.2018. посетен на 16.10.2018.

10.https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52012DC0740 посетен на 16.10.2018.

11.Търговски закон. Обн. ДВ, бр. 48 от 18.06.1991, с посл. измен. ДВ, бр.88 от 23.10.2018.

12.Закон за търговския регистър и регистъра за юридическите лица с нестопанска цел. Обн. ДВ, бр. 34 от 25.04.2006, посл. измен. ДВ, бр. 27 от 27.03.2018.

За контакти:
Доц. д-р Беанета Василева
email: betina_law@hotmail.com
тел:+359 884 452 240

ПРАВНИ АСПЕКТИ НА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРИ ПРЕЗГРАНИЧНИ ПРЕОБРАЗУВАНИЯ И ДРУГА ПРЕЗГРАНИЧНА АКТИВНОСТ НА ТЪРГОВСКИ ДРУЖЕСТВА В ЕС

Беанета Василева

The paper deals with the legal aspects of application of digital technologies in the process of registration, existence and especially in cross-border restructuring of companies in the European Union. The impact of digitalization in Company Law matters is closely connected with building of competitive knowledge-based economy. The study focuses on the implementation of provisions in European Company Law which would facilitate the interaction between the companies, companies and share-holder and companies and public authorities.

Електронната комуникация в обществото съществува от доста време и позволява на лицата да имат достъп до информация, да създават такава, както и да я споделят чрез интернет. Без съмнение дигиталните технологии промениха съществено начина на живот не само на хората, но и на стопанските субекти и то не само по отношение на начина на комуникация. Динамиката на развитие на технологиите в глобализирания съвременен свят се отразява върху всички сфери на обществения живот, а това води и до съществени промени в обществените отношения, които следва да бъдат регламентирани с цел да се гарантира сигурността и защитимостта на интересите на участниците в тези отношения.

Целта на настоящото изследване е да проучи използването на цифровите инструменти и процеси в областта на дружественото право в случаите на презгранична активност на дружествата при презгранични преобразувания и по-конкретно доколко измененията на Директива 2017/1132/ ЕС гарантират защита на интересите на участващите страни.

Застъпената **научна теза** в това изследване е, че дигитализацията, използването на модерните технологии в областта на европейското дружествено право ще подпомогне доброто функциониране на вътрешния пазар и свободното движение на търговски дружества и юридически лица, като улесни сътрудничеството между търговците, както и ще намали бариерите за стопанска дейност на дружествата на територията на ЕС.

Основните проблеми свързани с дигитализацията в областта на търговските дружества са свързани с факта, че по времето, когато са създадени първите директиви за хармонизация на европейското дружествено право дигиталните технологии не съществуват. Комуникацията между дружествата и техните акционери и съдружници, между самия бизнес или между дружествата и държавните институции се извършва единствено в писмена форма, за която цел се изисква и съответните оповестявания в публичните регистри. В различните държави членки по различен начин е разрешен проблемът с използването на онлайн способите за комуникация, което е свързано с различната степен на предоставяне на услуги за електронно управление. В някои държави членки тези услуги са доста напреднали, а в други не се предлага дори възможността за онлайн регистрация на дружество, още по-малко да се предоставят други услуги необходими през целия жизнен цикъл на търговското дружество.

Очевидно е, че за търговските дружества необходимостта от комуникация се отнася за все повече елементи свързани със съществуването и функционирането им през граница. Презграничният елемент на комуникация се отнася до търсенето на данни, осигуряването на правото на глас през граница, а с това и вземането на решения от органите на управление на търговските дружества. Освен че се осигурява двупосочна възможност за комуникация, същата е много по-евтина и бърза, но за тази цел грижата на институциите е обменът на информация и данни да бъде сигурен и защитен.

През 2015 г. е приета Стратегия за единен цифров пазар[1]. Наред с мерките за максимално презгранично използване на дигиталното съдържание за преодоляване на ограниченията от териториален, правен и бизнес характер. Стратегията предвижда намаляване на административната тежест върху бизнеса, цифровизация на Единния европейски пазар, който да служи за основа за

[1] (COM(2015) 100 final, 18.12.2013 г.)

разработването на инициативи способстващи за въвеждането на Единен цифров пазар и Дигитална европейска индустрия. Стъпка в тази посока бе приемането и влизането в сила на Регламент (ЕС) № 910/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 23 юли 2014 относно електронната идентификация и удостоверителните услуги при електронни транзакции на вътрешния пазар за отмяна на Директива 1999/93/ЕО[2]. Електронната идентификация на физическите и юридическите лица е от изключителна важност за създаването и функционирането на Единен цифров пазар. Обществените потребности са свързани с разширяване на техническите решения за електронно взаимодействие с публичните администрации на ЕС; за подобряване на качеството на публичните услуги, за подобряване на трансграничния достъп на бизнеса и гражданите в рамките на ЕС; синхронизация с европейските инициативи и програми, отнасящи се до електронното управление; премахване на бариери при ползване на трансгранични услуги; изграждане на доверие в онлайн средата[3]. Законът за електронната идентификация[4] (ЗИД) създава практически правила за приложение на регламент 910/2014/ЕС[5]. Законът дефинира основни понятия свързани с новата правна разпоредба. Изяснява понятието „електронна идентификация“, като идентификация на гражданите в електронна среда. Това е необходимо в случаите, когато държавата или другите субекти имат необходимостта да знаят с кого осъществяват правни сделки или с кого се извършва дадена комуникация. Законът отграничава това понятие от понятието „електронна идентичност“. Съдържанието на това понятие се изразява в електронното представяне на физическата идентичност. Смисълът на това понятие е, че както всяко физическо лице има една физическа идентичност, така и едно и също физическо лице да разполага само с една единствена електронна идентичност. Самото понятие „идентификация“ представлява процесът по еднозначното установяване на физическото лице. Относно юридическите лица и търговските дружества, всяко едно от тях се идентифицира чрез физическите лица, които са техни представители.

Има разлика също между понятията „електронна идентификация“ и „електронен подпис“. Причината за това е, че до 2016 г. подписът служеше и за идентификация при удостоверяване на волеизявление на физическото лице.

Регламент 910/2014/ЕС въвежда възможността за доизграждане и цялостната интеграция на цифровия единен пазар чрез улесняване на трансграничното използване на онлайн услуги, чрез улесняване на сигурна електронна идентификация и електронно удостоверяване на идентичност[6].

В повечето случаи гражданите не могат да използват своята електронна идентификация за удостоверяване на идентичността си в друга държава членка, тъй като националните схеми за електронна идентификация в тяхната държава не се признават в други държави членки. Тази електронна бариера не позволява на доставчиците на услуги да се възползват в пълна степен от преимуществата на вътрешния пазар. Взаимното признаване на средствата за електронна идентификация ще улесни презграничното предоставяне на редица услуги на вътрешния пазар и ще спомогне предприятията да извършват презгранична дейност, без да се сблъскват с множество пречки при взаимодействието си с публичните органи[7].

С Регламента се въвежда изискването за взаимно признаване от държавите членки на средствата за електронна идентификация. Тези условия целят изграждането на доверие между държавите членки по отношение на използваните от тях схеми за електронна идентификация, както и за взаимното признаване на средствата за електронна идентификация.

Целта на Регламента е да осигури правилното функциониране на вътрешния пазар с подходящо равнище на сигурност, като държавите членки признават средствата за електронна идентификация на физическите и юридическите лица[8].

Директива 1999/93/ЕО[9] на Европейския Парламент и на Съвета от 13 декември 1999 година относно правната рамка на Общността за електронните подписи, имаше за цел да създаде условия за оптималното функциониране на вътрешния пазар, осигурявайки свободното движение на електронния подписи и свързаните с тях услуги относно удостоверяване на данни, осигуряването

[2] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=celex%3A32014R0910

[3] http://parliament.bg/bills/43/502-01-81.pdf

[4] Обн. ДВ, бр. 38 от 20 май 2016, с последни изменения и допълнения ДВ, бр. 14 от 13 февруари 2018 г.

[5] Параграф 2 от Допълнителните разпоредби на Закона за електронната идентификация: § 2. Този закон въвежда мерките по прилагане на Регламент (ЕС) № 910/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 23 юли 2014 г. относно електронната идентификация и удостоверителните услуги при електронни трансакции на вътрешния пазар и за отмяна на Директива 1999/93/ЕО.

[6] Т. 5 от Преамбюла на регламент 910/2014/ЕС.

[7] Пак там, т. 8.

[8] Член 1, ал. 2 от регламент 910/2014/ЕС.

[9] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A31999L0093

на правното признаване на електронните подписи и акредитацията на доставчиците на удостоверителни услуги в държавите членки. Именно тази директива бе заменена от Регламент 910/2014/ЕС. Регламентът осигурява предвидими сигурни електронни взаимодействия между бизнеса, гражданите и публичните институции. Регламентът влезе в сила през 2014 г., но взаимното признаване на електронната идентификация влезе в сила на 01 юли 2016. Държавите членки имаха възможност да изберат по-ранното приложение на уредбата за взаимното признаване, но при всички положения уредбата влиза в сила за всички държави членки на 29 септември 2018. Както става ясно редица държави членки вече предприеха стъпки по улесняването на електронната идентификация и електронна комуникация между дружествата, между дружествата и техните съдружници и акционери. Тази комуникация е достъпна, както за големите, така и за по-малките търговски дружества. Тези държави създадоха възможност дружествата да се учредяват онлайн, но тази възможност се прилага от малко на брой държави членки. Настоящите правила в ЕС налагат на дружествата да публикуват значителна част от информацията за дружествата или част от нея в държавния вестник на съответната държава, или друго равностойно по ефективност средство. Това изискване датира още от първите дни на дружественото право на ЕС, когато публикуването в държавен вестник е било единственият начин да се гарантират сигурност и прозрачност на информацията за предприятията.

Напредъкът по отношение на създаването на подходяща правна рамка за дружествата премина през редица трудности. Когато става въпрос за презгранична активност на търговските дружества, неминуемо става въпрос за презграничните вливания и сливания на търговски дружества. Приетата през 2005 и влязла в сила 2007 г. директива, създаде нов режим и възможности за презгранично преструктуриране на търговските дружества. От направено изследване се установява увеличена активност на операциите. На схемата по-долу са илюстрирани броя на транзакциите в ЕС и броя на презграничните вливания и сливания[10].

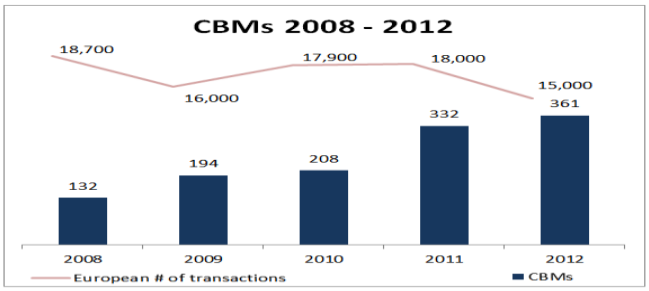

През 2013 е направено изследване за степента на приложение на Директивата и се установиха редица пропуски и несъвършенства, както в уредбата на самата директива, така и по отношение различия във вътрешното законодателство на национално ниво в държавите членки. Тези пречки могат да бъдат класифицирани в няколко категории. Първата категория пречки са свързани с различия в сроковете по процедурите по вписване, удостоверяване на законосъобразността, различия в счетоводните правила по начина на оценяване на активите на преобразуващите се дружества и замяната на дялове за съдружниците. Установени са различия в защитата на кредитори и съдружници. Различия се установяват и по отношение на процедурните правила, което налага допълнителни консултации с юристи, което оскъпява самото преобразуване.

Следваща категория проблеми се оказват от значителна важност, а те се отнасят до взаимния обмен на информация и достъпа на търговските и дружествени регистри в държавите членки, с което да се премахнат съществени пропуски за сигурността на самите презгранични операции.

Установено е, че българският търговски регистър[11] не е имал технически капацитет да издаде сертификат за законосъобразност, съгласно чл. 10 от Директивата, или да впише новоучредено в резултат на презгранично вливане дружество със седалище в България. на практика до 2012 г. не е можел да се справи с вписвания на презгранични вливания и сливания.

В процеса на установяване на различия и пречки са предприети стъпки по промяна на уредбата в самата Директива 2005/56/ЕО, по-конкретно на чл. 13, което е осъществено с Директива 2012/17/ЕС[12]. Директива 2012/17/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13.06. 2012 г. допълни и измени три директиви[13]. Нейната най-съществена роля бе въвеждането на

[10] Study on the application of the cross-border merger directive, LIXIDALE, 2013, p. 7, at http://ec.europa.eu/internal_market/company/docs/expert-group/140626-minutes_en.pdf, посетено на 26.12.2017.

[11] Вж. по-подробно **Бъчварова, М.** Търговско право. Наука и икономика, В., 2005, с. 24–25.

[12] Директива 2012/17/ЕС, [2012] OJ L 156/1.

[13] Директива 89/666/ЕИО; Директива 2005/56/ЕО и Директива 2009/101/ЕО.

Системата за взаимно свързване на търговските и дружествените регистри (BRIS) на държавите членки, за гарантиране на презграничния обмен на данни и улесняване на достъп до информация относно търговските дружества[14]. Системата за достъп до информация заработи от юни 2017 г. След тази дата всички държави – членки на ЕС, включително Исландия, Лихтенщайн и Норвегия следва да могат да търсят информация за дружества, регистрирани в която и да е от посочените държави. Всеки от Регистрите следва да предоставя възможност за обмяна на информация за чуждестранни клонове, както и да предоставят данни за презграничните вливания и сливания на дружества. Директивата предвижда създаването на обща европейска централна платформа, чрез която да се предава информация от всеки един от регистрите на държава членка до компетентните регистри на друга държава членка.

С оглед разнородността и многопосочността на проблематиката, усъвършенстването на правната рамка има целта и идеята да се въведат задължителни цифрови процедури за регистрация на нови дружества, на клонове на дружества. Да се позволи за учредяването на нови дружества без да е необходимо физическото присъствие на членове на управителните им органи пред съответните държавни институции отговорни за регистрацията. По отношение на подобряването на административния и законодателен климат при презграничните преструктурирания, се премина през консолидацията на шест от директивите в областта на европейското дружествено право. Създаде се нова Директива 2017/1132/ЕС, която „кодифицира“ сходна материя в една директива. Но с обединяването на материята не бяха постигнати съществени подобрения, от гледна точка на динамиката на навлизането на дигиталните технологии във всички етапи от възникването и съществуването на търговските дружества. В резултат на продължаващите дискусии, през март 2016 г. бе публикуван доклад на Европейската комисия относно необходимостта от дигитализация на дружественото право в ЕС, с което се постигна съгласие за Предложението за Директива на Европейския парламент и на Съвета за изменение на Директива (ЕС) 2017/1132 във връзка с използването на цифрови инструменти и процеси в областта на дружественото право и по-конкретно във връзка с презграничните вливания и сливания. С изменението на Директива 2017/1132/ЕС се предвижда даването на свободен достъп до информация в търговските или дружествени регистри в държавите членки. Това предложение ще изисква значителни и сериозни изменения на уредбата в националните законодателства на държавите членки, за да може да се запази настоящата степен на контрол при регистрацията на дружествата. Ето защо в тази връзка най-съществен се оказва проблемът с онлайн идентификацията на физическите лица, оправомощени да представляват съответното юридическо лице.

В отговор на опасенията, изразени от някои заинтересовани страни в рамките на обществената консултация, в предложението са предвидени защитни мерки срещу измами и злоупотреби, като например задължителен контрол при идентифициране, правила относно лишените от права управители и директори и възможност за държавите членки да изискват участието на определени лица или органи в процеса, например нотариуси или адвокати. Комисията е предприела и други мерки, извън приложното поле на настоящото предложение, за избягване на използването на дружествата за престъпна дейност[15].

В Предложението за директива за промяна на Директива 2017/1132/ЕС са конкретизирани измененията, като основно са въведени нови правни норми, чрез които се изясняват термините, които вече са въведени в българското законодателство с влизането в сила на Закона за електронната идентичност. С новата директива ще се въведе задължителното признаване на средствата за електронна идентификация във всяка държава членка, когато тези средства са издадени от друга държава членка. Директивата ще позволи признаването и на други средства за идентификация, различни от установените с Регламент 910/2014/ЕС.

По отношение на презграничната активност на дружествата се предвижда лицата да разполагат с лесен достъп до информация за регистрация на ново дружество или клон като учредителите ще могат да получават цялата необходима за процедурите информация по формалностите съответстващи на уредбата на дружественото право в съответната държава. Относно езика, на който тази информация ще бъде налична директивата предвижда да се използва поне един от официалните езици на Съюза. Това ще даде възможност за изцяло онлайн регистрация на дружества, без да е необходимо заявителят или негов представител да се явява лично пред какъвто и да е компетентен орган. С цел да се ускори процедурата по онлайн регистрация и да се въведат единни изисквания за всички държави членки,

[14] https://e-justice.europa.eu/content_find_a_company-489-bg.do? clang=bg

[15] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX% 3A52018SC0142

директивата предвижда максимален срок за това от 5 дни. Новата директива ще въведе онлайн регистрация и на клонове по същия начин както и новоучредено дружество.

Съществена промяна ще бъде изискването за развитие на Системата за взаимно свързване на търговските и бизнес регистри. Това ще подобри взаимното уведомяване за закриване, прекратяване или информацията при преобразуване на дружествата, когато участниците са дружества от различни държави членки. Директивата въвежда изискване държавата членка, в която е регистрирано дружеството, да уведомява посредством системата за взаимно свързване на регистрите държавата членка, в която е регистриран клон на дружеството, относно промените в определена информация за дружеството, като например промени в наименованието или седалището на дружеството. Тази разпоредба има за цел също така да осигури прилагането на принципа за еднократност при презгранични обстоятелства.

В заключение може да се направят следните изводи. За въвеждането на дигиталните технологии в процесите на създаване и съществуване на търговските дружества, както и тяхната презгранична активност, се налага създаване на правила, които да осигурят сигурността във функционирането на Единния европейски пазар. През 2017 г. бе поставено начало на кодификацията на дружественото право с Директива 2017/1132/ЕС. Тази директива не допринесе съществено за координиране на правилата в различните държави членки с цел защита на интересите на участниците в презгранични операции дружества.

През 2017 на 25 април европейската комисия оповести т. нар. *Company Law Package*[16], чиято идея бе да установи нови правила, чрез които да се осигури опростен и без излишни административни тежести правен режим за търговските дружества. Този пакет от правила съдържа две предложения, едното от които е насочено към въвеждането на широкообхватен набор от мерки за използване на цифрови инструменти през целия жизнен цикъл на едно търговско дружество и най-вече при процедури по презгранични преобразувания и възможността електронната комуникация между бизнеса и бизнеса и публичните институции, между бизнеса и техните съдружници и акционери да се осъществява без изискване за представяне на документи на хартиен носител и безпрепятствено налагане на цифровизацията през целия цикъл на съществуване на търговските дружества.

Литература

1. **Бъчварова, М**. Търговско право, 2005, В., Наука и икономика.
2. Регламент (ЕС) № 910/2014 на Европейския парламент и на Съвета от 23 юли 2014 г. относно електронната идентификация и удостоверителните услуги при електронни трансакции на вътрешния пазар и за отмяна на Директива 1999/93/ЕО.
3. Study on the application of the cross-border merger directive, LIXIDALE, 2013, p. 7, at http://ec.europa.eu/internal_market/company/docs/expert-group/140626-minutes_en.pdf, посетено на 26.12.2017.
4. COM(2015) 100 final, 18.12.2013 г.
5. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=celex%3A32014R0910;
6. Директива 2012/17/ЕС , [2012] OJ L 156/1.
7. Директива 89/666/ЕИО.
8. Директива 2005/56/ЕО.
9. Директива 2009/101/ЕО.
10. Търговски закон. Обн. ДВ, бр. 48 от 18.06.1991, с посл. измен. ДВ, бр.88 от 23.10.2018.
11. Закон за търговския регистър и регистъра за юридическите лица с нестопанска цел, Обн. ДВ, бр. 34 от 25.04.2006, посл. измен. ДВ, бр. 27 от 27.03.2018.
12. Закон за електронната идентификация, Обн. ДВ, бр. 38 от 20.05.2016, посл. измен. и доп. 13.02.2018.
13. Предложението за Директива на Европейския парламент и на Съвета за изменение на Директива (ЕС) 2017/1132 във връзка с използването на цифрови инструменти и процеси в областта на дружественото право и по-конкретно във връзка с презграничните вливания и сливания.
14. Open the digital door and bring EU company law into 21st century, https://www.businesseurope.eu/publications/open-digital-door-and-bring-eu-company-law-21st-century, посетен на 19.10.2018.

За контакти:
Доц. д-р Беанета Василева
email: betina_law@hotmail.com
тел:+359 884 452 240

[16] Open the digital door and bring EU company law into 21st century, https://www.businesseurope.eu/publications/open-digital-door-and-bring-eu-company-law-21st-century, посетен на 19.10.2018.

НЯКОИ АСПЕКТИ НА ОБУЧЕНИЕТО В СЕМИНАРНИ ЗАНЯТИЯ И УПРАЖНЕНИЯ ПО ТЕОРИЯ НА СЧЕТОВОДСТВОТО

Николина Грозева

Accounting reform process and adaptation of accounting system into International accounting standards for financial reporting (IFRS), is one of the important steps in Bulgaria in integration into global economy system. The courses have to be revised in order to develop in students a stronger conceptual understanding of accounting fundamentals, while enhancing their critical thinking and problem-solving skills.

Все по-динамично променящите се икономически реалности и с оглед протичащите процеси на глобализация и международна конвергенция на счетоводните правила в световен мащаб се налага осъвременяване на принципите, методиката и качеството на обучението по счетоводство във висшите училища.Преподавателите по счетоводство трябва да търсят възможности за развитието на нови техники с цел изграждане на система от познания у завършващите счетоводни специалности, която да отговаря на предизвикателствата на комплексната икономическа среда.

Обучението и знанието са социални, персонани, гъвкави, динамични, разпространени и комплексни по природа. Ето защо трябва да се осмисли изграждането на подходящи модели за обучение, така, че те да отразяват тези характеристики.[1]

У студентите по счетоводство трябва да се развиват способности за по-мащабно и комплексно възприемане и критичен анализ на информацията, характеризираща бизнес средата като цяло и стопанските операции, свързани с всички аспекти от дейността на отделното предприятие в частност. Това изискване, наложено от обективната реалност, следва да намери отражение най-напред в подхода и методите на обучение с цел абсолвентите по счетоводна отчетност да развият способността да прилагат, натрупаните по време на следването знания в съответствие с динамичните промени на обстоятелствата, характеризиращи стопанската и счетоводна практика. Подобни знания и способности безспорно биха им били от полза при реализиацията им като икономисти след завършване на висше образование.

Представената статия е опит да се обоснове нов подход при провеждане на семинарните занятия и практическите упражнения по счетоводните дисциплини изобщо и теория на счетоводството в частност в резултат от личния ми опит и като студент, и като преподавател. С оглед на обстоятелството, че дисциплината “ Обща теория на счетоводството” е основополагаща за целия курс на обучение по счетоводство, в изложението са представени някои мои виждания главно за методиката на обучение на упражненията в този предмет. Поради ограничения обем на статията ще се опитам да очертая само някои направления по които би могло и би трябвало да се усъвършенства обучението в упражненията по теория на счетоводството с цел да се осигурят знания и навици у студентите да прилагат рационално и комбинативно мислене в усвояването на останалите специални дисциплини, както и при последващата им реализация в практиката.

В условията на съвременната международна икономическа интеграция и и наложилата се от това необходимост от международна хармонизация на счетоводството, то престава престава да бъде само една методология и техника на счетоводни записвания. Счетоводството вече се дефинира като функция на управлението на предприятието, като част от самото управление и език на бизнеса.

Съвременните счетоводители трябва отблизо да следят цялостния поток на информация, отнасящ се за дейността на предприятието, да имат представа, която да не се свежда само до традиционната счетоводна методология, да са способни да развият разбиране за това, как предприятието управлява рисковете, свързани с дейността му, да разглеждат многоаспектно категориите и обектите на отчитането и причинно – следствените връзки между тях при различните ситуации и обстоятелства с оглед да използват информацията по най-рационален и ползотворен начин. Важна част от знанията им вече става доброто познаване и правилното прилагане на принципите за признаване, оценяване и представяне на сче-

[1] **Бакърджиева, Т.** Web 2.0 при управлението на знания и електронното обучение. Унив. изд. на ВСУ „Черноризец Храбър”, 2011, с. 187, с. 42, ISBN 978-954-715-487-2.

товодните обекти, на тяхната икономическа същност, класификация и финансова реалност.

Обикновено тези знания и способности се развиват именно в процеса на практико-приложното обучение в семинарните занятия и упражнения. Едно от основните изисквания, а с това и основен "подход" на обучение във висшите училища се базира на разбирането, че основите на изучаваната наука трябва да се владеят така, че да се превърнат в убеждение, в начин на мислена и дори във "втора природа" на обучавания.

Това се изразява в необходимостта още по време на следването студентите по счетоводство да започнат да боравят свободно и с някои основни категории на счетоводната наука и с научнообоснованите и нормативно регламентирани счетоводни принципи и правила. Като правило досега тежестта на обучението падаше върху усвояването и правилното прилагане на счетоводния метод и най-вече на двойното записване като един от основните негови елементи. Това наистина води до натрупване на рутина при решаване на задачи за съставяне на счетоводни записвания, но в повечето случаи води до пренебрегване на въпросите относно същностните характеристики на счетоводните обекти и счетоводната информация, на установените принципи за признаване, класифициране и оценяване на счетоводните обекти. Обучаваният започва да съставя счетоводни статии механично, а не в резултат на осмисляне на извършената стопанска операция. Именно поради тази причина често студентите са способни да съставят статия, но не могат да обосноват корепонденцията между счетоводните сметки, възприетият начин на парична оценка в различните случаи и други аспекти на осъществяването на стопанската операция и начина на счетоводното и отразяване, както от гледна точка на счетоводната теория така и в по-широк икономически аспект. Възниква въпросът: наистина ли дебитът, кредитът и счетоводните статии са най-важната и съществена част от счетоводните знания! "Дебитът" и "кредитът" са елементи на счетоводните сметки и заедно със самите сметки са важни групировъчни признаци за систематизиране на счетоводната информация. Тяхната присъща условност, обаче, трябва да бъде изяснена на студентите, за да не се формира у тях грешното мнение, че същността на счетоводната теория и методология се свежда едва ли не до счетоводните статии. В следствие на това абсолютизиране и доминиращото място на счетоводните статии в упражненията, студентите не могат да открояят и характеризират измененията в счетоводните обекти, предизвикани от стопански операции. Освен това съществува опасност те да заучават наизуст стандартни счетоводни статии, представени в учебниците и учебните помагала, което също води до ограничение в разбирането на счетоводната методология и абсолютно погрешното ù асоцииране единствено и само със способа на двойното записване. Това води до лоша подготовка за бъдещата практика, и за следвашите учебни курсове по счетоводство. Учащите се усвояват учебния материал в повечето случаи механически чрез наизустяване и са неспособни да се справят в нестандартни ситуации, различни от тези, които са били изучавани по-рано със съответни примери. Този проблем съществува понастоящем и в практиката. Доказателство за това е че, голяма част от действащите счетоводители са принудени да се обучават допълнително по новите национални, респективно международни счетоводни стандарти (МСФО). Рутинното заучаване на записванията, без да се разбират достатъчно комплексно и взаимосвързано принципите и методите на счетоводството, същността на счетоводните обекти и причинно-следствените връзки на измененията в тях в резултат на сделките и събитията в хода на дейността на предприятието, липсата на развито интердисциплинарно мислене[2] са причина за трудности при всяка нормативна промяна в правилата на отчитане.

В този ред на мисли и разсъждения би могъл да бъде откроен и проблемът, свързан с насочването на вниманието на студентите към дадена тематика, като част от учебната програма. При преподаването на нов материал първо е необходимо да бъде изяснена връзката му с вече взетия преди това материал, второ да бъде потърсена връзката му с други сродни икономически дисциплини или конкретната ситуация да бъде разгледана в различни перспективи. Удобно средство за стимулиране на анлитичното мислене у студентите и нещо още по-важно – на техния интерес, е провеждане на дискусиии, решаването на казуси. Например, възможно е едновременното изучаване на влиянието на определена сделка или събитие от гледна точка на различните потребители на счетоводна информация. Би могла да се разгледа от страната на субектите, засегнати от сделката (например – записванията в счетоводствата на доставчика и клиента) и от друга страна от гледна точка на външните потребители, които не отразяват счетоводнната информация, но са заинтересовани от нея (инвеститори, кредитори, данъчни власти,

[2] **Банкова, И.** Конфликти на прехода и социално сближаване. Годишник на ВСУ „Ч. Храбър". Том XXI. Варна, 2015, с. 209–223, с. 210.

обществеността и др.), като се дискутират ползите и рисковете за всеки от заинтересованите групи потребители.

Във връзка с казаното дотук би могло да се обърне по-специално внимание и на темата за съставяне на счетоводен баланс и изучаването на основните модели на балансовите изменения. Изолираното и едностранчиво представяне на моделите на балансови изменения често води до объркване сред студентите. В по-голямата част от учебните помагала за упражнение по теория на счетоводството те се разглеждат към темата за строеж, структура и съставяне на счетоводния баланс, т.е. непосредствено след изучаване на неговата същност като част от финансовия отчет и след темата за класификация на счетоводните обекти и стопанските операции. В този ред на представяне на учебния материал се стига до ситуация, в която балансът се представя като отражение на статичното състояние на имуществото на предприятието към определена дата и веднага след това се демонстрират промени в него в резултат на извършване на една или друга стопанска операция. Тази последователност на изложението и упражняването на материала с конкретни примери обърква студентите и създава у тях впечатлението, че едва ли не след всяка стопанска операция следва да се състави нов баланс. В тази връзка преподавателят следва да представи нещата по малко по-различен от обичайния и стандартен подход. Би следвало да се поясни, че текущо през отчетния период се извършват множество различни стопански операции, които предизвикват определени промени в структурата на активите, пасивите и капитала, които промени оказват влияние намират съответно отражение в крайния (годишен, междинен) счетоводен баланс. Подходящо е да се дадат конкретни примери, за да се илюстрира хронологията на трансформацията в структурите им и последващите изменения в приключителните спрямо началния баланс. Най-добре би било това да се прави на основата на предварително изясняване на счетоводното равенство А = СК + П и неговата обективна основа, влиянието на стопанските операции върху величините на неговите компоненти и задължителното му (обективно обусловено) възпроизвеждане.

Освен това стопанските операции и измененията, които те предизвикват в счетоводните обекти може и трябва да се разглеждат и от гледна точка на икономиката и управлението на предприятието, т.е. в по-широк мащаб. Например изплащането на задължения към доставчици със средства от получен за целта дългосрочен заем, предизвиква изменения в структурата на привлечения капитал, т.е. краткосрочните задължения се заменят с дългосрочни. От гледна точка на управлението по отношение на заема е възможно договаряне на плащанията, което може и сигурно е по-благоприятно от задълженията към доставчика, което при всички случаи трябва да се погасява в по-кратки срокове и при други обстоятелства. Нещо повече, двуаспектното разглеждане на тази промяна не само че е възможно, но е икономически логично, тъй като икономическите условия се променят и за доставените на времето активи, като от този момент нататък вече са финансирани с дългосрочно заети чужди средства, което има отношение към вътрешното планиране и при ликвидността.

Във връзка с формулираната необходимост от ангажиране на интереса на студентите към проблематиката на изучавания материал и с оглед на изучаваните теми и въпроси следва да се отдели достатъчно време и подходящ начин и на формата на семинарните занятия, обсъждане на доклади и реферати, актуални публикации, провеждане на дискусии и други подобни. Преподавателят следва да потърси подходи за по-разнообразно и нестандартно представяне на материала. Като правило счетоводството и най-вече материалът от встъпителния курс се възприемат от студентите като “суха” материя. Средство за на преодоляване на тази нагласа са софтуерните приложения, които да дават сравнително реалистична картина за бизнес средата, за документооборота и др. страни на от дейността. Още по-уместно е използването на Internet като възможност за по-обширна информация за дейността, финансовите отчети и управлението на големи и известни компании. Тази информация дава голям брой примери за важността на финансовите данни и подчертава ролята на счетоводната система в предприятието за тяхното обобщаване и представяне. Само от информацията от бележките към финансовите отчети би могло да се научи много за представянето на определени обекти в баланса, за тяхната оценка, за окрупняване на информацията за отделните обекти в общи балансови статии, за реалното приложение на изходните предположения и счетоводните принципи, които иначе звучат твърде общо и дори абстрактно за обучаваните. Освен това самото проучване на информацията развива способността за изследване на различните подходи и начини на нейното представяне и дава на студентите представа за динамиката на реалната бизнес среда. По този начин у тях подсъзнателно се оформя убеждението, че разбирането на същността и природата на даден счетоводен обект е по-важно от автоматичното наизустяване на правилата за неговото

отчитане и им осигурява възможност да се справят с всякаква нова ситуация.

В заключение би могло да се обобщи, че преподавателите трябва непрекъснато да затвърждават това убеждение чрез включване на съвременна и актуална информация за постоянното развиване на счетоводната наука и практика, да провокират алтернативно и комбинативно осмисляне на теоретичния материал, за да може постепенно обучаващите се да стигнат до извода, че счетоводството е низ от решения, част от управлението на предприятието, а не занаят, свеждащ се до прилагане на рутинно заучени правила и процедури. Процесите на промени в икономиката (глобализацията, присъединяването към ЕС, развитието на нови технологии) ще изискват от настоящите студенти и бъдещите икономисти и добра подготовка за обосновка и вземане на рационални, ефективни и своевременни управленски решения въз основа на информацията, с която разполагат и в съответствие със ситуацията, в която се намират.

Литература

1. Проблеми при обучението по счетоводство, анализ и контрол. Сборник с доклади от научна конференция, УИ ИУ– Варна, 2015.

2. **Бакърджиева, Т.** Web 2.0 при управлението на знания и електронното обучение. Унив. изд. на ВСУ „Черноризец Храбър”, 2011, с. 187, с. 42, ISBN 978-954-715-487-2.

3. **Банкова, И.** Конфликти на прехода и социално сближаване. Годишник на ВСУ „Черноризец Храбър“. Том XXI. Варна, 2015, с. 209–223, с. 210.

3. **Brühl,** Rolf et al. Betriebswirtschaftliche Ausbildung und internationales Personalmanagement, Gabler, 1998.

4. **Paape, B.** Handlungsorientierter Wirtschaftslehreunterricht - Ein Erfahrungsbericht, OB, 1999.

За контакти:
Ас. д-р Николина Грозева
ВСУ „Черноризец Храбър”
e-mail: nnevinova@abv.bg

ПРОБЛЕМИ НА СОЦИАЛНОТО РАЗВИТИЕ И ИНТЕЛИГЕНТНИЯ РАСТЕЖ

Павлина Ямукова

Over the past decades, it has been said that the most serious global problem facing mankind in the 21st century is ecological. At the same time (at least since the beginning of the 21st century) it was also said that the social effects of globalization are a very serious problem for mankind – a global problem. According to a number of studies in the world, there is a more pronounced social inequality than ever in the history of civilization, and this is also the most serious problem for humanity. Certainly, it is not on the agenda to judge the different ideas and research, how many and which ones are right, how different and what is the difference between them. On the contrary – there is a similarity between them. And it is that it concerns both sides of the same thing – a logically existing relationship: Social investments – social innovation.

Увод

Безспорна е необходимостта, при това – в глобален мащаб, от създаването на различен модел на социално-икономическо развитие, качествено различаващ си от всички досегашни парадигми, като отговор именно на предизвикателствата и заплахите на бъдещето. Естествено е, че този нов модел на развитие – икономиката на знанието и обществото на знанието, изисква нов тип човешки капитал, който се постига единствено с образование. Изискват се хора с висока професионална подготовка, характеризираща се с непрекъснато усъвършенстваща и повишаваща се квалификация (т.нар. продължаващо обучение – обучение цял живот).

Новият модел на развитие изисква нов тип човешки капитал, а той се постига единствено с образование. Идейно изследването представя последователно необходимостта от съвременни трансформации в образователната сфера. Акцентът е поставен върху доказване на твърденията:

- ✓ стремежът към създаване на условия, необходими за един различен вид растеж – по-интелигентен, по-устойчив и по-приобщаващ, включва логично съществуващата взаимовръзка: социални инвестиции – социални иновации;
- ✓ време е науката и бизнеса да си подадат ръка по пътя на интелигентното бъдеще.

Гарантирането на цялостното участие на европейците в общественото и социално развитие и тяхната подготовка за съвременния професионален живот е основен социален приоритет на ЕС. В условията на един променящ се свят ЕС следва да се превърне в интелигентна, устойчива и приобщаваща икономика. За постигането на тази цел са определени пет основни цели, които ЕС трябва да изпълни до 2020 г., които са в сферата на заетостта, образованието, научните изследвания и иновациите, социалното приобщаване и намаляването на бедността и климата/енергетиката.[1]

В изводите за осъществяването на целите на Лисабонската стратегия се търсят възможности за недопускане разминаване между уменията и знанията, които се търсят на пазара, и знанията, предлагани от образователните системи. Обръща се внимание на развитието на форми за обучение през целия живот. Очакванията са системата на образование и професионално обучение да се превърнат в „световен стандарт за качество". Поради това ЕС си поставя амбициозната задача да приведе в действие „триъгълника на знания" – изследвания, образование, иновации, което означава създаване на нови знания чрез изследвания, трансфер на знания чрез образование и тяхното прилагане чрез иновации.

Процесът на Управление и институционално развитие в контекста на Стратегията за интелигентна специализация на България до 2020 г. е сложен и системен, като включва много участници и заинтересовани групи, в т.ч. корпорации, институции, учени, университети, предприемачи. В отговор на тези предизвикателства е необходимо огромно усилие за изграждане на институционален капацитет, за да се постигнат изиск-

[1] **Ямукова, П.** Защо НАУКАТА е инструмент за определяне посоката на развитие на човечеството?"

ванията за пълно усвояване на средствата по настоящите европейските средства в периода 2014–2020 г.[2]

Знанието е най-ликвидният актив. Не случайно първият стълб на "икономика на знанието" е общата институционална, правна и регулаторна среда за предприемачество. Успешната навигация в съвременния свят изисква притежаване както на професионални знания и умения, така и редица други, без които съвременният човек е „изгубен". Популярната мъдрост на Бенджамин Франклин „Образованието е най-добрата инвестиция"[3] е особено актуална в наши дни, когато житейската ни реализация зависи в много голяма степен от образованието – не само полученото в училище и университета, но и от „ученето през целия ни живот". Превърнала се в непосредствена производителна сила, науката все повече определя посоката на развитие на човечеството. За това образованието може да се приеме като инструмент за определяне посоката на развитие на човечеството.

Превърнала се в непосредствена производителна сила, науката все повече определя посоката на развитие на човечеството. Естествено е, че този нов модел на развитие – икономиката на знанието и обществото на знанието, изискват нов тип човешки фактор.

В това отношение държавата трябва да има широка и дългосрочна визия, за да ръководи развитието на система за иновации чрез съвместните усилия на публичния и на частния сектор, при които бизнесите отговарят за превръщането на знанията в иновации и богатство, а правителството – за създаване на среда, която е благоприятна за дългосрочни инвестиции. Най-често срещаната заблуда по отношение на "икономика на знанието" обаче, която следва да бъде внимателно избягвана е, че "икономика на знанието" е задача единствено на правителството. Въпреки, че в това отношение правителствата имат основна роля, тя в никакъв случай не е по-малка ролята на самите общини. Ролята на общините следва да включва създаването на самите тях в управленски институции, посредством осигуряване на подходящи стимули и механизми за коригиране на системните административни грешки, които възпрепятстват усилията на публичния сектор да помогне страната за достигне на пълния й потенциал.[4]

Новите мащаби на развитие и разпространение на информацията излизат от рамките на традиционните образователни програми и методики. Обемът от необходими обучения, предназначени както за развитие на управленските умения на ръководителите, така и за повишаване на личната ефективност на всички служители на експертни длъжности в публичната администрация е много голям и се обновява бързо. Много нови направления в административните изследвания оказват влияние на индивидуалното и ефективно развитие на служителите: етика и етично поведение, конфликт на интереси, работа с граждани със специфични потребности и съответно управление на конфликти, а от там и преодоляване на безпокойството и преодоляване на стреса, управление на промяната (особено след изборите), посредством ефективно управление на времето, ефективно атестиране и др. В предвидените кратки срокове за обучения практически е невъзможно да се обхванат всички видове и форми на обучения за развитие на работното място.

Социалните инвестиции са една от функциите на социалните политики, като в рамките на платформата се провеждат 64 действия на равнище ЕС. Повечето от тези действия са политически мерки, които засягат въпроси като популяризиране на социално отговорните предприятия.[5] Развитието на изследователската, технологическата и иновационната дейност зависи в голяма степен от наличието на висококачествен творчески потенциал. Акцентира се върху творческото взаимодействие между научноизследователските кадри и бизнеса, като особено внимание се обръща на увеличаването на инвестициите в човешкия капитал чрез по-добро образование.

Идейно, развитието на изследователската, технологическата и иновационната дейност датира още с появата на Лисабонската стратегия: ЕС да се превърне в най-конкурентната и динамична, основана на знанието икономика в света, която е способна да поддържа динамичен икономически растеж с повече и по-добри работни

[2] Вж. по-подробно **Михалева, Д.** Възможности за подобряване на управлението на риска в застрахователната дейност. Международна научна конференция. Научно-технически съюз по машиностроене, „Високи технологии. Бизнес. Общество 2016", 14–17 март 2016 г.

[3] http://bogat.net /мъдрости-от-бенджамин-франклин/

[4] Вж. по-подробно **Михалева, Д.** Защита срещу неоснователни действия и бездействия на административните органи в Република България. XVI Международна научно-практическа конференция. Национална асоциация на учените, гр. Екатеринбург, Руска Федерация „Отечественная наука в епоху изменений: постулатьі прошлого и теории нового времени", 11(16)/ 2015

[5] Ел. източник: http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/bg/employment_bg.pdf

места.[6] Изпълнението на тази задача е свързано с изграждането на европейското изследователско пространство. Поставя се акцент на нуждата от постоянно приспособяване към промените в информационното общество и нуждата от засилване на научноизследователската и развойна дейност (икономически стълб), както и модернизацията на европейския социален модел, чрез инвестиране в човешките ресурси (социален капитал).

Акцентира се върху творческото взаимодействие между научноизследователските кадри и бизнеса, като особено внимание се обръща на увеличаването на инвестициите в човешкия капитал чрез по-добро образование. Обръща се внимание на развитието на форми за обучение през целия живот. От тук и очакванията са – системата на образование и професионално обучение да се превърне в „световен стандарт за качество". Реализирането на тази важна цел Знанието и иновациите – двигатели на устойчивото развитие, изисква да се развиват научноизследователската и развойната дейност, образованието и всички форми на иновациите, които дават възможност за превръщане на знанието в добавена стойност и за създаване на повече и по-добри работни места.

Факторите, които оказват влияние върху характера и необходимостта от учението през целия ни живот са много: динамиката на обществените процеси, повишените изисквания към всеки индивид, рязкото нарастване обема на знания, повишаване научността на познанието, ускореното развитие на съвременните поколения, развитие на електронните комуникации и др. Влиянието на тези фактори налага съвременното обучение да се съобразява с някои очертали се основни изисквания към него, а именно:

✓ Съчетаване в единство на процесите на обучение, с които се осигурява развиващо обучение;

✓ Ясни теоретични основи на съвременното обучение по отношение достиженията на науката и технологиите;

✓ Комплексност и интегративност на придобитите знания;

Последните изисквания отразяват степента на съответствие на обучението на реалните потребности на обществото и неговата възможност да реагира адекватно към техните промени, като големият смисъл е в свързването на науката с практиката. Следователно, време е науката и бизнеса да си подадат ръка по пътя на интелигентното бъдеще. В обобщение – проблемите, които трябва да се разрешат днес, са едновременно, както за социалните негативни ефекти от глобализацията, като изключително сериозни проблеми на човечеството, така едновременно и проблемите за социално развитие и интелигентен растеж, като изключително важни предизвикателства за човечеството. Става въпрос за последствието от различни въздействия (глобални, екологични, социални и др.), като единствено възможния начин (инструмент) за тяхното недопускане, минимизиране, преодоляване и др., е образованието.

Безспорна е констатацията, че съвременната икономика се променя в посока икономика на знанието.[7] Ключово за икономиката на знанието е, че знанието и образованието се разглеждат като: бизнес продукт – образователни и иновативни интелектуални продукти и услуги и актив, който може да произвежда стойност.[8]

Може да се обобщи: Икономика на знанието е нов измерител на просперитета. Важен остава въпроса как България може да се възползва от този аналитичен инструмент в своето развитие. На национални и международни нива все повече се осъзнава изключително голямото значение на науката и иновациите за осигуряване на икономически растеж, висока производителност, опазване на околната среда, решаване на социални и управленски проблеми, за развитие на международното икономическо, политическо и научно-техническо сътрудничество. Могат ли да бъдат стимулирани и „отгледани" иновациите?[9]

Европейското образователно пространство се развива чрез насърчаване на географската и професионалната мобилност, чрез повишаване на социалната и професионалната интеграция и пълното използване на човешкия потенциал, особено на младите хора в Европа. За тази цел Европейският съвет приема Европейски пакт за

[6] Вж. по-подробно **Bankova, I.** Administrative aspects of the conflicts in the implementing an operational programme "Development of the competitiveness of Bulgarian economy. The 19th NISPAcee Annual Conference "Public Administration of the Future", 19–22 May 2011, Varna, Bulgaria.

[7] Икономика, в която информацията и знанието са основен продукт и ресурс(П. Дракър/

[8] Според аналитичната рамка, разработена от екип на Световната банка, "икономиката на знанието" се състои от четири опорни "стълба":

- I стълб: Благоприятна икономическа, институционална среда и управление за развитие на предприемачеството
- II стълб: Добре развита информационна инфраструктура;
- III стълб: Създателен и добре обучен човешки капитал;
- IV стълб: Национална иновационна система, способна да реализира продукти с високо съдържание на знание.

[9] Това е основният въпрос по време на първия форум за иновации в България Innovation Explorer Day, организиран от Innovation Starter и „Капитал" (източник: http://innovationstarterbox.bg/isb-compact)

младежта.[10] Поради това ЕС си е поставил амбициозната задача да приведе в действие „триъгълника на знания" – изследвания, образование, иновации, което означава създаване на нови знания чрез изследвания, трансфер на знания чрез образование и тяхното прилагане чрез иновации.

В своята същност иновациите съществуват и са продукт на човешката интелектуална дейност, насочен към развитие и усъвършенстване на всички области от живота и социума – култура, наука, образование, изкуство, техника и др.[11] И това няма как да не е така защото, както твърди П. Дракър, "системните иновации се състоят в целенасоченото и организирано търсене на промени и в системния анализ на възможностите, които те могат да предложат за икономически и социални иновации".[12] Наред с това, иновациите се характеризират като продукт на социалния прогрес в планетарен мащаб. В подкрепа на това Атанас Ников споделя, че "двигателят на промяната и развитието са иновациите. Те са най-дълбокият и значим механизъм на възникване на нови идеи и тяхната материална или духовна реализация в практиката на човечеството". [13] Авторът определя иновациите като "изобретение, създаване на ново откритие; като възприемане, усвояване на създадено ново; като внедряване на създадено ново. Доказването на полезността на всяка нова идея се осъществява непосредствено в бизнес средата. Това е още един аргумент в насока на доказване на твърдението, че науката и бизнеса следва да си подадат ръка по пътя към интелигентен растеж.

Образованието има фундаментален характер. Това му предава изключително голяма роля за формиране и развитие на личността. Динамичните промени и влиянието на съвременната цивилизация налагат изменения в основните послания, характерни за новия тип образование. В тази посока у нас се говори за иновации в образователната политика, адекватни на глобализационните процеси и тенденции в европейски контекст. В сферата на образованието иновациите се възприемат като модели, които преобразуват характера на обучението, относно целевата ориентация, структурата на взаимодействията между субектите, както и техните позиции в хода на процеса на обучение. Според М. Кларин иновацията „не е всяка една новост, а само тези изменения, които са същностни и се съпровождат от промени в цялостния образ на описаната като необходима дейност и в стила на педагогическото мислене". [14]

В процеса на обучение у нас в образователната сфера се диференцират два основни иновационни подхода – технологически и изследователски. Технологическият модел е базов и е насочен към възпроизводим учебен цикъл с учебни резултати, като се тръгне от ясно обосновани учебни цели, към предоставяне на модели за овладяване на знания, през диагностичен контрол и корекции за достигане на ефективни крайни резултати. Вторият модел разглежда обучението като творческо търсене, изразено посредством търсене на проблем, хипотези за неговото решаване и познавателна рефлексия спрямо резултатите и процеса на познание. В изследователски контекст иновациите в образователната сфера е възможно да диференцират в две групи:

- ✓ Модернизации – насочени към процеса на обучение по посока на достигане на гарантирани резултати в рамките на съществуващите репродуктивни ориентации;
- ✓ Трансформации – водят до промяна на характера на процеса на обучение и неговото пряко превръщане в изследователски процес.

На национални и международни нива все повече се осъзнава изключително голямото значение на науката и иновациите за осигуряване на икономически растеж, висока производителност, опазване на околната среда, решаване на социални и управленски проблеми, за развитие на международното икономическо, политическо и научно-техническо сътрудничество.[15] При реализирането на целите на Европейския план за развитие на научните изследвания до 2020 г. основните цели научните изследвания и иновациите повече от всякога се разглеждат като основно конкурентно предимство в глобалното икономическо състезание. Едно от основните предизвикателства при изпълнението на Иновационната

[10] Европейски пакт за младежта за подобряване на възможностите за развитие на знанията, мобилността, заетостта и социалното включване на младите европейски граждани (http://www.bgamr.org).

[11] **Кръстева, А.** Иновационни стратегии в образованието в България (https://ankrasteva.files.wordpress.com/2011/09/inovacionni-strategii.pdf).

[12] **Дракър, П.** Новаторство и предприемачество. Изд. Хр. Ботев, С., 1992, с. 18–23.

[13] **Ников, А.** Образователни иновации и конкурентоспособност на икономическите кадри Докл. от трета науч. конф., проведена в София, 27 ноем. 2003.

[14] **Кларин, М. В.** Инновации в мировой педагогике, Рига, Издательство Эксперимент, 1998, с. 17–48.

[15] Вж. по-подробно **Bankova, I.** Some administrative conflicts in implementing the Operational programme financed by the funds of the European Union. IV International Science Conference for Young Researchers "Technical Science and Industrial Management", 2–4 September 2010, Nessebar, Bulgaria. Vol. 2, June 2010.

стратегия за интелигентна специализация на България до 2020 г. ще бъде свързано с постигането на конкретни резултати чрез новия подход на интелигентна специализация в ключовите за българската икономика сектори. Европейските фондове остават основен източник на финансиране на иновационната политика на България, като в областта на иновациите и науката може да се препоръча съгласуване на икономическите приоритети между Иновационната стратегия и Националната стратегия за развитие на научните изследвания до 2020 г., особено по отношение на развитието на мегатрониката, инженерните науки, фармацевтиката и творческите индустрии. Стратегията има за цел именно да подпомогне развитието на науката в България за превръщането ѝ във фактор за развитието на икономика, базирана на знанието и иновационните дейности. От тази постановка произтича и една от основните оперативните цели за развитие на научните изследвания в България, а именно „изграждане на устойчива връзка „образование – наука – бизнес“, като основа за развитие на икономика, базирана на знанието.

Неразривната връзка между образование (наука) и бизнес се открива категорично и в четири от общо седем важни приоритета за науката, предвиждани в Програмата на правителството за стабилно развитие на Република България 2014–2018:

✓ Развитие на науката и иновациите и прилагането им за модернизиране на бизнеса;

✓ Устойчиво взаимодействие: ВУЗ – бизнес;

✓ Високо качество на научния продукт, чрез проектно финансиране и взаимодействие: бизнес – наука;

✓ Насърчаване на съвместни изследвания: НО-ВУ-предприятия.

Основен приоритет на Програмата е осигуряването на ускорен икономически растеж на българската икономика, което е предвидено да се осъществява посредством фокусиране на инвестициите за развитие на иновационния потенциал в технологични и продуктови ниши, идентифицирани в Иновационната стратегия за интелигентна специализация за повишаване на конкурентоспособността, и справяне с предизвикателствата на глобализиращия се свят, както и насърчаване на развитието на социалните иновации в съществуващи и нови социални предприятия.

Съвременните трансформации в образователната сфера са насочени към стимулиране на самостоятелното търсене на ново знание и формиране на опит за творческа самодейност в съчетание с изграждане на съответна ценностна ориентация. В този аспект се извеждат водещите иновационни стратегии на съвременното българско образование:

✓ Промяна на образователната парадигма – в центъра на обучението се поставя обучавания (студента) – с неговите потребности, интереси, психически и личностни особености.

✓ Промяна на ролята на обучаващия (преподавателя) и превръщането му в партньор на обучавания, насочващ, подпомагащ и контролиращ процеса на овладяване на знания и умения.

✓ Промяна на концепциите за подбор и структуриране на образователното съдържание, поставяне акцента върху ключови понятия, идеи, теории и върху интегративните връзки между тях.

✓ Използване на интерактивни методи на преподаване и учене.

✓ Изграждане на системи за наблюдение и контрол върху качеството на образованието чрез въвеждане на система от стандарти за учебното съдържание.

✓ Овластяване на всички участници в процеса на обучение с цел формиране на активни, творчески, отговорни за своите действия личности чрез децентрализация на управлението. Даване на повече свобода, но и изискване на повече отговорност от страна на участниците в образователния процес чрез контролиране на неговото качество.

Конструирането на нов образователен модел предполага реформа в съдържателната и процесуалната страна на обучението. Тази особеност на свой ред предопределя характера на промените по отношение на теоретичните модели за овладяване на знанията и уменията (на преподаване и учене).[16]

Заключение

Присъединяването на България към европейските образователни стандарти предопределя характера и спецификата на съвременните реформи и насоки за обновяване сферата на образованието. Акцентът тук се поставя върху синхронизирането на образователната система с нуждите на съвременното общество и икономика. Следователно, едни от основните приоритети на новия модел на социално-икономическо развитие са инвестирането в хора, иновации и научни изследвания.

[16] Иновации и конкурентоспособност на икономическите кадри, Сборник материали, София, 2004 https://www.researchgate.net/profile/Silvia_Trifonova2/publication/323848317_Sbornik_dokladi_15_dekemvri_2015_g_Conference_-Proceedings-11t.pdf

Изложеното до тук недвусмислено отразява виждането, че образованието, научните изследвания, технологичното развитие и иновациите са основата за постигане на динамичен и устойчив икономически растеж. Тази методологическа постановка определя и логиката на новата политика за интелигентен растеж, в основата на която стои разбирането за оптимално взаимодействие между науката и бизнеса по пътя към едно по-интелигентно бъдеще.

Динамичните промени и влиянието на съвременната цивилизация налагат изменения и в основните послания, характерни за новия тип образование. В тази посока, иновациите в образователната политика у нас следва да бъдат адекватни на глобализационните процеси и тенденции в европейски контекст. Налице са достатъчно основания да се очаква създаване и модернизиране на уникални научни инфраструктури, изграждане на регионален научен капацитет за интелигентна специализация, както и използване на научната инфраструктура за осигуряване на услуги за бизнеса и за обучение на висококвалифицирани специалисти.

Библиография

1. Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014–2020 г. и процес на интелигентна специализация, достъпна на http://www.mi.government.bg/bg/themes/inovacionna-strategiya-za-inteligentna-specializaciya-na-republika-balgariya-2014-2020-g-i-proces-na-i-1470-287.html
2. **Bankova, I.** Administrative aspects of the conflicts in the implementing an operational programme "Development of the competitiveness of Bulgarian economy. The 19th NISPAcee Annual Conference "Public Administration of the Future", 19–22 May 2011, Varna, Bulgaria.
3. **Bankova, I.** Some administrative conflicts in implementing the Operational programme financed by the funds of the European Union. IV International Science Conference for Young Researchers "Technical Science and Industrial Management", 2–4 September 2010, Nessebar, Bulgaria. Vol. 2, June 2010.
4. **Дракър, П.** Новаторство и предприемачество, София, И-во Хр. Ботев, 1992.
5. Иновации и конкурентоспособност на икономическите кадри. Сборник материали, София, 2004 https://www.researchgate.net/profile/Silvia_Trifonova2/publication/323848317_Sbornik_dokladi_15_dekemvri_2015_g_Conference_-Proceedings-11t.pdf
6. **Кларин, М. В.** Инновации в мировой педагогике, Рига, Издательство Эксперимент, 1998.
7. **Кръстева, А.** Иновационни стратегии в образованието в България (https://ankrasteva.files.wordpress.com/2011/09/inovacionni-strategii.pdf).
8. **Михалева, Д.** Възможности за подобряване на управлението на риска в застрахователната дейност. Международна научна конференция. Научно-технически съюз по машиностроене, „Високи технологии. Бизнес. Общество 2016", 14–17 март 2016 г.
9. **Михалева, Д.** Защита срещу неоснователни действия и бездействия на административните органи в Република България. XVI Международна научно-практическа конференция. Национална асоциация на учените, гр. Екатеринбург, Руска Федерация „Отечественная наука в епоху изменений: постулатьі прошлого и теории нового времени", 11(16)/2015.
10. **Ников, А.** Образователни иновации и конкурентоспособност на икономическите кадри Докл. от трета науч. конф., проведена в София, 27 ноем. 2003.
11. **Ямукова, П.** Защо науката е инструмент за определяне посоката на развитие на човечеството? Известия на съюза на учените, Серия „Хуманитарни науки" – Варна, 1, 2016, ISSN 1310–6376., с. 24–28.
12. http://bogat.net /мъдрости-от-бенджамин-франклин/
13. http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/bg/employment_bg.pdf

За контакти:
Ас. д-р Павлина Ямукова
ВСУ „Черноризец Храбър"

РОЛЯ НА ЛИДЕРСТВОТО ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА КАЧЕСТВЕНА, НАДЕЖДНА И УСТОЙЧИВА ИНФРАСТРУКТУРА ЗА ПОДПОМАГАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ И БЛАГОСЪСТОЯНИЕТО НА ХОРАТА

Надежда Веселинова

The ability to create and operate high-quality, reliable and sustainable infrastructure so that it supports the economic development and well-being of people is largely predetermined by the leadership and teamwork skills of people involved in the process. The potential of each enterprise lies in its people, it reflects on its identity and the ability to exploit this identity in order to - create products and services of high value for the consumers. The decisive factors for achieving this are the leader's leadership qualities. They are the main prerequisite for achieving effective team work.

Въведение

Способността да се създаде и експлоатира качествена, надеждна и устойчива инфраструктура, такава че тя да подпомага икономическото развитие и благосъстояние на хората се предопределя в голяма степен и от лидерските умения и уменията за работата в екип на хората участващи в този процес. Потенциала на всяко начинание се съдържа в неговите хора, рефлектира в идентичността му и в способността да се експлоатира тази идентичност с цел – създаване на продукти и услуги с висока стойност за потребителите. Решаващите фактори за постигане на това са лидерските качества на ръководителя. Те са основната предпоставка за постигане на ефективна работа на колектива.

„Който иска да бъде лидер, трябва да бъде и мост."
Уелска поговорка

1. Ролята на лидерите и лидерството в изработването и прилагането на идеята за качествена, надеждна и устойчива инфраструктура, подпомагаща икономическото развитие и благосъстоянието на хората

Успеха на всяко начинание се предопределя от хората които са ангажирани с реализацията му, рефлектира в особеностите му и в умението да се експлоатират тези особености с цел - осигуряване на висока стойност за ползвателите. За да се постигне стойност е необходимо осъществяване на интегрираност, а за постигане на съвместни действия е необходимо неформално, ефективно обединение на хората в екип. Основните фактори за постигане на обединение са лидерските качества на ръководителя. Лидерските способности са предпоставка за ефективни и устойчиви резултати, включително за реализиране на качествена инфраструктура.

1.1. Защо лидерството има значение за съществуването на устойчива инфраструктура

Може да се посочи, че няма общоприето понятие за лидер. Ако използваме наложените в теорията и практиката определения, то би могло да се посочи, че лидерът е човек, който има привърженици, които представляват формирана група с общи цели и признават лидерството му (Семерджиев, Ц., 2011). Това е инициатор, които е водач и направлява посоката на целенасочената група, представляваща негови последователи, чрез мотивация, по този начин те (последователите) реализират дейности с убеждението че същите им харесват. В този смисъл, мнозина определят лидера като визионер, които чертае посоката за развитие и регулира, направлява действията и усилията.

Лидерът се определя от групата, неговото първенство е неформално и обикновено е формирано от качества като логика, отговорност, грижа и усещане у екипа за справедливост (виж фиг. 1). Това е този специалист в колектива, които умее да налага принципи и ценности, стандарти, очаквания, модели на работа, въвлича хората във формиране на идеи и решения (Марков, К., 2014).

Изводите направени за лидера като двигател на случващите се процеси налагат мнението, че лидерството в известна степен отрежда на лидера, разбиран като отделен субект или група водещо място, определено от по-добрите резултати, получени в следствие на реализирани дейности. Лидерството не е еднократна дейност а продължителен процес, при които последователите дей-

ства и реализират решенията и целите с убеденост. Лидерството се изразява в умението хората да действат в синхрон и с мотивация за постигане на очертаната мисия (виж фиг.2).

Идеята от използване на лидерството е постигане на успехи в конкуренцията за ресурси. Достигане на устойчивост, включително и по отношение на инфраструктурата, тя да е качествена и надеждна за да може да подпомогне развитието на икономическото развитие. Лидерството от една страна способства за реализиране на устойчивост, но от друга направлява неизбежното настъпване на промяна в желаната от групата посока. Обикновено в тези случаи (при наличие на лидер и лидерство) промяната се изразява в подобряване, намиране на нови равнища на качество и работа.

Фигура 1. Необходими качества на лидера

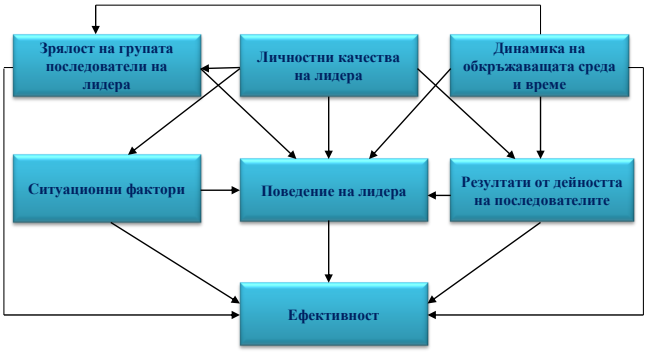

Фигура 2. Лидерство и ефективност

От казаното е видно, че лидерът е способен да влияе най-интензивно върху групата, която го следва на психологично ниво. Това е човекът които е в състояние да привлече съмишленици, независимо от йерархичното си положение.

Лидерът е този водач, които групата избира по естествен път, поради това, че е човек съумяващ от неограничения брой варианти на решения избира най-ефективното. В този ред на мисли поставяме подхода на лидерството в основата за реализиране на ЦУР на ООН, в частност Цел 9 (UN Sustainable Development Goals, 2018), защото считаме, че чрез лидерският подход би могло да се постигне устойчивост.

1.2. Лидерството и управлението - ключови аспекти в усилията по реализиране на икономическо развитие и подобряване благосъстоянието на хората

Лидерството може да се разглежда като по-общо разбиране за управление на процесите от ръководството. Ръководството, за разлика от лидерството има институционални измерения, ограничава се до набелязване на цели и вземане на решение, негова задача е и организирането на екипната работа. Лидерството от своя страна се характеризира с умението да се обединят група хора за реализирането на цели по свои вътрешни подбуди и мотиви (Clark G, 2010).

Налага се разбирането за лидерството като определящо с водеща роля на един човек или група от хора, наложена от по-добрите резултати, в следствие на оптимизация, мотивация, реализиране на мисия, ясни цели, подобряване на организационната дейност и др. Лидерството би могло да се използва като средство за влияние на хората за извършване на определени действия, които да водят до желани резултати (Петков, 2010).

Предвид на това, че лидерството може да се разглежда като определящо за успеха в борбата за ресурси. Наличието на лидер и лидерство в организацията гарантира устойчива инфраструктура, икономическо развитие и благосъстояние на хората, защото всички последователи ще извършват нужните действия и следват желаната посока убедено.

2. Подпомагане на икономическото развитие и благосъстоянието на хората чрез качествена, надеждна и устойчива инфраструктура

Съществуват разнообразни трактовки, виждания и гледни точки на понятието инфраструктура, нейната класификация, деление и групиране. Като икономическа категория обаче от гледна точка на значението ѝ за по-добра жизнена среда и благосъстояние, имат значение качеството, надеждността и стабилитета (UN Global Compact, 2018). Важен е смисълът, които ѝ се дава като фундамент за по-нататъшно развитие на други икономически аспекти в живота на хората, защото инфраструктурата включва системи, които са необходимо (но не достатъчно) условие за икономическо развитие. Осигурявайки стабилност по

отношение на инфраструктурата се постига повишаване на икономическата активност и благосъстояние. Постигането на стабилитет, надеждност, комплексност и интегритет по отношение на всички видове инфраструктура е сложен процес поради нейната йерархична структура (EUR-Lex, 2018).

Значението на инфраструктурата, като фактор за икономическо развитие и повишаване на благосъстоянието се увеличава и от специфичната съвкупност от елементи за публично или колективно ползване, същите важни за икономиките на държавите (виж фиг. 3).

Фигура 3. Значение на инфраструктурата за благосъстоянието на хората

2.1. Аргументите в полза на инвестициите в инфраструктура

Инфраструктурата е определяща за подпомагане и обслужване на икономиката и благосъстоянието на хората от гледна точка на възпроизводствения процес, производителните сили на обществото, изобщо икономическия оборот на населението. По своята икономическа същност инфраструктурата не създава краен продукт, тя обаче е задължително условие, за да функционират икономиките на държавите, тя осигурява съществуването на всички обществени сектори.

Въпреки индиректното влияние на инфраструктурата върху материалното производство и социалната сфера, тези сектори без наличие на адекватна основа, каквато следва да предлага инфраструктурната мрежа не биха съществували. Посочените характеристики и особености на инфраструктурата, предполагат поради това, че тя е състава част от овеществения труд, е необходимо да се обновява през определен период от време, за сметка на новосъздадена стойност. Логично инфраструктурата макар и обслужващ сектор е важно условие за икономическо развитие и благосъстояние на хората и инвестициите в нея са инвестиции в хората (Grozeva, 2018, с.74).

Наличието на качествено и надеждно изградена инфраструктурна мрежа са предпоставки за развитие (или липса на развитие) на цели области. Може да се посочи, че инфраструктурата е условие, дава възможности и основа за формиране на благоприятна среда за качествено и ефективно реализиране на производствен процес, от друга страна осигурява възпроизводството и трудовите ресурси, получавайки се по този начин цикличен процес. Когато се възприеме лидерският подход при реализиране на очертания процес ефективността е значително по-висока (виж фиг. 4)

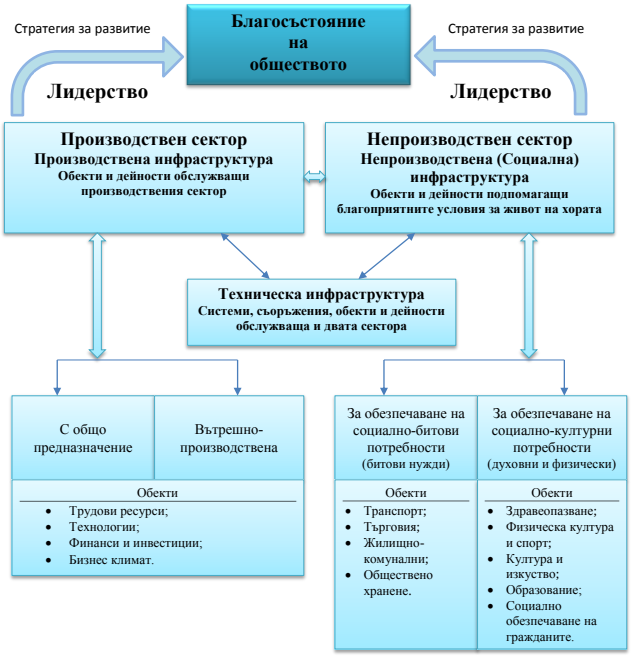

Фигура 4. Роля на лидерството за разработване на качествена, надеждна и устойчива инфраструктура, (включително регионална) за подпомагане на икономическото развитие и благосъстоянието на хората

2.2. Изграждане на гъвкава инфраструктура, насърчаване на индустриализацията и иновациите

Необходимо е да се отбележи, че освен устойчива, инфраструктурата следва да притежава известна степен на гъвкавост за да може тя да отговаря на повишените изисквания на твърде динамичната бизнес среда (UNITED NATIONS, 2018).

За постигане на известна степен на флексибилност, съответстваща на динамиката на икономическите процеси, е необходимо итеративно, циклично и регулирано обследване в няколко направления. Мониторингът е необходимо да разкрива необходимостите между изискванията на средата, възможностите на настоящата инфра-

структура да обслужва бъдещи потребности и добрите практики. (Грозева, 2015, с. 47) Изискванията на средата се предопределят от обектите, посоката, тенденциите и потребностите в социално-икономическото развитие (виж фиг. 5).

Фигура 5. Условия за постигане на относителна флесибилност по отношение на инфраструктурата

За установяване на направленията и възможностите за промяна е необходимо системно обследване на инфраструктурата, като комплексен обект съставен от отделни елементи. Необходимо е наблюдаване на връзките между съставните елементи, както вътрешно системни, така и връзките между отделните видове инфраструктура. За обхватност на наблюдението и ефективност на изпълнението е нужно да се установят критерии, методи и конкретни показатели, които по категоричен начин да констатират необходимост (ако възникне такава) от изграждане на нови елементи, развитие, разширяване, реконструкция или модернизация, тоест усъвършенстване на действащата инфраструктура, или нейни елементи, не на последно място представяне на алтернативни решения за постигане на посочените ефекти.

Заключение

Може да се обобщи, че икономическата природа на инфраструктурата предполага комплексни, интегрирани, системни и циклични усилия по нейното развитие, осигуряване на устойчивост, качество и надеждност с цел повишаване благосъстоянието на хората.

Библиография

1. **Clark, G.** (2010). In Leadership and Governance. British Council.
2. **EUR-Lex.** (2018). Retrieved from EUR-Lex: https://eur-lex.europa.eu
3. **Grozeva, N.** (2018). Young innovative firms and venture capital financing. Globalization, the state and individual, 73-82 .
4. **UN Global Compact.** (2018). Retrieved from UN Global Compact: https://www.unglobalcompact.org/
5. **UN Sustainable Development Goals.** (2018). Retrieved from UN Sustainable Development Goals: https://www.un.org/sustainabledevelopment/
6. **UNITED NATIONS.** (2018). Retrieved from UNITED NATIONS: http://www.un.org/
7. **Грозева, Н.** (2015). Финансиране на стартиращи предприятия с рисков капитал. Известие на съюза на учените – Варна, серия „Хуманитарни науки” 1/2015, с. 45-48.
8. **Марков, К.** (2014). Лидерство и формиране на екипи. В. Търново: ИК НВУ “В. Левски”.
9. **Петков, Г.** (2010). Стратегическо ръководство и лидерство – психологически аспекти. София: „СОФТТРЕЙД”.
10. **Семерджиев, Ц.** (2011). Стратегическо ръководство и лидерство. София.

За контакти:

Гл. ас. д-р Надежда Веселинова
Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
n.veselinova@uni-svishtov.bg

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД УПРАВЛЕНИЕТО НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ

Иванка Банкова

The sustainability approach is above all a reformprocess in thinking and prompts the necessity for a political choice or standpoint as regards the future development and management. Sustainable development is a process of changes in which the exploitation of resources, allocation of investments, restructuring of the economy, orientation of technologies and institutional changes are in harmony among themselves and enhance the present and future potential, catering thereby to the human needs and aspirations.

The adoption of the principles of sustainable development and their widespread acceptance into the society cannot be achieved without first building a sustainable society, and without citizens with lifestyles and consumption patterns, based on sustainability. The management of sustainable development requires a clear conceptualization, monitoring and awareness.

Идеята за „устойчиво развитие" възниква провокирана от две основни направления. Първото е свързано с тревожните факти и доказателства относно деградацията на околната среда и биофизичните щети в следствие високите темпове на технологично и икономическо развитие в индустриално развитите държави. Второто направление в голяма степен се формира от различията в развитието след Втората световна война, характеризиращо се с увеличаване на материалното богатство в световен мащаб и на този фон, продължаваща и дори увеличаваща се бедност.

Проблемите свързани с опазване на околната среда провокират създаването на множество природозащитни организации,[1] не остават в страни и при формирането на политиките на Организацията на обединените нации (ООН). На конференцията в Стокхолм (1972 г.) е приета декларация по проблемите на околната среда, която формулира принципа, че „човек има фундаменталното право на свобода, равенство и адекватни условия за живот, в околна среда с качество, което позволява живот с чувство на достойнство и благополучие и той носи единствената отговорност за защита и подобряване на околната среда за настоящите и бъдещите поколения"[2]

Докладът „Нашето общо бъдеще" (1987 г.) на комисията Брундтланд търси възможности за преодоляване на наследените противоречия между развитието на човечеството и опазването на околната среда чрез принципа на устойчивото развитие. Гру Харлем Брундтланд определя устойчивото развитие като „развитие, което отговаря на нуждите на настоящето, без да компрометира способността на бъдещите поколения да посрещнат своите нужди".[3] Докладът предизвиква огромен интерес, множество дебати и експерименти с устойчивото развитие, и е основа за конференцията на ООН през 1992 г. в Рио де Жанейро, Бразилия по опазване на околната среда, наречена „Среща за земята". Резултат от Срещата е подписването на Декларацията от Рио, известна като „Дневен ред 21", в която е представен план за действия на глобално, национално и местно равнище от правителствата, организациите и лицата във всяка област, в която човекът въздейства върху околната среда. Друг резултат е и Рамковата конвенция на ООН за климатичните промени (UNFCCC), която очертава рамката за

[1] CEE Bankwatch, Birdlife International (European community office), Greenpeace, European Federation for Transport and Environment (T&E), European Environmental Bureau (EEB), The Climate Action Network Europe (CAN Europe), Friends of the Earth Europe (FoEE), international Friends of nature (IFN), World Wide Fund for Nature (European policy office) (WWF), Health and Environment Alliance (NEAL). Тези организации и мрежи членуват в The Green 10, броят на индивидуалните членове е над 20 милиона. Вж. Справочник „Европейски платформи от екологични неправителствени организации. http://www.osf.bg/downloads/File/Spravochnik_Eco_NGO.pdf (достъпно на 18 октомври 2018)

[2] Stockholm Declaration. http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503 (достъпно на 12 октомври 2018)

[3] Нашето общо бъдеще http://web.archive.org/web/20120501153237/http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm#I (достъпно на 2 октомври 2018)

междуправителствените усилия за справяне с предизвикателствата на промените в климата.[4]

Устойчивото развитие е концепция, която се изгражда върху основата на устойчиви форми на развитие, осигуряващи по-висока степен на функциониране на системата. Този процес е свързан с динамиката на разумното потребление и е обективна необходимост на бъдещето и е необходимо предприемането на ефективни действия за неговото осъществяване. Устойчивото развитие не трябва да се разглежда като застинал процес, константа най-вече на производство и потребление. Напротив, той е динамичен – в икономическо, екологическо, социално и управленско отношение, където е полето му за приложение. (*Фиг. 1*).

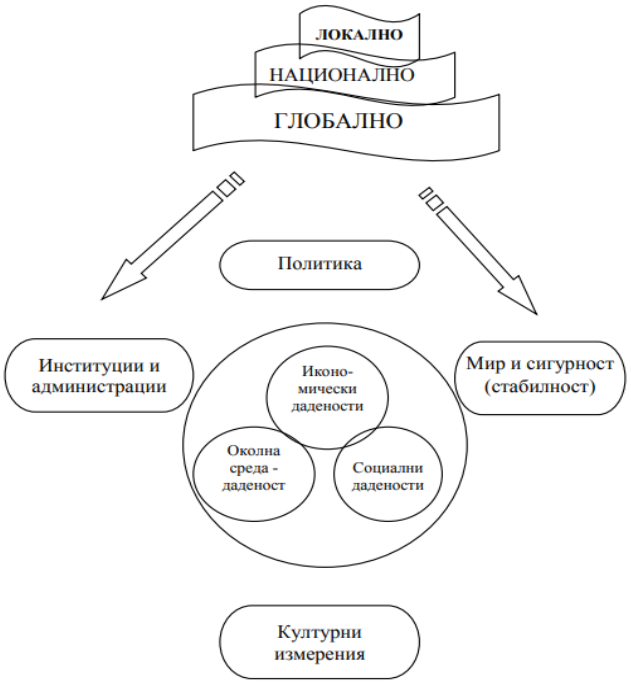

Фиг.1. Базови компоненти на устойчивото развитие[5]

Характеризирането на устойчивото развитие показва, че значително се разширява и обектът на управление, тъй като той не поставя акцент на нито един от елементите – икономически, екологически и социален, а на техните взаимосвързани зависимости.

Концепцията за устойчиво развитие е наречена „световен модел на бъдещето на цивилизацията" и е формирана на базата на съединяването на три направления – екологично, социално и икономическо. По-късно, голяма отговорност се възлага и на доброто управление. През годините на реформи, са натрупани сериозни социално-икономически проблеми по места, които без развитието на местното самоуправление, е невъзможно да бъдат преодолени. Системата на самоуправление е необходимо да работи не само като относително автономна административна единица, но и активна управленска система.[6] Пред постигането на устойчиво развитие стоят редица предизвикателства като различния в модели на развитие; опазване и създаване на блага; многобройни и взаимосвързани изисквания; сложна интеграция между отделните направления; трудности при контекстуално унифициране на правила и процедури; многообразие и различия във всички сфери; непредвидимост и изненади и др.

Постепенно *моделите на развитие* се променят, но все още преобладаващи са ресурсоемките, които са неустойчиви в екологичен, социален и икономически аспект. Не са решени проблеми с бедността, социалното изключване, защита на потребителите, на работниците и т.н. Факт е, че резултатите от съвременният икономически напредък са множество качествени подобрения на средата на живот, но и до трайни неуспехи в развитието на някои райони, както и до задълбочаваща се екологична деградация. Всъщност, не може да се говори за незабавно прекратяване на икономическия растеж като цяло, а за прекратяване на първия етап, на ирационално нарастване на използването на екологичните ресурси. Последното е трудно да се приложи в света на нарастващата конкуренция, както и нарастването на такива текущи показатели за успешна икономическа активност като производителност и печалба. В този контекст под „устойчиво развитие" следва да се разбира такова развитие на обществото, което в отговор на изменение на вътрешните и външните условия е способно да установи ново, съответстващо на тези изменения равновесие както вътре в себе си, така и в цялата среда на своето съществуване[7]. Деградирането на природните ресурси като вода, въздух, гори, петролни полета и др., от една страна, а от друга – инве-

[4] Човешките права и околната среда. https://www.coe.int/bg/web/compass/environment (достъпно на 12 октомври 2018)

[5] **Пенчев, П., Р. Пенчева.** Устойчивото развитие – теоретични и практически измерения. Изд. "Д. А. Ценов". Свищов, 2009, с. 69.

[6] **Великова, М.** Политики и практики в местното самоуправление. УИ на ВСУ „Ч. Храбър". Варна, 2008.

[7] **Гвишиани, Д. М.** Мосты в будущее. Институт системного анализа. УРСС. Москва, 2004, с. 11.

стирането в хората, са едни от най-ценните активи на държавите.[8]

Устойчивостта се свързва *защита и опазване на създадените блага* и условия за живот, и на културното многообразие, но и с непрекъснатите промени и стремеж към напредък за създаване на по-добър свят. Както защитата на благата, така и *създаването на нови блага* са свързани с иновации в институциите на управление и в социотехническите системи. С иновациите могат да се намалят някои нежелани ефекти създадени от съществуващите технологии, но могат да възникнат и нови рискове и предизвикателства.

Устойчивостта има *многообразни и взаимосвързани аспекти*, които включват запазване целостта на биофизичните системи, по-добри и достъпни услуги за повече хора, справяне с глада, неудобствата и лишенията. Тук могат да се добавят и предоставянето на избор, възможности и достъп до вземане на решения, социално равенство. Устойчивостта е свързана с непосредствена и дългосрочна интеграция, която се изразява в стремеж да се отговори на всички изисквания за устойчивост едновременно, като се търсят взаимно подкрепящи се ползи.[9]

Устойчивостта е *зависима от интеграцията*. По своята същност устойчивото развитие се основава на ефективна и дългосрочна интеграция на социални, икономически и екологични фактори, както и на добро управление на всички равнища от глобалното, до местното. Поради сложността на взаимовръзките между факторите и целите компромисите и жертвите са неминуеми. Настоящите традиционни практики значително се разминават от потенциалното устойчиво поведение и добри резултати могат да се постигнат чрез по-краткосрочни, дори и не толкова съвършени действия. Целта е да се признаят свързаността и важността на социалните, икономическите и екологичните императиви и да се намерят начини за подкрепата им.[10] Задачата е не да се третират равностойно, а да се правят разумни и осъзнати избори, които трайно укрепват цялото.

Устойчивостта изисква подробно *разработване на правила за устойчивост и определянето на подходящи процедури в съответния контекст* за приемане или отхвърляне на възможности и компромиси. Необходимо е да се предвидят мястото и времето, изпълнителите, както и хората, които ще живеят с направените промени. Разработването на подходите може да е съобразено с комплексните местни характеристики, за насърчаване на местните потенциали и по-голяма ангажираност към целите на устойчивото развитие. Устойчивостта има глобални характеристики, но също е свързана с местното разбиране и поведение, което съответства на цялостната концепция. Възможно е да възникне конфликт между глобализма и регионализма провокиран от различните интереси, потребности, нагласи и логики за действие.[11] Противоречията провокирани от посочените причини са трудни за разрешаване, обикновено се задълбочават и водят до непредвидими последици.

Устойчивостта е в *многообразието*. Освен, че съществуват различни правилни отговори за отделни ситуации, съществуват и различни начини и практики за управление, спазващи принципите на устойчивото развитие. Многообразието предполага разнообразни възможности за устойчивото развитие, но съществува опасност от възникване на множество административни неудобства. Многообразието е източник на знание и база от ресурси за адаптиране и реорганизиране. В този смисъл е би било добре да се запази в различните му направления като социокултурно, икономическо, технологическо, природно и т.н., за задоволяване на разнородните потребности и предпочитания на местното население.

Устойчивостта е *трудно предвидима* и съпътствана с *много изненади*. Стремежът за постигане на устойчиво развитие в многоизмерен свят на пресичащи се сложни динамични системи е свързан с множество рискове и изненади и невъзможност за предвиждане на бъдещи резултати. За много от възникващите проблеми е възможно да липсват дори косвени доказателства и непредвидимо въздействие върху социоекосистемите. Устойчивото развитие изисква предпазливост и адаптивност, и стремеж към ясни и разбираеми цели и задачи, което е гаранция за наличието на осъществими алтернативи при необходимост. „Многообразието увеличава ресурсите за приспособимост и ограничава рисковете при промени за

[8] **Хайдуков, Д. С., Тасалов, К. А.** Основы обеспечения устойчивого развития городской агломерации. XIV Международной конференции МГУ "Государственное управление в XXI веке". "Университетская книга" М., 2017, с. 783–789.

[9] **Gibson, R. B.** (2001) Specification of sustainability-based environmental assessment decision criteria and implications for determining 'significance' in environmental assessment, Canadian Environmental Assessment Agency Research and Development Programme, Ottawa

[10] **Schnurr, j. and S. Holtz.** (1998) The Cornerstone of Development: Integrating Environmental, Social and Economic Policies, International Development Research Centre, Lewis Publishers, Boca Raton, Ottawa.

[11] **Андонова, К.** Интегрирано регионално развитие. Теоретични и приложни аспекти. УИ на ВСУ „Ч. Храбър", Варна, 2012.

околната среда. Това отново показва, че то е ключов елемент от устойчивото развитие".[12]

Устойчивостта изисква *прозрачност и социална ангажираност*. В контекста на ползите и рисковете от многообразието, и неизбежността на изненадите, предполагат, че информираността и активната обществена ангажираност са необходими условия за успешното управление на устойчивото развитие.

Устойчивостта се нуждае от конкретни правила и процеси при вземане на управленски решения. Целта на решенията за устойчиво развитие е намирането на позитивни ползи във всички области. В процеса на работа не рядко се оказва, че няма практически варианти носители на всички видове ползи, което изисква компромис между целите и ще има удовлетворени и неудовлетворени (победители и губещи). Обикновено се пренебрегва една дългосрочна цел в името на краткосрочна полза. Друга възможност е компенсиране на губещите, но не е подходяща за прилагане при всички обстоятелства.[13] Препоръчително е да се отчете мотивацията зад решенията за компромиси и да не се очаква, че взаимно печелившите решения ще дойдат от само себе си.

Паралелно с това прехода към „информационно общество" и икономика на нематериални финансови активи, информация, снимки, съобщения, интелектуална собственост и др. води до така наречената „дематериализация" на икономическата активност.[14] Новата икономика и публично управление се движат не само от на материалните (и естествени) ресурси, но все повече от наличието на ресурси за информация и знания. Не малко от международните организации на системата на ООН включват в своите дейности значителен екологичен компонент, ориентиран към прехода към устойчиво развитие. В този контекст, експертите на Световната банка определят устойчивото развитие като процес на управление на съвкупността, портфейла на активите, насочени към запазване и разширяване на възможностите, с които разполагат хората. В това определение, активите включват не само традиционно смятания физически капитал, но и природен и човешки капитал. За да бъде устойчиво, развитието трябва да осигури растеж, или поне неопределеност във времето на всички тези активи[15].

Създаването на ангажираност за устойчиво развитие включва не само значителен преход към по-широко разбиране и по-амбициозен набор от цели, но и към по-последователно взаимно свързани институционални структури и процеси на планиране, управление, пазари, традиции и избори от всякакъв мащаб. Това не е процес на бърз и лесен преход. Предизвикателството е какви са възможностите за извършване на подобен преход и какви инструменти е необходимо да се разработят за успешното управление на устойчивото развитие.

***

Повече от двадесет и пет години актуалността на концепция за устойчиво развитие не намалява, поставените за решаване проблеми се задълбочават и възникват нови предизвикателства пред развитието. Постигането на устойчивост може да се осъществи чрез установяването на управленски структури и практики, с които да се подкрепя, ръководи и координира успешната работа, за решаване на огромния комплекс от проблеми и сложни взаимовръзки, на всички равнища и с различни мащаби, при зачитане на спецификите и несигурността. Универсална формула за успешно управление на устойчивото развитие не съществува, поради разнообразните специфики на отделните случаи.

Управлението на устойчивото развитие поставя политиките на правителствата в една различна и по-дългосрочна перспектива. Предизвикателство е адаптирането на конкретните политики към разтоварване на проблемите възникващи при икономическите, технологични и други достижения и опазване на природната среда, намаляване на неравенствата и преодоляване на ефектите от измененията на климата.

Библиография

1. **Андонова, К.** Интегрирано регионално развитие. Теоретични и приложни аспекти. Варна, УИ на ВСУ „Ч. Храбър", 2012.

2. **Великова, М.** Политики и практики в местното самоуправление. УИ на ВСУ „Ч. Храбър". Варна. 2008.

[12] **Gibson, R. B.** (2001) Specification of sustainability-based environmental assessment decision criteria and implications for determining 'significance' in environmental assessment, Canadian Environmental Assessment Agency Research and Development Programme, Ottawa. p. 19.

[13] Напр. замърсителите трябва да плащат за вредите, а не да им се плаща, за да не нанасят вреди.

[14] **Грозева, Н.** Същност и значение на инвестициите в нематериални активи. Сп. Известие на съюза на учените – Варна. серия „Хуманитарни науки". Кн.1. Варна, 2014.

[15] **Пенчев, П., Р. Пенчева.** Устойчивото развитие – теоретични и практически измерения. Изд. "Д. А. Ценов", Свищов, 2009, с. 33.

3. **Гвишиани, Д. М.** Мосты в будущее. Институт системного анализа. УРСС. Москва. 2004.

4. **Грозева, Н.** Същност и значение на инвестициите в нематериални активи. Сп. Известие на съюза на учените – Варна. серия „Хуманитарни науки". Кн.1. Варна, 2014.

5. **Каменов, К.** Криза и устойчиво развитие. В. Търново. Абагар.2010.

6. **Пенчев, П., Р. Пенчева.** Устойчивото развитие – теоретични и практически измерения. Изд. "Д. А. Ценов", Свищов, 2009.

7. **Хайдуков, Д. С., Тасалов, К. А.** Основы обеспечения устойчивого развития городской агломерации. XIV Международной конференции МГУ "Государственное управление в XXI веке". "Университетская книга", М., 2017, с. 783–789

8. Нашето общо бъдеще http://web.archive.org/web/20120501153237/http://www.un-documents.net/ocf-ov.htm#I (достъпно на 2 октомври 2018)

9. „Европейски платформи от екологични неправителствени организации. Справочник http://www.osf.bg/downloads/File/Spravochnik_Eco_NGO.pdf (достъпно на 18 октомври 2018)

10.Човешките права и околната среда. https://www.coe.int/bg/web/compass/environment (достъпно на 12 октомври 2018)

11.Gibson, R. B. (2001), Specification of sustainability-based environmental assessment decision criteria and implications for determining 'significance' in environmental assessment, Canadian Environmental Assessment Agency Research and Development Programme, Ottawa

12.Stockholm Declaration.

http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503 (достъпно на 12 октомври 2018)

13.**Schnurr, J. and S. Holtz.** (1998) The Cornerstone of Development: Integrating Environmental, Social and Economic Policies, International Development Research Centre, Lewis Publishers, Boca Raton, Ottawa.

За контакти:
Д-р Иванка Банкова
ВСУ „Черноризец Храбър"
e-mail: bankova.v@gmail.com

ОТВОРЕНИ ДАННИ, ОТВОРЕН КОД И ОТВОРЕНИ ПРОУЧВАНИЯ И ПРОЕКТИ – БАЗА ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА ОТВОРЕНАТА НАУКА

Евгения Ракитина-Куреши

The paper examines innovative digital approaches in modern science, such as Open Data, Open Source and Open Methodologiesand Projects, which are prerequisite for defining the concept of "Open Science", whose spread gains popularity in today's information society.

Отворената наука представлява нов подход към научния процес, основан на съвместна работа и нови начини за разпространение на знания чрез използване на цифрови технологии и нови инструменти за сътрудничество. Отворената наука може да се дифинира като съвременен подход към научните изследвания (включително публикации, данни, резултати от изследвания и нови софтуери) и тяхното разпространение така че те да бъдат достъпни за всеки, който би имал интерес от това, без значение дали е професионалист или любител.

Отворената наука може да се представи като е прозрачно и достъпно знание, което се споделя и развива чрез глобални мрежи за сътрудничество, които обхващат практики като публикуване на открити изследвания, кампании за отворен достъп, насърчаване на учените да участват в отворена наука, като и платформи, технологии и дигитални решения, които улесняват публикуването и разпространението на научни знания. Тоест целта на отворената наука е да направи първичните резултати от публично събрани научни изследвания, публикации и изследователски данни публично достъпни в цифров формат без или с минимално ограничение за тяхното използване.

Отворената наука е за разширяване кръга на участниците в процеса на дадено научно събитие в целия му изследователски цикъл, включително за насърчаване на споделянето му с всеки потенциално заинтересован и въвличането му в процеса на сътрудничество на възможно най-ранен етап, което води до системна промяна в начина, по който се създава наука и се извършват изследвания.

Отворената наука често се определя като общ термин, който включва различни съставни дейности, насочени към премахване на бариерите за споделяне на всякакъв вид продукция, ресурси, методи или инструменти на всеки етап от изследователския процес. Като такъв, отвореният достъп до публикации, данни от открити изследвания, софтуер с отворен код, отворено сътрудничество, отворен партньорски преглед, отворени образователни ресурси, отворени монографии, гражданска наука или научноизследователски краудфъндинг, попадат в границите на откритата наука (фиг. 1). Въпреки че, особено за библиотеките и информационната сфера, фокусът обикновено се поставя върху две от тези движения: „Отворени научни данни“ и „Отворен достъп до научни публикации“.

Обосновката зад отворената наука е сложна, но един от основните в аргументи нейна полза е социологически: научното познание е продукт на социалното сътрудничество и неговата собственост принадлежи на глобалната общност. От икономическа гледна точка научните резултати, генерирани от обществените изследвания, са обществено благо, което всеки би трябвало да може да използва безплатно. Всъщност съществува много широка полемика относно силните и слабите страни и различните подходи към отворената наука.

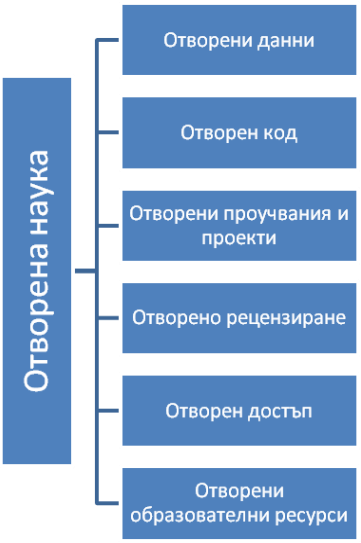

Фигура 1. Съставни компоненти на отворената наука

Отворени данни

Отворените данни са данни, които всеки може да достъпи, използва и споделя. Правителствата, предприятията и физическите лица могат да използват отворените данни, за да постигнат социални, икономически и лични ползи.

Отворените данни стават приложими само тогава, когато те са достъпни в за четене в дигитален вид. Отворените данни трябва да бъдат лицензирани, като техният лиценз трябва да позволява на техните потребители да ги използват по какъвто и да било начин, както и да ги модифицират, комбинират с други данни, да ги споделят, включително и с търговски цели Нивото на разпространение на отворените данни в световен мащаб е демонстрирано на фигура 2.

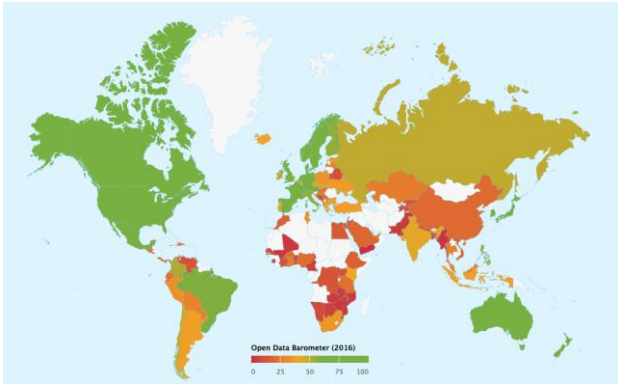

Фигура 2. Отворени данни – световен барометър

Основни доводи и тенденции в подкрепа на отворените данни е това, че те могат да подпомогнат технологичните иновации и икономическия растеж, като позволят на трети страни да разработят нови видове цифрови приложения и услуги.

Отворен код

Самата концепция за софтуери с „отворен код" със своята цялостна дифиниция се обособява в през 1997 година, но намира широка обществена поддръжка през следващото десетие при глобалното разпространение на световната мрежа Интернет.

За да се счита даден софтуер за софтуер с отворен код, той трябва да отговаря на следните критерии:

- Софтуерът да бъде достъпен за копиране, предоставяне или продаване на трети лица, без да се изисква заплащане за това към неговите създаели.
- Програмният пакет трябва да включва изходния код и трябва да има дистрибуции от изходен код заедно с тези, които са вече компилирани. Или във всички случай, трябва да е наличен добре разгласен и общодостъпен източник за получаване на изходния код (като например Интернет адрес за свалянето му). Умишлено скрити или орязани части от програмния код не са допустими. Трябва да е наличен лиценз, гарантиращ, че промени към кода могат да бъдат направени.
- Софтуерният лиценз трябва да позволява модификации и създаване на производни програмни продукти, които трябва да бъдат разпространявани по същите правила и съобразно същия лиценз, както и оригиналния програмен продукт.
- Целостта на изходния код на автора може да се изиска, като промените могат да бъдат представени под формата на надграждания на оригиналния код, или може да се предлагат с различно от оригинала име или версия. Това предпазва от опасността всички последващи оригинала изменения да бъдат приписани на автора на първичния продукт. Точното решаване на този въпрос зависи от зададените предписания в софтуерния лиценз.
- Софтуерният лиценз не трябва да съдържа дискриминация към който и да е човек или група от хора. Достъпът до софтуера не бива да бъде ограничен по какъвто и да е начин, освен ако съществуват правни ограничения в дадена държава, които трябва да бъдат упоменати в лиценза.
- Не трябва да има дискриминация по отношение на полето на приложение на евентуалните модификации на софтуерния код, тоест софтуерът и неговите модификации могат да бъдат използвани във всяка една област на дейност, независимо дали оригиналът е бил проектиран за нея. Позволена е употребата с комерсиални цени, като никой няма право да спира неговата употреба за такива.
- Лиценза да е в сила за всеки, до който е достигнал програмния код и самата програма.
- Ако софтуерът е част от по-голям продукт, то трябва да има същия лиценз. Това гарантира, че не са взети части от него, за да се формира патентован софтуер. В случай на патентоване на софтуер, съдържаш в себе си части от софтуер с отворен код, трябва да се дефинира и информира, кои части са взаимствани от софтуер с отворен код.
- Лицензът не трябва да ограничава разработването и комбинирането на софтуера с други софтуери с цел създаването на тематично насочен програмен продукт.
- Лицензът не трябва да поставя ограничения за начините на разпространение на софтуера с

отворен код, както и на неговите модификации и производни.

Софтуерът с отворен код най-често се разработва в публичното пространство, на базата на сътрудничеството на специалисти, които не са свързани с определена софтуерна компания. Софруерът с отворен код се явява важна част от отворената наука и е в подкрепа на разпространението на отворените данни.

Отворени проучвания и проекти

Отворените проучвания са тези проучвания, които се провеждат в съответствие с принципите, които дефинират свободната наука, работата със свободни данни и софтуер с отворен код. Подобно на проектите с отворен код, които са изградени около публичен изходен код, отворените проучвания имат обща тема, те се провеждат съгласно принципите на свободния дигитален достъп чрез глобалната мрежа Интернет до отворени данни, заедно с всички извлечени или получени от изводи и резултати. Отворените проучвания позволяват глобално разпределено сътрудничество и такова, в което всеки може да участва на всяко ниво на проекта.

Отворените проучвания могат да касаят всяка област от научното познание, като могат да се фокусират върху определен дял от науката като социални науки, хуманитарни науки, математика, инженерство и медицина или да имат интердисциплинарен характер и да обединяват изследвания в няколко различни области на познанието.

Отворените проекти са проекти, в които позволяват участие на всеки заинтересован, като достъпа до тях е дигитален и през световната мрежа Интернет. Платформата „Отворен проект" (OpenProject) е уеб-базирана система за управление на проекти за сътрудничество, независимо от местоположението на екипа участници и се раз-вива под лиценза GNU General Public License версия 3, като непрекъснато се развива, поддържа и доразработва от активна общност на изследователите, работещи със софтуери с отворен код.

Проектите, които предоставят отворени данни, но не предлагат отворено сътрудничество, се наричат по-скоро проекти с „отворен достъп", отколкото отворени проучвания. Предоставянето на отворени данни е основна предпоставка за провеждането на отворените проучвания, но не е достатъчно условие за осъществяване на целия процес на едно отворено проучване, защото въпреки че данните могат да бъдат предоставени за използване от всеки, тук няма изискване последващите изследвания да се провеждат открито.

Използвана литература

1. **Bakardjieva, T., N. Lyutov, V. Spassova.** Knowledge Management and Its Role in Higher Education. International Scientific Conference "Informatics in the Scientific Knowledge", 2010, June 24-26, Varna, Bulgaria, pp. 319-325

2. **Nedyalkova, A., T. Bakardjieva, Kr. Nedyalkov.** Social Media Tools on the Eve of E-Learning 3.0. Global Journal of Computer Science and Technology. Network, Web & Security, USA, Volume 13 Issue 6, Year 2013, ISSN 0975-4172 , pp. 19-23

3. **Nedyalkova, A., Kr. Nedyalkov, T. Bakardjieva.** Internationalization in Education and Research: Challenges and Perspectives in South-Eastern Europe, Euro- Asia Economic Forum 2013, Xi'an, China, September 26-28, 2013

4. **Bakardjieva, T., G. Gercheva.** Knowledge Management and e-Learning – An Agent-Based Approach, ICCIT 2011 International Conference on Communication and Information Technologies, WASET, Venice, Italy, April 27-29 2011

5. **Nedyalkova, A., T. Bakardjieva, N. Lyutov.** Application of an Open Source e-Learning Platform – Experiences and Suggestions. 6th European Conference on e-Learning, 4–5 October 2007, Copenhagen Business School, Denmark, in the Proceedings, pp.449-452

6. Bakardjieva T. A. Nedyalkova, K. Nedyalkov, Social Software Approach to E-Learning 3.0, WASET 2013, International Congress, Dubai, UAE, March 5-7, 2013

7. **Ракитин, Иво, Ракитина-Кореши, Евг.** Операционна система GNU/LINUX – едно по-добро решение. Алманах на ВСУ „Ч. Храбър", 2012, ISSN: 1311-9222 ISSN: 1314-6440

8. **Момчева, Г.** Социалните мрежи. Интеграция, 2012, ISBN 978-954-715-537-4

9. **Ракитин, Иво, Иванова, А.** Технологии за използване на потоци от данни в информационното обучение. Национална научна конференция, 14–16 юни 2004 г. Варна: Унив. изд. ВСУ „Черноризец Храбър", [2004]. - 471 с.; 24 см, ISBN 954-715-265-3

За контакти:
Доц. д-р Евгения Ракитина-Кореши
ВСУ „Черноризец Храбър"

ОТВОРЕНОТО РЕЦЕНЗИРАНЕ, ОТВОРЕНИЯ ДОСТЪП И ОТВОРЕНИТЕ ОБРАЗОВАТЕЛНИ РЕСУРСИ КАТО ГРАДИВНИ ЕДИНИЦИ НА ОТВОРЕНАТА НАУКА

Евгения Ракитина-Куреши

The paper examines innovative digital approaches in modern science such as Open Peer Review, Open Access and Open Educational Resources. The above mentioned are the major advantages as well as the major challenges for Open Science and its validation as a leading model for generating, storing and spreading scientific achievements and scientific output in today's information society.

Отворено рецензиране

Отвореното рецензиране е дигитален онлайн процес, при който експерти дават свои рецензии за публикувани в онлайн академични списания научни статии, резултати от проучвания и други научни документи, като имената на тези рецензенти се разкриват на авторите на въпросните научни трудове.

Не е установена строга дефиниция за понятието "отворено рецензиране" и то може да бъде сравнително свободно интерпретирано и прилагано по различни начин от различни академични списания, организации и общности. В по-широката си форма на употреба това понятие може да се определи като механизъм за научен преглед на научна продукция в дигитален вариант, предполагащ в повечето случаи разкриване на идентичността на авторите и рецензентите помежду им по всяко време на рецензиращия процес и/или процеса на публикуване, като това се осъществява в глобалната мрежа.

За да се постигне максимален положителен ефект от процеса на отворено рецензиране се налагат следните значими условия:

• Разкриване в глобалната мрежа на идентичността на автора и на рецензентите;

• Отзивите на рецензентите се публикуват заедно със статиите, които те рецензират;

• Не само официално поканените експерти могат да коментират и/или рецензират научните статии, но и всеки заинтересован експерт може да направи това;

Отвореното рецензиране обикновено изпълнява две основни функции:

1) техническа оценка на валидността или обосноваността на дадена публикувана продукция в нейната методология, анализ и аргументация;

2) подпомагане на редакционния подбор чрез оценяване новостта или степента на очакваното въздействие на публикуваната продукция върху други проекти в отворената наука.

От проведени различни проучвания се очертава изводът, че отвореното рецензиране е ценна ревизия на стария процес на партньорска проверка и допринася за постигане на добри резултати в сферата на научните разработки, на постигане на иновативни решения и за по-бързото им разпространение в световен мащаб.

Въпреки това обаче е добре да се отбележи, че отвореното рецензиране не гарантира, че не е възможно в някой частни случай да допусне грешки или да подведе процеса на генериране на научна продукция в невярна посока.

Отворен достъп

Отвореният достъп се занимава с резултатите от научноизследователската дейност, които се разпространяват онлайн, без да се изисква заплащане за достъп до тях и за тяхното използване, както и без каквито и да е било други ограничения, които биха възпрепятствали евентуално заинтересовани лица и организации да се възползват от тях по желания от тях начин, включително и комерсиален. При използване на отворен достъп до данни, които са резултатни от отворени научни проучвания и проекти с добавянето на лиценз Creative Commons към тях се насърчава повторното им използване от други, които биха имали интерес и полза от тях. Отвореният достъп също може да бъде приложен към всички форми на публикувани изследователски резултати, включително рецензирани и нерецензирани академични списания, доклади от конференции, дисертации, глави на книги, и монографии.

Отворени образователни ресурси

Отворените образователни ресурси са свободно достъпни, открито лицензирани текстове, медийни и други дигитални данни, които са могат да станат част от процеса на обучение и оценяване, както и могат да бъдат използвани за изследователски цели. В отворените образователни ресурси няма универсално използване на отворени

файлови формати, като те представляват публично достъпни материали и ресурси, които всеки потребител може да използва, ремиксира, подобрява и преразпределя според това под какъв лиценз те се разпространяват.

При отворените отворените образователни ресурси съществуват следните положителни и негативни страни:

Предимствата от използването на отворените образователни ресурси:

- Разширен достъп до обучение – желаещи да се обучават от всяка точка по света могат да имат достъп до тях, като това може да става по всяко време, както и обучаемите да имат достъп до обучителните материали многократно.
- Позволяват мащабируемост – могат лесно да се разпространяват широко с малко или никакви разходи.
- Лесно надграждане – лесно е да се допълват нови учебни материални под всякакви форми, като лекциите, обучителни видеа и други, за да отразят новостите в съответната.
- Позволяват подобряване, разширяване и обновяване на съдържанието на вече съществуващи редовните курсове и учебни програми. Представянето на информация в различни формати може да помогне на обучаемите да усвоят по-научат по-лесно материала, който се преподава.
- Възможност за далеч по-бързо разпространение в сравнение с информацията, публикувана в учебници или списания, където може да са нужни месеци или дори години, за да станат достъпни до някои точки от света. Бързината на разпространение на отворените образователни материали действа като акселератор на учебния процес и на прогреса като цяло.
- Те предполагат по-малко разходи за обучаемите, което прави обучението далеч по-достъпно за тези, които от икономическа гледна точка изпитват затруднения да си го позволят в неговия конвенционален вариант.
- Отворените образователни ресурси спомагат за сформиране на общности от поддържници на съответната научна област във формата на алумни, които могат в последствие да обединяват своите интелектуални усилия в генериране на нови научни постижения и в участие в отворени научни проекти с обществено полезни и с комерсиални цели. Чрез отворените образователни ресурси се изгражда и поддържа и концепцията на програмата за учене през целия живот.
- Непрекъснато подобряване на ресурсите, което е възможно при отворените образователни ресурси, за разлика от учебниците и други статични източници на информация и е една от най-силните им страни, които скъсяват пътя на иновациите и на новите научни открития и достижения от създателите им до широката научна общност в световен план. Това е така поради причината, че отворените образователни ресурси могат да бъдат подобрени бързо чрез директно редактиране от потребителите или чрез привличане и включване на обратна връзка от експерти в областта, което да става в реално време. От друга страна обучителите могат да подбират тези отворени обучителни ресурси, които са най-подходящи за техните обучаеми, като могат да комбинират материали от повече от една свободни бази с научна информация.

Недостатъци, които могат да се свържат с употребата и разпространението на отворените образователни ресурси, са както следва:

- Проблеми с качеството на този вид предоставени материали за обучение, поради това че много онлайн хранилища отворени данни позволяват на всеки потребител да създаде профил и да публикува материали, някои от които е възможно да не са подходящи и/или напълно коректни.
- При обучение базирано на отворени образователни ресурси като недостатък се явява липсата на човешко взаимодействие между обучаем и обучител, което изисква от обучаемите самостоятелност и инициатива за получаване на нови познания и умения, като се оказва невъзможен контролът на процеса на усвояване на знания от страна на експерта-обучител. Този тип ресурси са създадени единствено за целите на самообучението, като предвид на това, че обучаемите достъпват ресурсите извън „класната стая“, възможността за дискусия, въпроси и обратна връзка са неприложими.
- При отворените образователни ресурси е възможно да възникнат езикови и/или културни бариери, поради това че основния дял на тези ресурси се предлагат на английски език, което ограничава тяхната използваемост за хора, които не говорят свободно този език или изобщо не го владеят. Освен това не всички ресурси са културно подходящи за всички аудитории и могат да бъдат правилно и лесно възприети.
- Технологични проблеми – бавна или нестабилна интернет връзка и липса на регулярен достъп до персонални компютри. Освен това някои отворени образователни ресурси могат да изискват определен софтуер, с който обучаемите да не разполагат и който те не могат да си позволят да закупят и/или който те не могат да инсталират на своите персонални компютри, без преди това да инвестират средства в хардуерния им ъпгрейт.

- Не на последно място притеснения относно интелектуалната собственост и авторското право на отворените образователни ресурси може да възпрат обучители и обучаеми да използват дадени материали. Възможно е обучители да се откажат от използване на отворени образователни ресурси, състоящи се от компоненти, принадлежащи на различни автори, предвид на това, че времето и усилието да проверят лиценза, под който се разпространява всеки един компонент, за да могат да гарантират, че не се нарушава закона за авторските права, може да се окажат неприемливи за тях.
- Потенциална неустойчивост на подобен вид ресурси, поради липсата на финансова инвестиция в тяхното поддържане и актуализирането им. Макар тяхното обновяване да е относително лесно, не бива да се забравя, че то се осъществява напълно на доброволен принцип, което включва и това да се гарантира, че те ще продължат да бъдат достъпни онлайн и за вбъдеще.

Като заключение може да се каже, че отворената наука променя начина, по който се създават, разпространяват и използват научните познания, иновациите и резултатите от научните изследвания, като се появяват нови и разнообразни начини за научен обмен и сътрудничество. Движението наречено „отворена наука“ проправя пътя към засилено взаимно обогатяване на интердисциплинарни изследователски дейности, което е от решаващо значение за справяне със сложни научни въпроси и социални предизвикателства.

Използвана литература

1. **Bakardjieva, T., N. Lyutov, V. Spassova.** Knowledge Management and Its Role in Higher Education. International Scientific Conference “Informatics in the Scientific Knowledge”, 2010, June 24–26, Varna, Bulgaria, pp. 319–325

2. **Nedyalkova, A., T. Bakardjieva, Kr. Nedyalkov.** Social Media Tools on the Eve of E-Learning 3.0. Global Journal of Computer Science and Technology. Network, Web & Security, USA, Volume 13 Issue 6, Year 2013, ISSN 0975-4172 , pp. 19–23

3. **Nedyalkova, A., Kr. Nedyalkov, T. Bakardjieva.** Internationalization in Education and Research: Challenges and Perspectives in South-Eastern Europe, Euro-Asia Economic Forum 2013, Xi’an, China, September 26-28, 2013

4. **Bakardjieva, T., G. Gercheva.** Knowledge Management and e-Learning – An Agent-Based Approach, ICCIT 2011 International Conference on Communication and Information Technologies, WASET, Venice, Italy, April 27-29 2011

5. **Nedyalkova, A., T. Bakardjieva, N. Lyutov.** Application of an Open Source e-Learning Platform – Experiences and Suggestions. 6th European Conference on e-Learning, 4-5 October 2007, Copenhagen Business School, Denmark, in the Proceedings, pp.449-452

6. **Bakardjieva, T. A. Nedyalkova, K. Nedyalkov.** Social Software Approach to E-Learning 3.0. WASET 2013, International Congress, Dubai, UAE, March 5-7, 2013

7. **Ракитин, Иво, Евг. Ракитина-Кореши.** Операционна система GNU/LINUX – едно по-добро решение. Алманах на ВСУ ВСУ, 2012, ISSN: 1311-9222 ISSN: 1314-6440

8. **Момчева, Г.** Социалните мрежи. Интеграция, 2012, ISBN 978-954-715-537-4

9. **Ракитин, Иво, А. Иванова.** Технологии за използване на потоци от данни в информационното обучение. Национална научна конференция. 14–16 юни 2004 г. Варна. Унив. изд. ВСУ Черноризец Храбър, [2004]. - 471 с.; 24 см, ISBN 954-715-265-3

За контакти:
Доц. д-р Евгения Ракитина-Кореши
ВСУ „Черноризец Храбър”

ВЪВЕЖДАНЕ НА НОВА ИНФОРМАЦИОННА СИСТЕМА В МАЛКО ПРЕДПРИЯТИЕ

Веселина Спасова

The process of digitization of businesses, especially small businesses, is risky as any other investment. In order for this process to be successful, there must be a number of prerequisites, of which the most important are realistic goals and an action plan. The purpose of this article is to uncover the problems a small business may encounter in the process of selecting and implementing a new information technology for process management, and gives guidance to leaders how to avoid them and to successfully digitize.

Програмата в областта на цифровите технологии за Европа стартира през май 2010 г. и има за цел стимулиране на европейската икономика чрез постигане на устойчиви икономически и социални ползи от цифров единен пазар.

Цифровата икономика предоставя възможности – ако гражданите са готови да се възползват от тях. Очаква се броят на работните места, за които са необходими умения в областта на информационните и комуникационните технологии, да нарасне с 16 милиона до 2020 г. До 2015 г. за 90 % от работните места в Европа са необходими поне основни компютърни умения [1]. Мотото на програмата „Рестартиране на европейската икономика“ очертава главната цел на политиката за цифровизация.

Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014 – 2020[2] също, в съответствие с политиката на ЕС, очертава развитието на иновациите в ИКТ и прилагането им в различните сфери на бизнеса с цел иновативни услуги, подобряване на производителността в производствените предприятия, подобряване на начина на живот на гражданите и предоставянето на електронни услуги в публичната администрация, на практика повсеместно. Цифровизацията е изведена като основна предпоставка за развитие. Оперативните програмите от Структурните фондове на ЕС за България, и най-вече програма „Иновации и конкурентоспособност“ [3] стимулират този процес.

Като резултат от тези политики, все повече малки, дори микропредприятия въвеждат нови информационни технологии в управлението и конкретната дейност на фирмата в стремежа си да придобият предимство в конкурентната борба и да укрепят позициите си на пазара. Внедряването и експлоатацията на информационни системи за малки предприятия (ИСМП) не е безрисково, а понякога излага малкото предприятие на повече опасности, отколкото големите корпорации. Онова, което започва с придобиване на нужните активи [4] – хардуер и софтуер, може да прерастне в значителни инвестиции, които да изложат на риск цялото бъдеще на предприятието. Между факторите, които отличават потребителите на ИСМП и са указатели за потенциални затруднения, могат да се посочат следните:

1. Малък размер на организацията – малките предприятия срещат затруднения в използването на информационни системи поради липсата на ресурси или на стандартизирани системи за автоматизация на специфичната дейност на фирмата [5].
2. Липсата на специалисти по обработка на данни – фирмите, които не разполагат със собствени специалисти по обработка на данни са уязвими при внедряване на ИСМП и са изцяло зависими от специалистите на избраната фирма доставчик или консултант.
3. Липсата на утвърден стандартен процес за подбор на информационна система – често малките предприятия не са в състояние да уточнят разходите и времето, необходими за един стандартен процес за проучване, анализ и подбор на необходимия хардуер и софтуерно решение. Организациите повече наблягат на това, което очакват да върши системата и на анализирането на бъдещите потребности на тяхната дейност и не са наясно с въпроса колко е очакваното и действителното време, необходимо за анализа на бизнес процесите, за подбор на най-адекватното решение и внедряването му в работата на предприятието. Намирането на оптималното решение в някои от случаите е сложна задача [6] Развитието на технологиите в посока отворен софтуер [7] и софтуер като услуга (**S**oftware **A**s a **S**ervice – SAS)

затрудняват избора, от гледна точка на ефективността на решението (съотношението цена на инвестицията/полза).

4. Неправилна оценка на цената на инвестицията – много често при оценка на цената се взема под внимание само цената на придобиване и се игнорират цената на поддръжката, актуализацията, допълнителния персонал (или външен изпълнител), обучението на персонала за работа със системата и др., особено ако те не са част от офертата на доставчика.

5. Липса на опит – организациите, които нямат опит с технологията и софтуера, както и с процеса на системния анализ, могат да се сблъскат с големи трудности като закупят и започнат да внедряват система, която не отговаря на потребностите и изискванията на техния бизнес по мащаби или като функционални характеристики.

6. „Диктаторско“ вземане на решения – проектите, които са обект на еднолично решение на ръководителя са уязвими от евентуални проблеми при възприемането им от страна на подчинените и са изложени на опасност от неуспех. В повечето случаи ръководителите не се консултират с бъдещите реални потребители на информационната система, когато вземат решение за закупуването на компютри, въвеждането на системата и не използват услугите на специалисти-консултанти, доверявайки се изцяло на дистрибуторите на съответните продукти.

7. Отрицателно отношение на служителите – отрицателното отношение към използването на компютърна обработка на данните от страна на служители, без съответстваща на технологията дигитална компетентност е поради създадени стереотипи на работа, накърняване на техни икономически интереси, тъй като въвеждането на попълна и точна отчетност може да доведе до обстановка, в която затрудненията са неизбежни.

8. Нов хардуер и/или софтуер – организациите са чувствителни към проблемите, възникващи от използването на нови хардуер и/или софтуер, особено ако не разполагат със собствен специалист или нямат сключен договор за поддръжка с доставчика на техниката и информационната система.

Очакванията на потребителите на ИСМП от техните системи могат да бъдат описани по следния начин: „Евтин хардуер, съвършен софтуер, който пасва точно на съществуващата фирмена система на управление и движение на информацията, лесно усвояване. Информацията се натрупва и обработва с малко разходи. Могат да се правят много нови анализи“. Тези и други фактори мотивират фирмите да възприемат дигитализацията. Най-често посочваните причини за усвояване на компютърни информационни системи са:

– Подобряване на работните процедури;

– Получаване на същата информация при по-ниски разходи;

– Извличане на изгода от наличието на нови инструменти на управлението;

– Управление на снабдителните вериги [8] и връзките с клиенти;

– Улеснен достъп на клиенти до услугите на фирмата;

– Подобряване на изживяването на клиента в процеса на комуникация с фирмата (дигитализацията на поведението на клиента неминуеми води до дигитализация на предлагането от страна на бизнеса);

– Управлението с помощта на софтуерни системи спомага анализа на процесите, дава реална представа за ситуацията във фирмата и така облекчава растежа.

За да се разработи или внедри една информационна система – стратегически помощен инструмент при вземане на решения – е необходимо тази система да бъде съобразена с нуждите на предприятието. Значителното развитие през последните години на технологиите, отнасящи се до информационните системи не може да даде задоволителен отговор на въпроса, поставен от ръководителите на предприятията: „дава ли ни нашата информационна система информацията и средствата, необходими за управлението на предприятието, най-вече що се отнася до ежедневната дейност на фирмата и по отношение на отговорите на въпросите, които ще възникнат утре?“.

Информационната система се възприема по различен начин от ръководителите и специалистите. Първите мислят от гледна точка на управленската система, която обхваща подготовката на дейността и нейния контрол. Вторите използват понятието „информационна система“, за да обозначат комплекса от технически ресурси, които позволяват на предприятието да набира, обработва, съхранява и предава информация. Последното схващане постепенно се е наложило в специализираната литература, като намалява значението на проблематиката, свързана с техническото изследване и концепция на организационния процес. Много се говори за инструмента, в неговото най-широко значение, но много малко се споменава за това за какво служи той и още по-малко за начина, по който той се вписва в оперативната структура на предприятието. Не трябва да даваме такова голямо предимство на логическия аспект на информационната система, когато политическото измерение на същата обуславя правото ѝ на съществуване и функциониране. Благодарение на

правилния подбор на информационната система, предприятието може да развие възможностите си за най-правилно прилагане на своите ресурси.

Наистина голямо е изкушението да се гледа на информацията само като на една суровина, която трябва да се вземе, съхрани и обработи и да се разпространи при много добри условия на надежност и срочност, за да може да се смята, че е налице една добра информационна система. Това значи, да се забрави, че информацията не е една неутрална дейност, а че по начина си на представяне на действителността и на свързване със структурата на вземане на решения, тя представлява един значителен инструмент в служба на ръководителя. Следователно не можем да разглеждаме една информационна система въз основа само на едно концептуално разглеждане на техническите системи, когато всъщност трябва да снабдим предприятието с комплект съоръжения, предназначени да създадат динамизъм при упражняване на ръководната дейност.

Какви са насоките за развитието на технологията, що се отнася до методите за управление?

Първо, някои фирми използват информационните технологии като част от стратегията, т.е. с цел да печелят конкурентната борба.

Следващата важна насока се отнася до осигуряване на потребителя (в случая служител) с обработена собствена информация, без да се налага участието на професионалисти.

Третата насока се отнася до максималните възможности в развитието на тази система, т.е. използване на най-новите достижения в информационната технология – интелигентни бизнес системи за управление, експертни системи, складове за данни, облачни технологии и др.

Дигитализацията на процесите е нещо значително по-различно от обикновените инвестиции за модерни машини. Тук става въпрос за промени в индивидуалния начин на работа, в съдържанието на труда, в комуникацията, дори в стратегията на предприятието.

Първата причина за това е, че модерната информационна система не прехвърля като конвенционалната предимно стандартизиран, рутинен начин на труд от човека на машината, а спомага за извършването на нестандартизирани, неформализуеми човешки дейности. Тя е значим инструмент в някои изключително важни области като мисленето, ученето, знанието, науката и междучовешките връзки.

Втората причина е, че информационните технологии се развиват с изключително бързи темпове (както по отношение на хардуера, така и на софтуера) в резултат на което стават все по-удобни и лесни за използване и по-мобилни. Невидими за обикновения потребител и напълно естествени са интеграцията между различните информационни медии – данни, текст, графики, картина и глас, както и свързването в мрежа на компютрите от отделните работни места един с друг и с външния свят посредством локални и глобални мрежи.

Върху успехът и неуспехът решително може да се влияе още при въвеждането. Съществуват три основни правила за избор на ИСМП:

1. Определяне на необходимите и желани приложения;

2. Установяване на програмните продукти, способни да изпълняват подобни приложения;

3. Избор на най-добрите технически системи, на които те да работят.

Информационните технологии не могат изведнъж да решат съществуващите проблеми и това трябва да е напълно ясно на ръководството, когато предприема стъпка към внедряване или обновяване на съществуващата информационна система. В действителност тези проблеми могат да се влошат, а и да се създадат нови, ако не се положат усилия за определяне на целите на новата система, да се предвиди подходящо обучение на персонала и да се улесни прехода от хартия към електронни документи и виртуална среда.

Главна трудност при определяне на целите е, че изгодите от въвеждането на ИСМП не могат да бъдат разкрити чрез традиционните методи за оценка тъй като най-големите изгоди са в нематериалната област – информационните потребности. Главните цели на програмата за внедряване трябва да бъдат определени в строго качествен аспект. Качествените цели включват изпълнение на задачи, които не са били възможни преди това, постоянно изпълнение на задълженията, подобряване мотивацията на персонала и на неговия морал, създаване на по-ефективни работни навици, подобряване на взаимоотношенията с партньори и клиенти а количествените мерки (ръст на продажбите, например) могат да бъдат използвани като вторични цели.

Съществен е въпросът за това дали ще се търси информационна система, която да бъде съвместима със съществуващите структура и управленски практики във фирмата или обратно – те ще бъдат нагаждани към избраната готова система. Няма никакъв смисъл от въвеждането на каквато и да е информационна система без предварителен анализ на информационните потоци и бизнес процесите във фирмата и тяхното оптимизиране [9][10]. Вторичната цел а анализа е да се избегнат неподходящи или ненужни за фирмата характеристики на системата и закупуването само на необходимите модули (ако доставчика пре-

длага такива възможности). Изучаването на съществуващата в организацията система по обработка на информацията позволява да бъдат разкрити слабите места и проблемите, които трябва да се решат. Преди да се премине към компютъризация трябва да се прегледат всички действащи процедури и да се разбере дали са добре документирани, систематизирани и действени, да бъдат отстранени всички открити проблеми, за да не бъдат те пренесени и в автоматизираната информационна система. Участието на сътрудниците в процеса на анализ е важно, защото човек приема и дори защитава нещата, в които сам е участвал, а и никой не познава работното място така добре както този, който работи на него. Трябва да бъдат изяснени информационните потребности на фирмата – текущи и бъдещи и какво точно се очаква да върши системата.

Ръководството трябва да отговори на следните въпроси:

1. Каква информация се изисква и защо?
2. Какви производствени фактори ще се подобрят в резултат на наличието на повече и попълна информация и как ще се проявяват подобренията?
3. По какъв начин ще се контролира и защити процеса на обработка на информацията?
4. Каква е най-добрата информационна структура за обработка на информацията?
5. По какъв начин ще се координира използването на софтуера и хардуера?
6. Как ще се координират потребители, намиращи се на различни места?
7. Каква роля изпълнява информационната технология в общата стратегия на фирмата?
8. Какви са потребностите от комуникационни системи?
9. Кои са най-подходящите стратегии за представяне на данните, за осигуряване достъп до тях и за отговор на поставени въпроси, които биха могли да се използват от различните служители?

От изключителна важност за фирми, които не разполагат със собствен информационен специалист е да си осигурят добър консултант и пълно съдействие от страна на разработчика или дистрибутора на програмното осигуряване и доставчика на хардуера (ако са различни фирми). Консултантът трябва да е в състояние компетентно и изчерпателно да отговори на следните въпроси:

1. Коя нова технология и техника са най-добрите за удовлетворяване на настоящите нужди и с оглед на бъдещо безпроблемно развитие и усъвършенстване на системата?
2. Какъв вид обща комуникационна мрежа е подходяща за фирмата с оглед на специфичната дейност и териториално разпределение (свързаност и мобилност на офисите и информацията)?
3. Как трябва да насочваме, поддържаме и управляваме получаването на данните от компютъра?
4. По какъв начин трябва да контролираме целостта на данните при използването им от различни потребители?
5. Как да подготвим фирмата и служителите за въвеждане на автоматизираната обработка на информацията?

При избора на доставчик водещи би трябвало да бъдат следните фактори:

1. Първо трябва да се избере софтуерът, а след него хардуерът.
2. Да се провери какво е реномето на доставчика.
3. Да се изисква от доставчика цялостна демонстрация на предлаганите системи и решения. Ако фирмата е наела консултант, задължително да се обсъдят с него, както и с преките потребители на софтуера.
4. Възможностите на доставчика да осигури обучение на персонала за работа със системата и изчерпателно „Ръководство за потребителя“.
5. Своевременна поддръжка, допълване и замяна на системата при промяна на изходните условия (законова уредба, вид и обем на извършваната от фирмата дейност, развитие на технологиите).
6. Сервиз и поддръжка на хардуера. В този случай при липса на собствен специалист най-доброто решение е абонаментна поддръжка, осигурена от доставчика.

Има три начина за преминаване към новата информационна система:

1. Накои фирми приемат подхода наречен **принудителна адаптация.** В деня на пристигане на техниката и инсталиране на системата се елиминират всички стари техники, така че потрибителите са заставени да изучат и използват новата технология. Подобен подход е оскърбителен за болшинството ползватели и обикновено причинява нежелано напрежение.

2. По-подходящ е подходът наречен **управлявана адаптация,** при който старата и новата системи съществуват едновременно докато новата постепенно замести старата. Този подход позволява на ползвателите да овладеят новата техника, а резервната стара система се предвижда в случай, че отначало нещата не тръгнат съвсем гладко. Този подход трябва да е обвързан с програма и срокове за обучение и адаптация. Където организационните условия позволяват, трябва да се подхожда по метода на „**мастиленото петно“**. Става въпрос за пилотни инсталации,

които постепенно се разширяват. Така от една страна може да се натрупва опит, който да се използва за усъвършенстване на софтуера, организацията на труда, обучението и др. От друга страна значително да се облекчи адаптацията на сътрудниците, чрез удължаване на сроковете и използвайки помощта на напредналите.

3. Третият възможен подход и т.нар. **неуправлявана адаптация.** При този подход старата и новата системи съществуват съвместно, но ползвателите са оставени на собственото си усмотрение, как и с какъв темп да се адаптират.

Малките предприятия често:

– Имат прекалено големи очаквания за изходите от въвеждането на ИСМП.

– Подценяват времето, усилията и разходите, свързани с разработването на системата и нейното усъвършенстване.

– Надценяват възможностите на наетите консултанти, както и очакваната помощ от доставчика за постигане на успех.

Използвана литература

1. Иновационна стратегия за интелигентна специализация на Република България 2014– 2020, https://www.mi.government.bg/files/useruploads/files/innovations/ris3_26_10_2015_bg.pdf

2. Политиките на Европейския съюз, Програма в областта на цифровите техноложии за Европа, Европейска комисия http://europa.eu/pol/index_bg.htm

3. Оперативна програма „Иновации и конкурентоспособност“ 2014–2020, https://www.eufunds. bg/ archive2018/index.php/bg/programen-period-2014-2020/operativni-programi-2014-2020/itemlist/category/3304-operativna-programa-inovatzii-i-konkurentosposobnost-2014-2020.

4. **Грозева, Н.** Нематериални активи и качество на финансовото оповестяване, Народностопански архив, Свищов, година LXVIII, книга 4, 2015, с. 91–102.

5. **Лютов, Н., Е. Ракитина.** Информационните технологии в управлението на малките предприятия. Национална научна конференция “Информатиката в научното познание”, ВСУ “Черноризец Храбър”, Варна, 2004.

6. **Ракитина-Кореши, Е.** Избор на технически решения при усъвършенстването на интранет в МСП чрез прилагане на оптимизационни модели. Седма научно-приложна конференция с международно “Инвестиции в бъдещето”, Варна, 2009.

7. **Ракитина-Кореши, Е.** Свободен софтуер и операционни системи с отворен код. Алманах на ВСУ, Варна, 2012.

8. **Личев, И., Т. Бакърджиева.** Координация на процесите при управление на снабдителните вериги в международния бизнес, Фирмите и пазарите в България в условията на евроинтеграция – продължаващата адаптация. Сборник доклади от юбилейна научно-практическа конференция. Том II. Наука и икономика, 2008, ИУ-Варна, с. 321–328.

9. **Samarin, A.** Improving Enterprise Business Process Management Systems. Trafford Publishing, Canada, 2009.

10. **Anton Friedl.** Meeting Industrie 4.0 Challenges with S-BPM, S-BPM One, April 5–6, 2018, Linz, Austria.

За контакти:
Д-р Веселина Спасова
ВСУ „Черноризец Храбър”

СТАРОСТТА И ОСТАРЯВАНЕТО В ПРЕДСТАВИТЕ НА СЪВРЕМЕННИЯ ЧОВЕК

Веселина Славова

As the number of elderly people in the world rises, the more pressing the need of up-to-date research on the topic is. The impossibility of precisely defining this phenomenon requires the use of a multidisciplinary approach where philosophy, sociology, medicine, psychology, law and economics are used in collaboration. The main problems, which I will focus on, are, firstly, the way of accepting our own aging and secondly, the attitude towards the elderly people in a society. Furthermore, I shall discuss the attempts to attribute unambiguously positive or negative values to old age. The conclusion I reach in this paper is that the responsibility to have recognition for the elderly is shared by both the society and the individuals. Old age is not a virtue in itself, it is the individual, their style of living, character and attitude towards the others that matter.

В световен мащаб по данни, посочени от Световната здравна организация, между 2015 г. и 2050 г. делът на хората на 60 и повече години от световното население ще се увеличи от 12 % на 22 %. До 2020 г. броят на хората на 60 и повече години ще надвишава броя на децата на възраст под пет години. У нас, по данни на Националния статистически институт, към 2017 г. броят на хората от 65 до 89 г. е 1 447 624 души, а над 90 г. – 34 281 души. Според прогнозите на НСИ при общ брой на населението на РБ през 2080 г. 4 872 317 тези на възраст над 70 години ще наброяват 1 116 380 души, което в проценти представлява 23 %.

С увеличаването на броя на възрастните хора темата за старостта изисква разглеждането й от различни аспекти – медицина, право, антропология, психология, социология, икономика, и изисква все повече внимание. Застаряването на населението на едно общество поставя въпроси, касаещи трудовата заетост, пенсионната и застрахователната системи, медицинските услуги, и най-вече социалните взаимоотношения.

Все повече се говори, че Европа ще се превърне в хоспис. С твърдения от този род се създава едно негативно отношение към възрастните хора като товар, който младите носят. От друга страна остаряването е проблем за идентичността на съвременния човек, който възприема себе си най-вече като активен, автономен и тази представа се конфронтира със състоянието на зависимост (физическа, икономическа, социална). Като че ли става въпрос за две различни личности, между които е настъпил внезапен разрив. В търсенето на плавния преход между зрелостта и старостта съвременният човек се лута в крайности като преувеличаване на стойността на младостта от една страна и силното желание за дълъг живот – от друга. Компилацията от двете води до амбициозния проект за „вечната младост“.

Обратната страна на тази тенденция е неприемането на съпътстващите остаряването проблеми като множество заболявания, понякога тежки и нелечими, изолация, неавтономност. Това води до откъсването на възрастните хора от обществения живот и затвърждава чувството им за непълноценност и зависимост. Тези кризи на обществото и личността изискват разглеждане на представата за старост в съвременното общество и факторите, които й влияят.

Определение за настъпване на старостта не може да се даде еднозначно. Френският социолог П. Бурдийо заявява, че дефинирането на старостта и младостта като строги научни понятия е невъзможно, доколкото те се формират въз основата на социалните условия (Срв. Bourdieu, 1984). Възрастта е манипулируемо понятие в контекста на обществените разбирания. Ние винаги се определяме като млади спрямо родителите си и стари спрямо децата си.

Според медицинските показатели стареенето настъпва с трайни изменения на клетъчно и молекулно ниво, което води до намаляване на физиологичните и когнитивните способности. При различните индивиди тези процеси настъпват по различно време. Поради тази причина е трудно да се каже кога започва старостта. Освен това изследователите говорят, от една страна, за биологична възраст, а от друга – за социална. “Възможни са три маркера: хронологичната възраст (броят на рождени дни), социалната възраст (с

трансформацията на състоянието и ролите: момента, когато възрастните имат внуци, пенсиониране...), биологична или физиологична възраст (настъпването на менопаузата, увреждания, болести, пристрастяване ...)“ (Trincaz, 2015: 473).

Остойностяване на старостта е един от начините обществото да се справи с проблема за интегриране на възрастните хора. От една страна тя се приема за нещо негативно, доколкото е свързана с немощ и болест, със социална изолация, но от друга се отъждествява с мъдрост, уравновесеност, богат житейски опит. Обвързването на старостта с мъдростта се обяснява с натрупването на знание и практически опит, който можеш да предадеш на по-младите. В Библията мъдростта се предава от Бог на патриарсите на възраст от 80 до 120 г. и се възприема като „страх от Бога“ (Albou, 2013: 512). Древните гърци също разглеждат мъдростта като достойнство, присъщо на старостта. Платон в „Държавата“ чрез Сократ говори за старостта като мъдрост и умиротворение. Той описва удоволствието от това да разговаряш с възрастни хора като придобиване на опит за пътя, който предстои да измине младият човек (Платон, Държавата, 327e). Въпреки това не винаги старостта и мъдростта са производни. Според поета Кефал старостта е обвързана с нрава на човека – ако той е добронравен, старостта е приятна, но ако е обратното, то тогава и всяка възраст е трудна за този човек (Ibid. 329d). Подобно на Платон Цицерон в трактата „За приятелството и за старостта“ казва, че не старостта е причина за несгодите в човешкия живот, а лошият характер: „За хората, които в самите себе си не носят никаква сила, за да живеят добре и щастливо, всяка възраст е тежка. А за ония, които сами от себе си търсят всички блага, никое неизбежно природно събитие не може да изглежда беда. На първо място сред природните неизбежности е старостта, нея всички желаят да достигнат, достигнат ли я, пак нея винят“ (Цицерон, 2001:87).

Подготовката за остаряването се осъществява през целия живот на човека. Тя не бива да се възприема като рязък скок от едно към друго състояние на човешката личност, с което да я противопоставя на самата себе си и да я изкарва от равновесие. Следователно до благородството на старостта достигат само онези, които винаги са се стремили към смисленост на делата си. Не е достатъчно да си стар, за да си мъдър или обратното. Не бива да приписваме на всички възрастни хора определени негативни черти на характера като оглупяване, леност и повърхностност – това са качества, които са характерни и за млади хора. „Впрочем, когато Цецилий говори за „глупавите старци от комедията“, разбира тези доверчиви, разсеяни и разпуснати старци, но тези недостатъци са свойствени не изобщо на старостта, а на ленивата, бездейна, сънлива старост“ (Ibid: 109).

Разбирането за мъдрост също варира – тя може да се възприема като уравновесеност, смиреност, стоицизъм, безстрастност по отношение на земните блага, но и като желание да се насладиш до последно на житейските удоволствия – тема, пренесена и в съвременността с идеята за добрия живот. Хедонизмът на съвременния свят променя и отношението към живота, смъртта и остаряването. Въпреки че още от древността темата за забавянето на стареенето и предпазването на личността от нежеланите му последици е била разглеждана и първо Хипократ, а после и други учени и философи описват техники за поддържане на тялото и духа млади, то в съвременността темата за старостта като заболяване, което трябва да се елиминира, се налага все повече.

Увеличаването на продължителността на живота води до появата на много съпътстващи възрастта заболявания, които обвързват старостта с представата за болест и смърт. Ако в миналото смъртта е настъпвала в по-ранна възраст и медицината не е разполагала с достатъчно възможности за лечение и поддръжка на човешкия живот, то в настоящето с увеличаването на продължителността на живота се увеличава и броя на хроничните и инвалидизиращите заболявания. С напредването на възрастта нараства риска от сърдечно-съдови заболявания, заболявания на опорно-двигателната система, диабет, рак, Алцхаймер. Намаляването на жизнените функции на възрастните хора води до отчуждаването им от обществения живот, в който място имат активните индивиди. Това обвързване на старостта с болест и смърт води до налагането на едно трайно негативно отношение към остаряването.

Ако в миналото смъртта е възможна на всяка възраст (процентът на детската смъртност, на смърт при раждане или заболяване е бил много висок), то в съвременността смъртта е повече свързана със старостта и болестите, съпътстващи тази възраст.

Монтен в своите „Опити“ пише, че стареенето трябва да се приема за естествен процес, който настъпва постепенно, и ние имаме възможност да свикнем с промените, които настъпват. Смъртта не се обвързва с възрастта – умирали са и млади, и стари – поради тази причина старостта е била привилегия, тъй като човек е имал възможността да преживее много, докато достигне края на дните си. „Да умреш от старост, това е рядка, изключителна и необичайна смърт; много по-

неестествена от другите видове смърт…“ (Монтен, 1974:514). Човек трябва да мисли за себе си като за краен, да не се страхува от смъртта, която може да настъпи по всяко време и всякакви непредвидими обстоятелства, примери за каквито привежда, позовавайки са на историята и личния си опит. Поради тази причина дава практически съвети как да привикваме със смъртта и да не забравяме, че тя ни предстои като дава за пример египтяните, които по време на пир са внасяли скелет или изображения на смъртта, викайки „Пий и се весели, защото, когато умреш, ще приличаш на това!“. (Ibid.:177).

Стремежът към прекомерно дълъг живот и страхът от смъртта не са характерни за философските размисли по тези въпроси. Монтен препоръчва да ценим отреденото ни от съдбата и да не ламтим за повече, отколкото ни е дала тя. Той казва „стойността на живота не се измерва с неговата продължителност, а с това как сте го използвали“ (Ibid.:186). Респектът към природата доминира и оттам се налага възгледа, че тя поставя границата, до която може да достигне човешкия живот. На това мнение са Цицерон и Монтен. По този въпрос Цицерон пише: „…Природата поставя предел както на всичко друго, така и на живота. А в човешкия живот старостта е сякаш последното действие на една пиеса и ние сме длъжни да отбягваме умората от нея, особено ако се е прибавила и пресита“ (Цицерон, 2001: 146). За Монтен естествената смърт е нещо „типично, обикновено, всеобщо“ (Монтен, 1974:514) и след като повече хора умират преди да достигнат старостта, то е противоестествено да очакваме „вечен живот“, който би бил „по-мъчителен и по-непоносим“ от живота, който ни е дала природата (Ibid.:187).

В съвременността се променя представата за естествена смърт. Ако като Монтен приемем за естествено всеобщото, то трябва да приемем, че смъртта в пределна възраст понастоящем е много по-разпространена, отколкото в по-ранна възраст. Въпреки това е трудно да заключим, че това е естествено състояние, тъй като тази възраст се достига благодарение на напредъка на медицината и като лечение, и като превенция на заболяванията. По този начин старостта и болестта стават сродни понятия.

В „Спорът на факултетите“, коментирайки трудът на проф. Хуфеланд „Изкуството за удължаване на човешкия живот“, Кант прибавя болестта към разбирането за естествена смърт. „Причина за естествената смърт е болестта, независимо дали я чувстваме или не“ (Кант, 1994: 116), а „дългият живот може да свидетелства за наслади от добро здраве“ (Ibid.:117). Твърдението му, че старостта е достойнство и венец на живота, се основава на факта, че един такъв човек, придържайки се към разума си, е успял да се съхрани по-дълго от останалите и с това трябва да печели тяхното уважение. „…Човекът, който се е съхранил в продължение на много години, е отбягвал дълго време смъртта като най-оскърбителното нещо за разумните същества („ти си земя и пак ще станеш земя“) и същевременно е успял да извоюва безсмъртие; защото казвам аз, един такъв човек е съхранил живота си толкова дълго и чрез това е служил за пример“ (Ibid.:116). Остаряването вече се обвързва с медицината като наука за природните процеси в човешкото тяло. Медикализирането й я изкарва от контекста на удържане на личностната цялост и затвърждаване на усилията в посока на осмисляне на човешкото съществуване. Човекът започва да воюва със старостта като с болест.

Обвързването на моралността и природния начин на живот при Кант намират нов прочит в съвременността. Новите условия на живот и осъществяването на индивидите в съвременната социо-културна среда водят до ново остойностяване на разбирането за възраст. Появяват се твърдения като тези, че „40-те са новите 20“, „50-те са новите 30“.

Култът към младостта в съвременните общества не е ново явление, то има корените си още от Античността, през Възраждането до Новото време. Поддържането на мита за „вечната младост“ дава тласък за развитие на услугите, свързани с подмладяване. Това задълбочава кризата на личността, неприемаща старостта, както собствената, така и на другите. Остаряването е нещо, което не трябва да се случи, трябва да бъде избегнато. Старостта се остойностява негативно като се обвързва с грозотата, липсата на автономност, болестта и смъртта. Тя се приема за другост, отчуждаване от себе си. Има разминаване между усещането за себе си и виждането на себе си. Остаряването се възприема като отчуждаване и от себе си и от другите.

Страхът от смъртта и нейното отричане предизвикват учените да търсят ключа към вечната младост. Това е заложено още в съчиненията на просветителите, които смятат, че тялото може да бъде подобрено, а душата не остарява.

В съвременността техниките за борба с остаряването доминират, обръща се внимание на външни форми като естетически корекции, методи за подобряване на двигателната активност, превенция на заболяванията, свързани с напредналата възраст под формата на прием на лекарствени средства или спазване на здравословен режим на живот. Самият факт, че се използват

термини като „борба“, „победа над“, „надмогване“ и т.н на старостта подсказват страха и непримиримостта към остаряването. Технологизирането на живота измества центъра на вниманието от същностните неща като правото на личността да избира и организира живота си отвъд внушенията и стереотипите. Развитието на личностните качества съпътства целия живот на човека и едно изпълнено със смисъл съществуване не би било толкова ненаситно. Поради тази причина техниките за „добър живот“ не трябва да се свеждат до опазване на външните белези на младостта, а по-скоро до постигане на удовлетвореност и цялостност на личността, с което тя би отвоювала мястото си в обществото и не би се чувствала изолирана. Ще завърша с един цитат на Цицерон, който подкрепя тезата ми: „Нито белите коси, нито бръчките могат от един път да постигнат авторитет насила: авторитетът – това са последните плодове, които събира изминалия дотогава живот“ (Цицерон, 2001:129).

Използвана литература

1. **Кант, И.** (1994). Спорът на факултетите. София: ИК „Хр. Ботев“.
2. **Монтен, М.** (1974). Опити. Книга I. София: ИК „Наука и изкуство“.
3. **Платон.** (1981). Държавата. Книга I. София: ИК „Наука и изкуство“.
4. **Цицерон.** (2001). За приятелството и за старостта. София: „Планета 3“.
5. **Albou, Ph.** (1999). L’image des personnes âgées à travers l’histoire. Paris: Glyphe.
6. **Albou, Ph.** (2013). Sagesse(s) et vieillesse. *Histoire des sciences medicales* - Tome XLVII - N° 4. pp. 511-517.
7. **Bourdieu, P**. (1984). La “ jeunesse “ n’est qu’un mot. *Questions de sociologie*, Paris, Editions de Minuit, pp. 143-154.
8. **Trincaz, J.** (1998). Les fondements imaginaires de la vieillesse dans la pensée occidentale. *L'Homme*, tome 38 n°147. Alliance, rites et mythes. pp. 167-189.
9. **Trincaz, J. et al.** (2008). La lutte contre le vieillissement. *Gérontologie et société* 2008/2 (vol. 31 / n° 125), pp. 23-37.
10. **Trincaz, J.** (2015). Personne âgée : quelles représentations sociales? Hier et aujourd’hui. *Expertise collective INSERM, Activité physique et prévention des chutes chez les personnes âgées*. pp. 467-477.
11. Национален статистически институт. Население – демография, миграция и прогнози. Население към 31.12.2017 г. по статистически райони, възраст, местоживеене и пол. // http://www.nsi.bg/bg/content/2977

За контакти:
Доц. д-р Веселина Славова
МУ „Проф. д-р П. Стоянов“ – Варна
e-mail:veselina_slavova@abv.bg